

Qanun sherhi

*Perwerdigarning méhribanliqi – tarixni qayta
bayan qilish*

¹ Töwende xatirilen'gini Musaning Iordan deryasining sherqiy teripidiki Paran bilen Tofel, Laban, Hazirot, Di-Zahabning otturisida, yeni Sufning udulidiki chöl-tüzlenglikte, pütkül Israilgha éytqan sözliridur: —

² Horeb téghidin chiqip, Séir téghining yoli bilen Qadesh-barnéagha barghuche jemiy on bir künlük yol idi. ³ Halbuki, Musa bu barliq sözlerni Perwerdigarning ularni dep özige tapilighini boyiche Israillargha éytqan waqtı qiriqinchı yili, on birinchi ayning birinchi küni boldi; ⁴ bu waqit Musa Heshbonni paytext qilghan Amoriylarning padishahi Sihonni we Ashtarot we Edreyni paytext qilghan Bashanning padishahi Ogni meghlup qilghandin kényki mezgil idi.

■ ⁵ Shuning bilen Iordan deryasining sherqiy teripidiki Moab zéminida Musa *peyghember* bu qanun-telimni shershleshke bashlap, mundaq dédi: —

⁶ «Perwerdigar Xudayimiz Horeb téghida bizge söz qilip: — «Silerning mushu tagh etrapida turghan waqtinglar yéterlik boldi; ⁷ emdi burulup seperge atlinip, Amoriylar turuwatqan égizlikke we uninggha yéqin bolghan barliq jaylargha, jümlidin Arabah tüzlenglikige, taghliqlargha, oymalıqqqa,

jenubqa, déngiz boylirigha, ulugh derya, yeni Efrat deryasighiche Qanaaniylarning zéminigha hem Liwan zéminigha béringlar. ⁸ Mana, Men shu zéminni silerning aldinglargha qoydum; kiringlar, Perwerdigar ata-bowiliringlargha, yeni Ibrahim, Ishaq, Yaqup we ularning ewladlirigha: «Silerge bérimes» dep qesem qilghan zéminni igilenglar» — dégenidi.■

⁹ Shunga Men shu chaghda silerge: —

«Men yükünglarni yalghuz kötürelmeymen. ■

¹⁰ Perwerdigar Xudayinglar silerni köpeytti; mana, bugün siler asmandiki yultuzlardek nurghunsiler. ¹¹ Ata-bowanglarning Xudasi bolghan Perwerdigar derweqe silerni hazirqidin yene ming hesse köpeytkey, shundaqla wede qilghinidek silerge bext-beriket ata qilgay!

¹² Lékin men özüm yalghuz qandaqmu silerning japaliringlarni, yükünglarni we talash-tartishinglarni kötüreleymen? ¹³ Özünglar üçün herqaysi qebililiringlardin danishmen, yorutulghan mötiwerlerni tallanglar, men ularni üstünglerge yolbashchi qilimen» — dédim.

¹⁴ Siler bolsanglar manga: — «Séning éytqining yaxshi gep boldi», dédinglar. ¹⁵ Shuning bilen men qebililiringlardin munewwer ademlerni, yeni danishmen hem mötiwer ademlerni tallap, üstünglerge yolbashchi qilip, mingbéshi, yüzbéshi, ellikbéshi we onbéshi qilip teyinlep, qebililiringlar üçün herxil emellerni tutushqa tiklidim. ¹⁶ Shu chaghda men aranglardiki soraqchilarqha: «Qérindashliringlar arisidiki erz-dewalarni

soranglar, qérindash bilen qérindashning otturisida we puqraying bilen qoshna olturghan yaqa yurtluqlar otturisida adıl höküm chiqiringlar; ■ 17 höküm chiqarghanda héchqandaq kishining yüzxatirisini qilmanglar; meyli kichik bolsun, chong bolsun siler hemmisiningla ishlirini soranglar. Siler insanlarning sólitidin qorqmasliqinglar kérek, chünki mushu höküm chiqirish ishi Xudagha tewe ishtur. Silerge tes chüshidigan ish bolsa, méning aldimgħa élip kelinglar, men uni anglaymen» — dédim. ■ 18 Eyni chaghda men qilishqa kérek bolghan barlıq ishlar togruluq tapilighanmen.

Qadesh-Barnéadiki Xudagħa bolghan ishengħis-zlik

19 Biz Perwerdigar Xudayimiz bizge buyrughandek Horebtin chiqip, Amoriylarning tagħliqigha barduq we siler shu yoldiki bipayan, dehshetlik chölni kördunglar; biz uning hemmisidin ötüp, Qadesh-Barnéagħa kelduq. 20 We men silerge: — «Siler Perwerdigar Xudayimiz bizge ata qilidighan, Amoriylarning téghīha yétip kelduq. 21 Mana, Perwerdigar Xudayingħlar bu zéminni ald-inglarrha qoydi; ata-bowanglarning Xudasi Perwerdigar silerge éytqandek, shu yerġe chiqip uni igilengħar; qorqmangħar, héch hoduqmangħar» — dédim.

22 Shuning bilen siler hemmingħar yénimgħa kélip manga: — «Biz zémin'gha kirishtin ilgħiġi aldin ademlerni eweteyli; ular biz üchħun u yerni közitip,

■ 1:16 Yuh. 7:24 ■ 1:17 Law. 19:15; 1Sam. 16:7; Pend. 24:23; Yaq. 2:1

chiqishimiz kérek bolghan yol we biz uchray-dighan sheherler toghruluq xewer yetküzsun» — dédinglar.

23 Bu ish nezirimge muwapiq körünüp, men aranglardin on ikki ademni, yeni herqaysi qebilidin birdin ademni tallidim. ■ **24** Ular yolgha atlinip taghqa béríp, Eshkol jilghisigha chüshüp u yerni tekshürüp körüshti. □ ■ **25** Ular qollirigha shu zémindiki méwilerdin élip bizge keltürdi we melumat béríp: «Perwerdigar Xudayimiz bizge teqdim qilghan bu zémin yaxshidur» — dédi.

26 Halbuki, siler zémin'gha chiqishqa unimidinglar, Perwerdigar Xudayinglarning emrige qarshi chiqip Uninggha asiyliq qildinglar ■ **27** we öz chédiringlarda qaqshap: «Perwerdigar bizge öch bolghanlıqidin bizni Amoriylarning qoligha tapshurup halak qilish üçün Misir zéminidin chiqarghan. **28** Emdi biz nege bararmız? Chünki qérindashlirimiz: «Shu yerdiki ademler bizdin chong hem égiz bir xelq iken; ularning sheherliri intayin chong, sépilliri asman'gha taqishidiken; uning üstige biz shu yerde Anakiylarni bayqiduq», dep könglimizni parakende qiliwetti» — dédinglar.□ ■

29 Shunga men silerge: «Qorqmanglar, ularning aldida dekke-dükkige chüshmenglar; **30** silerning aldinglarda mangidighan Perwerdigar

■ **1:23** Chöl. 13:2-38. □ **1:24** «yolgha **atlinip**» — ibraniy tilida «yolgha burulup» ■ **1:24** Chöl. 13:23 ■ **1:26** Chöl. 14:2 □ **1:28** «chong hem égiz bir xelq» — yaki «köp hem égiz bir xelq». «Anakiylar» — yoghan boyluq gigant ademler idi («Chöl.» 13:33, «Qan.» 2:10, 21, 9:2ni körüng). ■ **1:28** Chöl. 13:28

Xudayinglar Misir zéminida köz aldinglarda barlıq qilghanlıridek siler üçhün jeng qilidu; 31 siler yene chöl-bayawandimu barlıq mangghan yolliringlarda mushu yerge yétip kelgüche insan öz oghlini quchiqida kötürginidek Perwerdigar Xudayinglarningmu silerni kötürginini kördunglar. 32-33 Shuningdek gerche U yene kéchide otta, kündüzde bulut ichide silerning aldinglarda méngip, bargah tikküdek yerlerni izdep tépish üçhün yürgen bolsimu, bu ishta Perwerdigar Xudayinglarga ishenmidinglar. ■

34 Perwerdigar bu sözlerni qilghan awazinglarnı anglap ghezeplinip: 35 «Bu rezil dewrdikilerdin héchbir adem herqandaq yol bilen Men atabowilirigha teqdim qilishni qesem qilghan bu yaxshi zéminni körgüchi bolmaydu! ■ 36 Peqet Yefunnehning oghli Kaleb pütün qelbi bilen Perwerdigargha egeshkechke, shula zéminni körodu we u öz puti bilen kézip chiqqan barlıq yerni uninggha we uning balilirigha bérimen» — dep qesem qildi. □

37 Shu chaghda Perwerdigar silerning sewebinglardin mendinmu achchiqlandi we: «Senmu shu yerge kirgüchi bolmaysen. □ ■

38 lékin aldingda xizmette turuwatqan Nunning oghli Yeshua kireleydu. Uni küchlendürgin,

■ 1:32-33 Mis. 13:21 ■ 1:35 Chöl. 14:22, 23; Zeb. 95:10-11

□ 1:36 «Peqet Yefunnehning oghli Kaleb pütün qelbi bilen Perwerdigargha egeshkechke,...» — mushu weqe «Chöl.» 13-14-babta xatirilinidu. □ 1:37 «Shu chaghda Perwerdigar silerning sewebinglardin mendinmu achchiqlandi» — mushu weqe «Chöl.» 20:1-13de xatirilinidu. ■ 1:37 Chöl. 20:12; 27:14; Qan. 3:26; 4:21; 34:4

chünki u Israillarni uningha miras qilduridu. ³⁹ Shuningdek silerning: «Ular *düşmenlarning oljisi* bolup qalidu» dégen kichik baliliringlar, yeni bugünkü künde yaxshi-yamanni perq ételmeydighan baliliringlar bolsa, kiridu; Men u yerni ulargha ata qilimen we ular uni igileydu.

⁴⁰ Lékin siler bolsanglar, burulup Qizil Déngizgha baridighan yol bilen chöl-bayawan'gha qayttinglar» – dédi. □

⁴¹ Shu chaghda siler manga jawab bérip: «Biz derweqe Perwerdigar aldida gunah sadir qıldıq. Shuning üçün biz hazır Perwerdigar Xudayımız bizge qilghan barlıq emri boyiche jeng qilgili chiqımız» – dédinglar. Shuning bilen silerning herbiringlar öz beshimchiliq qılıp qoral-yaraqliringlarnı ésip, taghqa chiqmaqchi boldunglar. ⁴² Lékin Perwerdigar manga: Ulargha: – «Chiqmanglar, jeng qilmanglar, chünki Men aranglarda emesmen; siler choqum düşmenliringlar aldida meghlup bolisiler», dégin, dédi.

⁴³ Men silerge söz qildim, lékin siler qulaq salmidinglar, belki Perwerdigarning sözige qarshi chiqıp asiyliq qılıp, öz beshimchiliq qılıp taghqa chiqtinglar. ⁴⁴ Lékin taghda turghan Amoriylar silerge qarshi atlinip, bir top herilerdek silerni taki Xormahghiche qoghlap, Séirda silerni qilichlap öltürdi. ⁴⁵ Siler qaytip kélép Perwerdigar aldida yigha-zar kötürdünglar, emma Perwerdigar peryadinglarnı anglimidi, ya uningha qulaq salmidi.

□ **1:40** «Qizil Déngiz» — yaki «Qomushluq déngiz».

⁴⁶ Shuning bilen siler Qadeshte nurghun künler turup qaldinglar – siler qanche künler shu yerde turdunglar! □

2

Qadesh-barnéadin Moabqa bolghan seper

¹ Andin biz burulup, Perwerdigar manga éytqandek Qizil déngizgha baridighan yol bilen seperge atlanduq; biz nurghun künler Séir téghi etrapida aylinip yürduq. ² Perwerdigar manga söz qilip: –

³ «Silerning mushu taghni aylinip turghan waqt-tinglar yéterlik boldi; emdi shimal terepke burulunglar. ⁴ Xelqqe: – Siler Séirda turuwatqan qérindishinglar Esawlarning chégrisidin ötidighan boldunglar; ular silerdin qorqidu, shunga bek éhtiyat qilip, ⁵ ulargha jeng qozghimanglar; chünki men silerge ularning zéminidin hetta tapanchiliq yernimu bermeymen; chünki Séir téghini Esawgha miras qilip berdim. ■ ⁶ Siler ulargha pul tölep ozuq-tülük sétiwélinglar, pul tölep su sétiwélinglar. □

⁷ Chünki Perwerdigar Xudayinglar qolunglardiki

□ **1:46** «...siler **Qadeshte nurghun künler turup qaldinglar – siler qanche künler shu yerde turdunglar!**» — bu ayetning ibraniy tilidiki menisini chüshinish tes. Bashqa ikki xil terjimisi: «... siler Qadeshte alliqachan turghan künlerdek (yeni 40 kün) shu yerde turup qaldinglar» yaki «...siler bashqa yerlerde qanchilik turghan bolsanglar, Qadeshtimu shunchilik turup qaldinglar» (démek, chöl-bayawanda kézip yürgen 38 yilning yérimi, yeni 19 yıl Qadesh-Barnéada ötken). ■ **2:5** Yar. 36:8 □ **2:6** «**Siler ulargha pul tölep...**» — ibraniy tilida «Siler ulargha kümüşh tölep...».

barliq ejirni beriketlep kelgen; U silerning bu bipayan chöl-bayawandin méngip ötüwatqininglarda hemmini bildi; Perwerdigar Xudayinglar bu qırıq yıl siler bilen bille boldi; héch nersidin kem bolmidinglar» — dédi. □

8 Shuning bilen biz Séirda turuwatqan qérindashlirimiz Esawlarning zéminidin we Arabah tüzlenglikidin, shundaqla Élat we Ézion-Geberdin ötüp, burulup Moabdiki chöl-bayawan yoli bilen mangduq. **9** Perwerdigar manga: «Moabiylarni aware qilmanglar yaki ulargha jeng qozghimanglar; chünki Men ularning zéminini silerge miras qilip bermeymen; chünki Men Ar sheher-zéminini Lutning ewladlirigha miras qilip berdim» — dédi □ **10** (Emiyler eslidle shu yerde turatti; ular Anakiylargha oxshash küchlük, sani köp, égiz boyluq bir xelq idi. **11** Ular Anakiylardek «gigantlar» dep hésablinidu; lékin Moabiylar ularni «Emiyler» dep ataydu. □ **12** Séirda eslidle Horiylar turatti; lékin Esawlar Horiylarni zéminidin heydiwétip, ularni yoqitip ornigha olturaqlashti — xuddi Israillar Menki Perwerdigar ulargha teqdim qilghan, ularning teweliki bolghan zémin'gha qilghinigha oxshash).

13 *Perwerdigar*: «Emdi hazır ornunglardın turup Zered éqinidin ötüngler» dédi. Buni anglap biz Zered éqinidin öttuq.

□ **2:7** «...U silerning... ötüwatqininglarda hemmini bildi»...» — mushu söz belkim «U (Xuda) silerdin xewer élip keldi» dégen menini öz ichige alidu. □ **2:9** «Lutning ewladliri» — démek, Moabiylar we Ammoniyalar («Yar.» 19:30-38ni körüng). □ **2:11** «Ular Anakiylardek «gigantlar» dep hésablinidu» — ibraniy tilida «Refayiyalar» dégen sözler bilen ipadilinidu.

14 Qadesh-Barnéadin ayrılip Zered éqinidin ötküche bolghan künler ottuz sekkiz yil boldi; bu del xuddi Perwerdigar ulargha qesem qilghinidek, u dewrdiki jengchiler bargahtin pütünley yoqitilghuche bolghan ariliqtiki waqt idi. □ **15** Derweqe Perwerdigarning qoli ularni bargahtin yoqitip tügetküche ularni halak qilishqa qarshi chiqqanidi.

16 We shundaq boldiki, shu jengchiler ölüp xelq arisidin pütünley tügigendin keyin, **17** Perwerdigar manga söz qilip: —

18 «Siler bugün Moabning, yeni Arning chégrisidin ötisiler. **19** Shuning bilen siler Ammoniyargha yéqin kélisiler; emma ularni aware qilmanglar yaki ulargha jeng qozghimanglar; chünki Men Ammoniyarning zéminini silerge miras qilip bermeymen; chünki Men uni Lutning ewladlirigha miras qilip berdim» — dédi. □

20 (bu zéminmu «gigantlarning zémini» hésablinidi; chünki ilgiri gigantlar shu yerde turghanidi; Ammoniyalar ularni «Zamzumlar» dep ataydu.

□ **21** Ular Anakiylargha oxhash küchlük, sani köp, égiz boyluq bir xelq idi. Perwerdigar ularni *Ammoniyarning* aldida yoqitishi bilen *Ammoniyalar* ularni zéminidin mehrum

-
- **2:14** «Qadesh-Barnéadin **ayrılıp Zered éqinidin ötküche bolghan künler ottuz sekkiz yil boldi...**» — 1:34-39ni we «Chöl.» 14:26-34ni körüng. Xudaning sözige ishenmigen, yigirme yashtin ashqan barlıq «jengchiler»ning hemmisi («shu dewr»de 20 yashtin 60 yashqiche bolghanlar) Xuda wede qilghan zéminni körmeye chöl-bayawanda ölüp tügigenidi. □ **2:19** «Lutning **ewladliri**» — démek, Moabiylar we Ammoniyalar («Yar.» 19:30-38ni körüng).
 - **2:20** «**gigantlarning zémini**» — yaki «Refayiylarning zémini».

qilip, ularning ornigha olturaqlashqanidi. ²² Perwerdigar Séirda turghan Esawlar üçünmu oxshash ish qildi, ularning aldidin Horiylarni yoqatti; shuning bilen Esawlar ularni zéminidin mehrum qilip, bugün'ge qeder ularning ornigha olturaqlashqanidi. ²³ We Gaza shehirigiche kent-qishlaqlarda olturaqlashqan awwiylarni bolsa, Kaftordin chiqqan Kaftoriylar yoqitip, ularning ornigha olturaqlashti). □

²⁴ — «Emdi ornunglardin qozghilinglar, sepiringlargha chiqinglar; Arnon deryasidin ötünglar; mana, Men Heshbonning padishahi Amoriy Sihonni we uning zémininimu qolunglargha tapshurdum; ishni bashlanglar, zéminni igileshke, uning bilen jeng qilishqa chiqinglar; ²⁵ Men bugündin bashlap silerning qorqunchunglar we wehshitinglarni pütkül asman astidiki xelqler üstige chüshürimen; ular silerning xewiringlarni anglap silerning tüpeylinglardin titrep dekke-dükkige chüshidu».

Heshbonning padishahi Sihon meghlup bolidu

□ **2:23 «Gaza»** — mushu yerde Gaza «Azzah» déyilidu. «....kent-qishlaqlarda olturaqlashqan awwiylarni bolsa, Kaftordin chiqqan Kaftoriylar yoqitip, ularning ornigha olturaqlashti» — Musa peyghember némishqa Israillargha bu tööt yerdiki gigantlar (Emiyalar, Anakiylar, Horiylar we Awwiyalar)ni tilgha alidu? Shübhisiszki, u Israillargha: «Qaranglar, Xuda bu étiqadsiz xelqler (Ammoniyalar, Esawlar qatarliq) aldida bu gigantlarni yoqatqan yerde, siler Qanaan'gha chiqip shu yerde turuwatqan gigantlar bilen so-qushushtin zadi némishqa qorqisiler?» dep righbetlendürmekchi bolidu. Kaftor — Krét arali.

26 Shu chaghda men Heshbonning padishahi Sihon'gha Kedemot chölidin elchilerni ewetip, tinchliq salimi yollap: – ■

27 «Bizning zéminingdin ötüşhimizge yol qoyghaysen; onggha, solgha burulmay, peqetla yoldin chiqmay mangimiz. ■ **28** Sen manga ozuq-tülükni pulgha sétip bérisen, suni pulgha sétip bérisen; biz peqetla piyade méngip ötimiz, xalas. **29** Séirda turuwatqan Esawlar, Arda turuwatqan Moabiyalar bizge muamile qilghandek senmu biz Iordan deryasidin ötüp, Perwerdigar Xudayimiz bizge teqdim qilidigan zémin'gha kirgüche shundaq muamile qilghaysen» – dédim.

30 Lékin Heshbonning padishahi Sihonning bizning u yerdin ötüşhimizge yol qoyghusi yoq idi; chünki Perwerdigar Xudayinglar uni silerning qolunglargha tapshurush üçün uning roh-qelbini qattiq, könglini jahil qiliwetken (bügünki ehwal derweqe shundaq). **31** Perwerdigar manga: «Mana, Men aldinglarda Sihonni we uning zéminini silerge tapshurushqa bashlidim; ishni bashlanglar, uning zéminini igilesh üçün uni ishghal qilishqa kirishinglar» – dédi.

32 Sihon derweqe özi we barliq xelqi biz bilen qarshilishish üçün jeng qilishqa Yahazgha chiqtı.

■ **33** Lékin Perwerdigar Xudayimiz uni bizning aldimizda qolimizgha tapshurdi; biz uning özini, oghullirini we barliq xelqini urup meghlup qildi. ■ **34** Shu chaghda biz uning barliq sheherlirini ishghal qilip ularni pütünley halak qil-

duq; ulardiki barliq erkek, qiz-ayal we balilarni birinimu qoymay yoqattuq; ulardin héchqaysisini tirik qoymiduq. □ 35 Biz peqet özlimiz üçhün charwa mallirini we ishghal qilghan sheherlerdin olja gheniyimet alduq.

36 Arnon deryasi boyidiki Aroerdin we shu yerdiki jilghidiki sheherdin tartip Giléadqiche héchqandaq sheher bizge teng kélemdi; Perwerdigar Xudayimiz bizning aldimizda hemmisini meglubiyetke uchratti. □ 37 Halbuki, siler Ammonylarning zéminigha, chégrisi bolghan pütkül Yabbok wadisigha, taghdiki sheherlerge yaki Perwerdigar Xudayimiz bizge men'i qilghan herqaysi yerge yéqinlashmidinglar.

3

Bashanning padishahi Ogning meghlup qilinishi

¹ Andin biz burulup, Bashan'gha baridighan yol bilen chiqip mangduq; Bashanning padishahi Og we barliq xelqi bizge qarshi jeng qilishqa Edreyge chiqtı. ■ ² Perwerdigar manga: «Uningdin qorqmighin; chünki Men uni, uning xelqi

□ 2:34 «...biz uning barliq sheherlirini ishghal qilip ularni pütünley halak qilduq» — «halak qilduq» dégen sözler Xudanıng buyrushi bilen melum bir el, sheher yaki hertürlük nersini teltöküs yoqitishni bildürudu. □ 2:36 «Arnon deryasi boyidiki Aroerdin we shu yerdiki jilghidiki sheherdin tartip...» — bashqa birxil terjimisi: «Arnon deryasi boyidiki Aroer, yeni jilghidiki sheherdin tartip...». «héchqandaq sheher bizge teng kélemdi» — yaki «bizge nisbeten héch sheher sépili égiz kelmidi». ■ 3:1 Chöl. 21:33; Qan. 29:6

we zéminini qolunggha tapshurdum; Heshbonda turghan Amoriylarning padishahi Sihonni néme qilghan bolsa, unimu shundaq qilisen» — dédi. ■

³ Perwerdigar Xudayimiz derweqe Bashanning padishahi Ogni we barliq xelqini qolimizgha tapshurdi; biz uninggha hujum qilip ulardin héchkimni qaldurmay qirduq. ⁴ Shu waqitta biz uning barliq sheherlirini ishghal qilduq; biz uning sheherliridin igilimigen birsimu qalmidi. Bular Bashandiki Ogning padishahliqi, yeni pütkül Argob rayoni bolup, jemiy atmish sheher idi.

⁵ Bu sheherlerning hemmisi égiz sépillar we baldaqliq qowuqliri bilen mustehkem qilin'ghanidi; ulargha qarashliq yéza-kentler intayin köp idi. ⁶ Biz ularni Heshbonning padishahi Sihonni qilghinimizdek teltöküs yoqattuq — Barliq sheherler, erler, ayal-balilararni qoymay hemmisini teltöküs yoqattuq. □ ⁷ Biz peqet özlirimiz üçün barliq charwa-mallarni we sheherlerdin olja gheniyimet alduq.

⁸ Shu chaghda biz Iordan deryasining sherq teripide turushluq Amoriylarning ikki padishahining qolidin zéminini, yeni Arnon deryasidin Hermon téghighiche bolghan zéminini tartiwalduq □ ⁹ (Hermon téghini Zidoniylar «Sirion», Amoriylar «Sénir» dep ataydu); ¹⁰ Biz yene tüzlengliktiki barliq sheherler, pütkül Giléad we Bashan padishahi ogning padishahliqidiki

■ **3:2** Chöl. 21:34 □ **3:6** «**teltöküs yoqitish**» — mushu söz Xudaning buyrushi bilen melum bir el, sheher yaki hertürlük nersini toluq yoqitishni bildürudu. □ **3:8** «**Iordan deryasining sherq teripide**» — ibraniy tilida «Iordan deryasining bu teripide»

Salikah we Edrey sheherlirigiche, Bashanning barliq zéminini igiliduq ¹¹ (shu chaghda gigantlarning qalduqidin peqet Bashanning padishahi Og qalghanidi; uning kariwiti tömürdin yasalghanidi; mana, u Ammoniyarlarning Rabbah shehiride saqliniwatmamdu? Uning uzunluqi toqquz gez, kengliki töt gez. «Gez» — adettiki ademning jeyniki ölchem qilin'ghan). □

¹² Biz shu chaghda igiligen zémin mundaq: — Arnon deryasi yénidiki Aroer shehiridin tartip, Giléad taghliqining yérmini we uningdiki sheherlerni Ruben we Gad qebilisidikilerge teqdim qildim; ■ ¹³ Giléadning qalghan zémini we Og padishahning zémini bolghan pütkül Bashanni men Manassehning yérim qebilisige teqdim qildim (rüştü Argob rayoni, yeni pütkül Bashan «gigantlarning zémini» déyilidu. □ ¹⁴ Manassehning oghli Yair pütkül Argob rayonini, yeni Bashanni Geshuriylar we Maakatiylarning chégrisighiche igiligen we uni öz ismi bilen «Hawwot-Yair» dep atighan. Bugün'ge qeder u shundaq atalmaqta). □ ¹⁵ Giléadni bolsa men Makirgha teqdim qildim. ¹⁶ Rubendikiler we Gadtilkiler men Giléadtin Arnon deryasighiche (wadining otturisi chégra

□ **3:11** «gigantlarning qalduqliridin» — ibraniy tilida «Refayiyarlarning qalduqliridin». «uning kariwiti» — yaki «uning méyt sanduqli». «gez» — muqeddes kitabta ishlitilgen «gez»ni belkim bir «jeynek» déyishke toghra kéliodu, yeni ademning jeynikidin barmaqlirining uchighiche bolghan ariliq (texminen 45 santimétr) idi. Mushu yerde «gez» «gigantlar»ning jeyniki bilen emes, «adettiki adem»ning jeyniki bilen hésablinidu. ■ **3:12** Chöl. 32:33 □ **3:13** «gigantlarning zémini» — yaki «Refayiyarlarning zémini». □ **3:14** «Hawwot-Yair» — yeni «Yairning yéza-kentliri». Yair Manassehning ewladi.

idi), shundaqla Ammoniy larning chégrasi bolghan Yabbok deryasighiche bolghan zéminni teqdim qildim; ¹⁷ yene Pisgah taghliqi astida yatqan Arabah tüzlenglik (taghliq tüzlenglikning sherqiy teripide) we Iordan deryasining Kinneret kölidin tartip Tuz déngizghiche bolghan qismini ulargha chégra qilip berdim.□

Iordan deryasining sherqiy teripidiki ikki yérim qebilige bolghan körsetmiler

¹⁸ Men shu chaghda silerge: —

Perwerdigar Xudayinglar özünglarning telluqatinglar bolsun dep igilishinglar üçün bu zéminni silerge ata qilghan; aranglardiki jengchiler jengge teyyarlinip qorallan'ghan halda qérindashliringlar bolghan Israillarning aldida deryadin ötünglar; ■ ¹⁹ Peqet bala-chaqiliringlar we mal-charwiliringlar (mal-charwiliringlarning köplikini bilimen) men silerge teqsim qilghan sheherlerde qalsun; ²⁰ Perwerdigar qérindashliringlarga silerning aram alghininglardek aram bergüche, ular Perwerdigar Xudayinglar Iordan deryasining u teripide ulargha teqdim qilghan zéminni igiligüche ular bilen birge *jeng qilinglar*; andin siler herbiringlar men silerge teqsim qilghan öz telluqatinglarga qaytisiler» — dep tapilighanmen.

□ **3:17** «Kinneret köli» — «Kinneret köli» kényin «Galiliye déngizi», «Tibérius déngizi» depmu atalghan. «Kinneret»ning menisi «chiltar» — kölning shekli chiltarsimandur. «Tuz déngizi» — yeni «Ölük Déngiz».

■ **3:18** Chöl. 32:20

21 Shu chaghdimu men Yeshuagha: «Sen Perwerdigar Xudayinglarning mushu ikki padishahqa qilghanlirining hemmisini öz közüng bilen kördüng; Perwerdigar sen baridighan yerdiki padishahliqlarnimu shuninggha oxshash qilidu. ■ **22** Siler ulardin qorqmanglar; chünki Perwerdigar Xudayinglar özi siler üçhün jeng qilidu» – dep tapilighanmen.

23 Shu chaghda men Perwerdigardin ötünpüp: –

24 «I Reb Perwerdigar, Sen Öz qulunggha Öz ulughluqung we küchlük qolungni ayan qilishqa kirishting; chünki meyli asmanlarda yaki zéminda bol-sun Séning qilghanliringha we küch-qudritingge teng kelgüdek shundaq ilah barmu? ■ **25** Sendin ötüñümenki, méni Iordan deryasidin ötüp, shu yerdiki yaxshi zéminni – Shu yaxshi taghliqni we Liwanni körüşkə nésip qilghaysen», – dédim.

26 Lékin Perwerdigar silerning sewebinglar tüpeylidin manga ghezeplinip iltijayimgha qulaq salmidi, belki manga: «Boldi, bes! Bu ishni aldimda ikkinchi tilgha alghuchi bolma. □ ■

27 Sen Pisgahning choqqisigha chiqip bëshingni kötürüp, öz közüng bilen meghribke, shimalgħa, jenubqa we meshriqqe tikilip qara; chünki sen mushu Iordan deryasidin ötmeySEN. **28** Yeshuagha wezipini tapilighin, uni righbetlendürüp yüreklik qil; chünki u bu xelqning aldidin ötüp sen köridighan shu zémin'gha ularni ige qilghuzidu» – dédi.

■ **3:21** Chöl. 27:18 ■ **3:24** 1Sam. 2:2; Zeb. 89:7, 8, 9 □ **3:26**
 «...Perwerdigar ... sewebinglar ... manga ghezeplinip iltijay-imgha qulaq salmidi» — «Chöl.» 20:1-13ni körüng. ■ **3:26** Qan.
 1:37; 31:2; 34:4

29 Shuning bilen biz Beyt-Péorning udulidiki wadida turup qalduq.

4

Ehdide körsitilgen imtiyazlar – Musa sözini dawam qilidu

1 – Emdi, i Israil, men silerge ögitidighan mushu belgilimilerge hem hökümlerge qulaq sélinglar; ulargha emel qilsanglar hayatlıq tapisiler we shundaqla ata-bowiliringlarning Xudasi Perwerdigar silerge teqsim qilidighan zémin'gha kirip uni igileysiler. ■ **2** Men silerge tapshuridighan Perwerdigar Xudayinglarning mushu emrlirige emel qilishinglar üçün, men silerge emr qilghan sözge héchnémini qoshmanglar hemde uningdin héchnémini chiqiriwetmenglar. ■

3 Siler öz közlirnglar bilen Perwerdigarning Baal-Péorning tüpeylidin qilghan ishlirini körgensiler; chünki Baal-Péorha egeshkenlerning hemmisini Perwerdigar Xudayinglar aranglardin yoqatti; □ ■ **4** Lékin Perwerdigar Xudayinglarga ching baghan'ghanlardin herbiringlar bügün'ge qeder hayat turuwatisiler.

5 Mana, men Perwerdigar Xudayim manga emr qilghandek, kirip igileydighan zéminda turghanda ulargha emel qilsun dep silerge belgilime hem

■ **4:1** Law. 19:37; 20:8; 22:31 ■ **4:2** Qan. 13:1; Pend. 30:6; Weh. 22:18 □ **4:3** «Baal-Péor» — bir xil but. «Chöl.» 25-babni körüng. «Perwerdigarning Baal-Péorning tüpeylidin qilghan ishlirini körgensiler» — «Chöl.» 25-babni körüng. ■ **4:3** Chöl. 25:4; Ye. 22:17

hökümlerni ögettim. **6** Siler ularni ching tutup emel qilinglar; chünki shundaq qilsanglar bu hökümlarning hemmisini anglighan xelqlerning köz aldida silerning dana we yorutulghan bir xelq ikenlikinglar ispatlinidu; ular derweqe: «Bu ulugh el derheqiqet dana hem yorutulghan bir xelq iken» – deydu. **7** Chünki Perwerdigar Xudayimizning bizning Uninggha nida qilghan herbir tileklirimizde bizge yéqin turghinidek, özige yéqin turghan bir Xudasi bolghan bizge oxshash bashqa bir ulugh el barmu? ■ **8** Men aldinglarga qoyghan mushu pütkül qanundikidek adil belgilimiler hem hökümlerge ige bolghan silerdek bashqa bir ulugh el barmu?

Horebtiki ehde togruluq eslitiq-agahlandurush

9 Öz közünglar bilen körgen ishlarni untumaslıqinglar, hetta ömrünglarning barlıq künliride qelbinglardın chiqarmaslıqinglar üçün özünglarga éhtiyat qilinglar we ixlaslıq bilen qelbinglarnı ézishtin saqlanglar; shuningdek siler körgininglarnı balılırlarla we balılırlarla yetküzünglar; ■ **10** Siler Horeb téghida Perwerdigar Xudayinglarning aldida turghan künü Perwerdigar manga: «Xelqni Méning sözlirimni anglishi üçün yénimgha yighthin; shuning bilen ular sözlirimni öginipli, yer yüzidiki barlıq künliride Mendin eyminidu we balılırığa ögitidu» – dégenidi. **11** Siler yéqin kélip taghning tüwide turdunglar; bu taghning oti

asmanlarning baghrighiche köyüp yetti, hemde qarangghuluq, bulutlar we sür taghni qaplidi;

■ 12 Perwerdigar otning otturisidin silerge söz qildi; siler sözlerning sadasini anglidinglar, lékin héch shekilni körmidinglar; siler peqet bir awazni anglidinglar. 13 We U shu chaghda silerge emr qilghan ehdisini, yeni «on emr»ni ayan qildi we ularni ikki tash taxtay üstige pütti.

□ 14 We shu chaghda Perwerdigar manga emr qilip, siler deryadin ötüp igileydighan zéminda ularni ulargha emel qilishinglar üçün silerge belgilimiler hem hökümlerni ögitishni tapilidi.

15 Özünglarga nahayiti éhtiyat qilinglarki (chünki Perwerdigar Horeb téghida ot otturisidin silerge söz qilghanda héchqandaq shekilni körmigensiler), 16-18 Özünglarni bulghap, meyli erkek yaki ayal süritide, meyli yer yüzidiki herqandaq haywan yaki asmanda uchidighan herqandaq qush bolsun, meyli yer yüzde herqandaq ömiliğuchi haywan yaki yer astidiki sulardiki herqandaq béliq bolsun, ularning süritide héchqandaq shekil-qiyapettiki oyma butni özünglar üçün yasimanglar, 19 yaki shuningdek, beshinglarni kötürüp asmanlarga qarap, quyash, ay, yultuzlar, yeni pütkül samawi qoshunni körüp, könglünglar mayil bolup ulargha bash égip qulluqığha kirmenglar; chünki Perwerdigar Xudayinglar bularni pütkül asman astidiki barlıq

■ 4:11 Mis. 19:18 □ 4:13 «on emr» — ibraniy tilida «on söz».

xelqler üçün orunlashturghan. □ 20 Lékin silerni bolsa Perwerdigar Öz mirasi bolghan bir xelq bolushunglar üçün «tömür tawlash xumdanı» din, yeni Misirdin élip chiqtı. ■ 21 Lékin Perwerdigar silerning wejenglardin manga ghezeplinip, Perwerdigar Xudayinglar silerge miras bolush üçün ata qılıdighan yaxshi zémin toghrisida: — «Sen shu yerge kirishke Iordan deryasidin ötmeysen» dep qesem qıldı. ■ 22 Shunga men mushu zéminda ölüshüm muqerrer; Iordan deryasidin ötmeymen; biraq siler bolsanglar uningdin ötüp shu yaxshi zéminni igileysiler.

23 Perwerdigar Xudayinglarning siler bilen tüzgen ehdisini untumaslıqinglar, shundaqla özünglar üçün Perwerdigar Xudayinglar silerge men'i qilghan oyma butni yaki herqandaq nersining shekil-qiyapitini yasimaslıqinglar üçün özünglarga hézi bolunglar. 24 Chünki

□ 4:19 «**Perwerdigar Xudayinglar bularni pütkül asman astidiki barlıq xelqler üçün orunlashturghan**» — «samawi qoshun» dégen söz (1) kün, ay we nurghunlighan yultuzlarnı; (2) bular bilen munasiyetlik perishtiler yaki asmandiki rohiy küchlerni körsitudu. Tewrattin bilimizki, asmandiki yultuzlarning perishtiler we belkim asmandiki yaman küchler bilenmu munasiwiti bar («Zeb.» 147:4, «Ayup» 38:4-7, «Weh.» 12:4ni körüng). Bu ayettiki uchurgha qarighanda Xuda (1) kün, ay we yultuzlarnı pütkül insaniyetning menpeeti (yer yüzidikilerge nur we tept bérish, yoluchilar üçün yönilişni körsitip bérish qatarlıq)ni közlep yarattı; (2) ular bilen munasiyetlik bolghan samawi küchler Xudagha xas bendilerning xizmitide bolushqa teyyar turidu («ibr.» 1:14ni körüng); (3) Xuda **Özige xas bendiliridin** (mushu yerde Israildin) xewer alghanda peqet perishtiler arqliq yardemlişipla qalmay, belki özi shexsen halini soraydu. ■ 4:20 Mis. 19:5 ■ 4:21

Perwerdigar Xudayinglar hemmini yutquchi bir ot, wapasizliqqa heset qilghuchi bir Xudadur. □ ■

Ehdidin yénishning aqiwiti we uninggha itaet qilishning berikti

²⁵ Siler perzentler, perzentinglarning perzentlirini körüp, zéminda uzaq waqt turghandin kéyin, birxil shekil-qiyapette bolghan oyma butni yasigan, shuningdek Perwerdigar Xudayinglarni renjitip uning neziride rezil bolghanni qilip özünglarni bulghighan bolsanglar, ²⁶ men asman-zéminni üstünglarga guwahchi bolushqa chaqirimen, siler Iordan deryasidin ötüp, igileydighan shu zémindin tézla pütünley yoq qilinisiler; silerning uningda yashighan künliringlar uzun bolmaydu, siler belki uningdin pütünley yoq qilinisiler. ²⁷ Perwerdigar silerni barliq xelqler arisigha tarqitidu, Perwerdigarning silerni heydishi bilen siler shu eller arisida kichik bir qaldugq bolisiler. ■ ²⁸ Siler shu yererde turup yaghachtin yaki tashtin yasalghan, ne körelmeydighan, ne angliyalmaydighan, ne yémeydighan, ne puralmaydighan, peqet insanning qolining

□ **4:24 «Perwerdigar Xudayinglar ... wapasizliqqa heset qilghuchi bir Xudadur»** — mushu «heset» Israilning Xudasigha emes, belki türlik yirginchlik butlарга ibadet qilghanliqiga qarap Muqeddes Rohning «ibadet peqet Xudaghila mensup bolush kérek» dep butlарга yaki butlarning keynide turuwatqan jin-sheytanlargha we ularning wekili bolghan saxta peyghem-berlerge bolghan hesitini körsitudu. Bu téma togruluq «kirish söz»imiznimu körüng. ■ **4:24** Mis. 20:5; 34:14; Qan. 5:9; 6:15; 9:3; Ibr.12:29 ■ **4:27** Qan. 28:62,64

yasighini bolghan ilahlarning qulluqida bolisiler. ■ ²⁹ Siler shu yerlerde Perwerdigar Xudayinglarni izdeysiler; pütün qelbinglar we pütün jéninglar bilen uni izdisenglar, uni tapisiler. ³⁰ Siler éghir azab-oqubet tartqininglarda, bu ishlarning hemmisi bésinglarga chüshkende, siler Perwerdigar Xudayinglarga yénip kélisiler we uning awazigha qulaq salisiler. ³¹ Chünki Perwerdigar Xudayinglar rehimdil bir Xudadur; U silerni tashliwetmeydu, ne halak qilmaydu, ne ata-bowiliringlar bilen qesem ichip tüzgen ehdisini héch untumaydu.

³² Emdi, silerdin ilgiri, Xuda insanni yer yüzide yaratqan künidin tartip ötken künler toghruluq sürüshte qilinglar, shundaqla asmanlarning bir chétidin yene bir chétigiche sürüshte qilinglarki, mushuninggha oxhash ulugh bir ish bolup baqqanmu? Uninggha oxhash bir ishni anglap baqqanmu? ³³ Silerge oxhash, Xudaning ot ichidin chiqqan awazini anglap tirik qalghan bashqa bir xelq barmu?

³⁴ Perwerdigar Xudayinglar köz aldinglarda siler üçün Misir zéminida qilghanlıridek, qiyin sinaqlar bilen, möjizilik alametler bilen, karametler bilen, urush bilen, küchlük qol hem uzitilghan bilek bilen we dehshetlik wehimiler bilen silerdin bashqa bir xelqni yat bir elning arisidin chiqirip Özige xas qilish üçün kélép

urunup baqqanmu? □ 35 Perwerdigarla Xudadur, uningdin bashqa birsi yoqtur, dep bilishinglar üçün siler bu *ulugh* ishlarni körüşke moyesser qilin'ghansiler. ■ 36 Silerge telim bérish üçün U asmanlardin silerge Öz awazini anglatti; U yer yüzide Özining ulugh otini körsetti; siler shu otning otturisidinmu uning awazini anglicinglar.

37 Uning üstige, ata-bowiliringlарha baghlighan muhebbiti tüpeylidin hemde ularning kényinki ewladlirini tallighanlıqi üçün, U silerni Misirdin shexsen Özى zor qudriti bilen qutquzup chiqardi; □ ■ 38 U shuningdek silerning aldinglardin özünglardin köp we küchlük bolghan ellerni zéminidin heydep, silerni uningha kirgüzüp, uni bugünkü kündikidek silerge miras qilish üçünmu shundaq qilghandur. 39 Shunga bugün shuni bilip qoyunglarki we könglüglarni shuninggha bölünglarki, Perwerdigar yuqiridiki asmanlarda bolsun, astidiki yer-zéminda bolsun Xudadur; Uningdin bashqa héchbiri yoqtur. 40 Shuningdek silerning we kényinki balilar-ewladliringlarning ehwali yaxshi bolush üçün, Perwerdigar Xudayinglar silerge ata qilidigan zéminda

□ 4:34 «...kélip urunup baqqanmu?» — «kélip» dégen söz Xudaning xelqini qutquzush üçün Özى shexsen kelgenlikini körsitidi.

«...dehshetlik wehimiler bilen silerdin bashqa bir xelqni ... Özige xas qilish üçün kélip urunup baqqanmu?» — bashqa bixil terjimi: «....dehshetlik wehimiler bilen bashqa bir xelqni... özige xas qilishi üçün kélip urunup baqqan bir ilah barmu?».

■ 4:35 Qan. 32:39; Yesh. 45:5,18,22; Mar.12:29,32 □ 4:37 «ularning kényinki ewladlirini» — ibraniy tilida «uning kényinki neslini». «shexsen Özى» — ibraniy tilida «Özining yüzü bilen». ■ 4:37 Mis. 13:3,9,14

künliringlarni uzun, hetta menggülüq qilish üçhün men bugünkü künde silerge tapilawatqan Uning belgilimiliri we emrlirini tutunglar».

Musa peyghember «panahliq sheher»lerni ayrip békitudu Tepsilatliri «Chöl.» 35:6-34de körsitilidu

⁴¹ Andin Musa Iordan deryasining sherqiy teripide üch sheherni ayrip békitti; ■ ⁴² meqsiti, héchqandaq öch-adawiti bolmay, tasadipiy qoshnisini öltürüp qoysa, öltürgen kishi shu yerlerge, yeni shu sheherlerdin birige qéchip bérip aman-ésen qélishtin ibaret idi. ⁴³ Bu sheherler bolsa: — Rubenlarning zéminidin chöl-bayawandiki Bezer, Gadlarning zéminidin Giléadtiki Ramot, Manassehlarning zéminidin Bashandiki Golandin ibaret idi.■

Ehdining qayta jakarlinishi

⁴⁴ Musa Israillarning aldigha qoyghan qanun mana töwendikidek: —

⁴⁵ (bular bolsa Israillar Misirdin chiqqanda Musa *peyghember* ulargha jakarlıghan agah-guwahlar, belgilimiler hem hökümlerdur; ⁴⁶ Musa we Israillar Misirdin chiqqanda Amoriylarning Heshbon shehiride turushluq padishahi Sihonni öltürgenidi; Musa bu emrlerni Sihonning zéminida, Iordan deryasining sherq teripide, Beyt-Péorning udulidiki wadida Israillargha jakarlıghan. □ ■ ⁴⁷ Shu chaghda Israillar *Sihonning* we *Bashanning* padishahi Ogning

■ **4:41** Chöl. 35:6,14 ■ **4:43** Ye. 20:8 □ **4:46 «sherq teripide»** — ibraniy tilida «bu teripide». ■ **4:46** Chöl. 21:24; Qan. 1:4

zéminini, yeni Iordan deryasining kün pétish teripidiki Amoriylarning ikki padishahining zémininimu igiligenidi; ■ 48 ularning zémini Arnon deryasining qirghiqidiki Aroerdin tartip Sion (yeni Hermon) téghighiche, 49 shundaqla Iordan deryasining sherk teripidiki pütkül Arabah tüzlengliki we Pisgah téghining baghriga jaylashqan «Tüzlengliktiki déngiz»ghiche idi).□

5

Ehdige sherh bérish – kirish söz

¹ Shuning bilen Musa pütkül Israilni chaqirip ulargha mundaq dédi: — «I Israil, men bugün qulaqliringlarga anglitiwatqan bu belgilimilerge hem hökümlerge qulaq sélinglar, ularni ögininglar, ulargha emel qilishqa köngül bölünglar!

² Perwerdigar Xudayimiz biz bilen Horeb téghida ehde tüzdi. ■ ³ Bu ehdini Perwerdigar atabowilirimiz bilen tüzgen emes, belki biz bilen, yeni bugünkü künde tirik qalghan bizler bilen tüzdi.

⁴ Taghda ot ichide turup Perwerdigar siler bilen yüz turane sözleshkenidi ⁵ (shu chaghda silerge Perwerdigarning söz-kalamini jakarlash üçhün men siler we Perwerdigarning otturisida turghanidim; siler otning aldida qorqup, taghqa chiqishni xalimidinglar).■

■ 4:47 Chöl. 21:33; Qan. 3:3 □ 4:49 «Tüzlengliktiki déngiz» — mushu yerde «Ölük Déngiz»ni körsitudu. ■ 5:2 Mis. 19:5 ■ 5:5 Mis. 19:16; 20:18

On emr

6 U mundaq dédi: — «Men séni Misir zéminidin, yeni «qulluq makani»din chiqarghan Perwerdigar-ing Xudadurmen.■

7 Séning Mentin bashqa héchqandaq ilahing bol-maydu.

8 Sen özüng üchün meyli yuqiridiki asmanda bolsun, meyli töwendiki zéminda bolsun, yaki yer astidiki sularda bolsun, herqandaq nersining qiyapitidiki héchqandaq oyma shekilni yasima; □

9 Sen bundaq nersilerge bash urma yaki ularning qulluqigha kirme. Chünki Menki Perwerdigar Xudaying wapasizliqqa heset qilghuchi Xudadurmen. Mentin nepretlen'genlerning qebihliklirini özlirige, oghullirigha, hetta newre-chewrilirigiche chüshürimen. □ ■ **10** Emma Méni söyidihan we emrlirimni tutidighanlargha ming ewladighiche özgermes méhribanlıq körsitimen.□

11 Perwerdigar Xudayingning namini qalaymiqan tilgha alma; chünki kimdekim namini qalaymiqan tilgha alsa, Perwerdigar uni gunahkar hésablimay

■ **5:6** Mis. 20:2-21; Zeb. 81:10 □ **5:8** «Özüng üchün ... sheklide... yasima» — bu emrning közdé tutqini ademler choqunush meqsitide yasigan herqandaq shekilderdur. Bashqa meqsetler bilen yasigan shekiller toghruluk söz yoq.

□ **5:9** «Mentin nepretlen'genlerning qebihliklirini özlirige, oghullirigha, hetta newre-chewrilirigiche chüshürimen» — bu muhim söz toghruluq «Misirdin chiqish»tiki «qoshumche söz»imizni (20:5, 34:7 toghruluq), shundaqla «Ezakiyal»diki «qoshumche söz»imizni (18-, 33-bablar toghruluq) körüng. ■ **5:9** Mis.

20:5; 34:7,14; Yer. 32:18 □ **5:10** «ming ewladighiche...» — eslide «minglihan ewladighiche...». Ayetning bashqa birxil terjimisi: — «Emma Méni söyidihan we emrlirimni tutidighan minglihanlirigha özgermes méhribanlıq körsitimen». Biraq 7:9ni körüng.

qalmaydu.■

¹² Perwerdigar Xudaying sanga emr qilghandek shabat künini muqeddes dep bilip tut, uningha emel qil. ■ ¹³ Alte kün ishlep barliq ishliringni tügetkin; ¹⁴ lékin yettinchi küni Perwerdigar Xudayingha atalghan shabat künidur. Sen shu küni héchqandaq ish qilmaysen; meyli sen yaki oghlung bolsun, meyli qizing, meyli qulung, meyli dédiking, meyli buqang, meyli éshiking, meyli herqandaq bashqa ulighting, yaki sen bilen bir yerde turuwatqan musapir bolsun, héchqandaq ish qilmisun; shuning bilen qulung we dédiking sendek aram alalaydu. □ ¹⁵ Sen özüngning eslide Misir zéminida qul bolghanlıqningni, Perwerdigar Xudaying küchlük qoli we uzatqan biliki bilen séni shu yerdin chiqarghanlıqını ésingde tut; shu sewebtin Perwerdigar Xudaying sanga shabat künini tutushni emr qilghan.

¹⁶ Perwerdigar Xudaying sanga emr qilghandek ata-anangni hörmət qil. Shundaq qilsang Perwerdigar Xudaying sanga ata qilmaqchi bolghan zéminda uzun ömür körisen, haling yaxshi bolidu.■

¹⁷ Qatilliq qilma.■

¹⁸ Hem zina qilma.■

¹⁹ Hem oghriliq qilma.

²⁰ Hem qoshnang toghruluq yalghan guwahliq

■ **5:11** Law. 19:12; Mat. 5:33 ■ **5:12** Yar. 2:2; Mis. 23:12; 35:2; Law. 23:3; Ez. 20:12; Ibr. 4:4 □ **5:14** «shabat **küni**» —ibraniy tilida «shabat» we «yettinchi» dégenler ahangdash söz. «sen bilen bir yerde turuwatqan» —ibraniy tilida «derwaziliring ichide turuwatqan» dégen söz bilen ipadilinidu. ■ **5:16** Law. 19:3; Mat. 15:4; Luqa 18:20; Ef. 6:2, 3 ■ **5:17** Mat. 5:21; Luqa 18:20; Rim. 13:9 ■ **5:18** Luqa 18:20

berme. □

21 Hem qoshnangning ayalini teme qilma we ne uning öyi, uning étizi, uning quli, ne uning dédiki, ne uning kalisi, ne uning éshikige yaki qoshnangning herqandaq bashqa nersisige köz qirningni salma». ■

22 – bu sözlerni Perwerdigar taghda, ot, bulut we sürlük qarangghuluq ichidin küchlük awazi bilen silerning pütkül jamaitinglarga éytqan we ulargha héch bashqa *sözlerni* qoshmighan; u ularni ikki tash taxtaygha pütüp manga tapshurdi. ■

23 We shundaq boldiki, qarangghuluqtin chiqqan awazni anglighininglarda we otluq tagh köyginide siler, yeni qebile bashliqliringlar we aqsaqallirninglar yénimgha kélip: –

24 «Mana, Perwerdigar Xudayimiz öz shan-sheripi we ulughluqini ayan qildi we biz uning awazini ot otturisidin angliduq, shuning bilen biz bugünkü künde Xuda insanlar bilen sözleshken bolsimu, ularning tirik qalghanlıqını kördüq. **25** Emdi biz jénimizgha tewekkül qilishimizning néme hajiti? Chünki mushu dehshetlik ot bizni yutuwétidu. Eger biz Perwerdigar Xudayimizning awazini anglawersek ölüp kétimiz. **26** Chünki et igiliridin hayat igisi Xudanıng otning otturisidin sözlichen awazini anglap, bizdek tirik turuwatqanlardın kim bar? ■ **27** Sen özüng Perwerdigar Xudayimizgha yéqinliship, uning sözlichenirining hemmisini anglighin; andin Perwerdigar Xuday-

□ **5:20** «Qoshnang **toghruluq yalghan guwahliq berme**» — Tewrat-Injil boyiche «qoshnang» Xuda bizning yénimizgha yéqin qilghan herbir ademni körsitudu. ■ **5:21** Rim. 7:7 ■ **5:22** Qan. 9:10, 11 ■ **5:26** Qan. 4:33; Hak. 13:22

imiz sanga sözlichenirining hemmisini bizge éytip bérisen; shuning bilen biz uni anglap emel qilimiz» — dédinglar.■

²⁸ Perwerdigar silerning bu manga éytqan sözliringlarni anglap manga: «Bu xelqning sanga éytqan sözlirini anglidim; ularning barliq éytqan sözliri durustur. ²⁹ Kashki ularda Mendin qorqup, emrlirimni izchil tutidighan bir qelb bolsidi, ularning hali we baliliringning hali menggüge yaxshi bolatti! ³⁰ Sen bérip ulargha: «Chédiringlarga qaytinglar» — dégin. ³¹ Sen bolsang yénimda turghin; Men séning ulargha ögitishing kérek bolghan emrler, belgilimiler we hökümlarning hemmisini sanga éytip bérinen; shuning bilen ular Men ulargha tewelik qilip bérnidighan zéminda turup bulargha emel qilidighan bolidu.

³² Emdi Perwerdigar Xudayinglar silerge emr qilghandek qilishqa köngül bölünglar; uningdin ong we solgha taymanglar! ³³ Perwerdigar Xudayinglar silerge emr qilghan barliq yollirida ménginglar; shundaq qilsanglar hayatlıq tépip, halinglar yaxshi bolidu we siler igidarchiliq qilidighan zéminda turup künliringlar uzun bolidu».□

6

Xudaning ehdisining jehwhiri – Uning emrlirige

■ **5:27** Mis. 20:19; Ibr. 12:19 □ **5:33** «...hayatlıq tépip, **halinglar yaxshi bolidu**» — Xudaning barliq emrliri bu meqsettidur. Bu téma «Qanun Sherhi»diki köp yerlerde körülidighan bir témidur.

emel qilishning bext-berikiti

¹ «Mana, bular Perwerdigar manga siler *deryadin* ötüp igileydighan zéminda turghininglarda ulargha emel qilishinglar üçün silerge ögitishni tapilighan emrler, belgilimiler hem hökümlerdur:

² (shuning bilen siler, yeni sen özüng, oglung we newreng barlıq tirik künliringlarda Perwerdigar Xudayinglardin qorqup, men silerge tapilawatqan uning barlıq belgilime we emrlirini tutisiler, shundaqla uzun künlerni körisiler. ³ Sen, i Israil, ularni anglap emel qilishqa köngül qoyunqlar; shuning bilen ata-bowiliringlarning Xudasi Perwerdigar silerge déginidek, süt bilen hesel éqip turidighan munbet zéminda turup, halinglar yaxshi bolidu we saninglar intayin köpiyidu): —

⁴ — Anglanglar, ey Israil: — Perwerdigar Xudayimiz, Perwerdigar bir birliktur; □ ■ ⁵ sen Perwerdigar Xudayingni pütün qelbing bilen, pütün jéning bilen we pütün küchüng bilen söygin. ■

⁶ Men sanga bugün tapilighan bu sözler qelbingde bolsun; ⁷ Sen ularni baliliringha singdürüp öget, meyli öyde olturghanda, yolda mangghanda, ornungda yatqanda we ornungdin turuwatqanda her waqit ular toghruluq

□ **6:4** «Perwerdigar **Xudayımız**, Perwerdigar bir birliktur» — **«birlik»** dégen söz ibraniy tilida «eqad» déyildi. Bu söz adette ikki yaki birnechche nersining bir gewdilikini bildürudu («Yar.» 2:24, «Mis.» 24:3 qatarlıqlar). Bashqa bir xil terjimisi: «Perwerdigar Xudayımızdur, Perwerdigar birdur». ■ **6:4** Qan. 4:35; Mar. 12:29; Yuh. 17:3; 1Kor. 8:4, 6 ■ **6:5** Qan. 10:12; Mat. 22:37; Luqa 10:27

sözligin; ■ 8 ularni qolunggha *esletme*-belge qilip téngiwal, péshanengge qashqidek simwol qilip ornitiwal; 9 Sen ularni öyüngdiki késhekliningge we derwaziliringgha pütküzgin.

10 We Perwerdigar Xudaying séni qesem qilip atabowiliringgha, yeni Ibrahim, Ishaq we Yaqupqa wede qilghan zéminni sanga ata qilish üchün séni uninggha bashlighanda, — özüng qurmighan ulugh we ésil sheherlerge, 11 özüng bisatlıq qilmighan alliqachan ésil bisatlıq qilin'ghan öylerge, özüng kolinighan, alliqachan kolan'ghan quduqlargha, özüng tıkmigen üzümzarlar we zeytunzarlarlarga tuyesser qilining bilen sen yep toyun'ghandin keyin, ■ 12 — eyni chaghda séni Misir zéminidin, yeni «qulluq makani»din chiqarghan Perwerdigarni unutushtin hézi bol.

13 Sen Perwerdigar Xudayingdin qorqqin, ibaditide bolghin we qesem qilsang uning nami bilenla qesem ichkin. ■ 14 Siler bashqa ilahlar, yeni etrapingdiki ellerning ilahlirini qet'iy izdimenglar; 15 Chünki aranglarda turuwatqan Perwerdigar Xudaying wapasizliqqa heset qilghuchi Tengridur. *Eger shundaq qilsang* Perwerdigar Xudayingning ghezipi sanga qozghilip, U séni yer yüzidin yoqatmay qalmaydu. 16 Siler Perwerdigar Xudayinglarni Massahta sinighandek Uni sinimanglar. □ ■ 17 Perwerdigar Xudayinglarning emrlirini, silerge tapilighan

■ 6:7 Qan. 4:9; 11:19 ■ 6:11 Qan. 8:9,10 ■ 6:13 Qan. 10:20;
Mat. 4:10; Luqa 4:8 □ 6:16 «Siler Perwerdigar Xudayinglarni
Massahta sinighandek Uni sinimanglar» — «Mis.» 17:2-7ni
körüng. «Massah» dégenning menisi «sinash». ■ 6:16 Mis. 17:2;
Chöl. 20:3; Mat. 4:7; Luqa 4:12

guwah-hökümliri we belgimilirini köngül qoyup tutunglar.

¹⁸ Perwerdigar Xudayinglarning neziride durus we yaxshi bolghanni qilinglar; shundaq qilghanda halinglar yaxshi bolidu we Perwerdigar ata-bowiliringlarga bérishke gesem qilghan zémin'gha kirip uni igileysiler, ¹⁹ shundaqla Perwerdigar wede qilghandek barliq düshmenliringlarni aldinglardin heydep chiqiriwétisiler.

Kéyinki dewrlerni eslitim

²⁰ Kelgüside oghlung sendin: — «Perwerdigar Xudayimiz silerge tapilighan agah-guwah, belgilime hem hökümler néme?» dep sorisa, ²¹ sen oghlungha mundaq deysen: «Biz eslidle Misirda Pirewnning qulliri ikenmiz; biraq Perwerdigar bizni Misirdin küchlük bir qol bilen chiqarghan. ²² Perwerdigar köz aldimizda ulugh hem dehshetlik möjizilik alametler we karametlerni körsitip, Pirewnning üstige hem uning barliq ailisidikilerning üstige chüshürdi; ²³ U ata-bowilirimizgha gesem ichip wede qilghan zéminni bizge ata qilip, uningga bizni bashlap kirishke shu yerdin ýeteklep chiqarghan. ²⁴ Perwerdigar bizge bu barliq belgilimilerni tutushni, Perwerdigar Xudayimizdin qorqushni tapilighan; U halimizning daim yaxshi bolushi we bizning bügünkidek tirik saqlan'ghandek, Uning panahida bolushimiz üchün shundaq tapilighandur; ²⁵ we Perwerdigar Xudayimizning aldida u bizge tapilighandek bu

barlıq emrlerge emel qilishqa köngül böлsek bu biz üçün heqqaniyliq bolidu».

7

Butperes el-milletlerni zémindin yoqitish

1 Perwerdigar Xudaying séni hazır igileshke kétiwatqan zémin'gha bashlap kirgüzgendifn kényin, aldingdin köп yat el-milletlerni, yeni Hittiylar, Girkashiylar, Amoriylar, Qanaaniylar, Perizziylar, Hiwiylar, Yebusiyarlarni — sendin küchlük el-milletlerni heydiwétidu. ■ **2** Emdi

Perwerdigar Xudaying aldingda ularni qolunggha tapshurushi bilen sen ulargha hujum qilghiningda, sen ularni teltöküs yoqitishing kerek; ular bilen héch ehde tüzishingge we ulargha héch rehim qilishingha bolmaydu.

□ ■ **3** Séning ular bilen nikahlishishingha bolmaydu; sen qizingni ularning oghullirigha bérishinggimu we ularning qizini oglunggha élip bérishinggimu bolmaydu; ■ **4** chünki ular oglungni Manga egishishtin éziqturidu we shuning bilen oghulliring bashqa ilahlargha choqunidu; u chaghda Perwerdigarning ghezipi silerge qozghilip, silerni tézla yoqitudu.

5 Sen ulargha shundaq muamile qilghinki, ularning qurban'gahlirini buzuwétinglar, but

■ **7:1** Qan. 31:3 □ **7:2** «...ulargha héch rehim qilishinggha bolmaydu» — bu emr (we uninggha oxshap kétidighan bashqa barlıq emrler) togruluq «qoshumche söz»imizni köрүнг. ■ **7:2** Mis. 23:32; 34:15; Chöl. 33:52; Ye. 11:11 ■ **7:3** Mis. 34:16; 1Pad. 11:2

tüwrüklirini chéqiwétinglar, asherah butlirini késiwétinglar we oyma butlirini ot bilen köydüruwétinglar; □ ■⁶ chünki siler Perwerdigar Xudayinglarga pak-muqeddes bir xelqtursiler; Perwerdigar Xudayinglar silerni yer yüzidiki barlıq bashqa xelqlerden üstün qılıp, Özige xas bir xelq bolushqa talliwalghan. ■⁷ Perwerdigarning silerge méhir chüshüp silerni talliwalghini silerning bashqa xelqlerden köp bolghanlıqinglar üçhün emes, emeliyyette siler barlıq xelqler arisida eng az idinglar,⁸ Perwerdigarning silerni söygini sewebidin we ata-bowiliringlar aldida bergen qesimige sadiq bolghanlıqi üçhün Perwerdigar silerni küchlük qol bilen qutquzup, hörlük bedili tölep «qulluq makani»din, yeni Misir padishahi Pirewnning qolidin chiqarghan. □ ■⁹ Shunga siler Perwerdigar Xudayinglarning berheq Xuda, wediside turghuchi Tengri ikenlikini bilishinglar kérek; U Özini söyüp, emrlirini tutqanlargha ming dewrgiche özgermes méhir körsitip ehdiside turghuchidur; ■¹⁰ lékin Özige öchmenlarning ishlirini öz beshigha ochuq-ashkare chüshürüp, ularni yoqitidu; Özige öchmenlarning herbirige özi qilghan ishlirini ularning beshigha ochuq-ashkare qayturushqa hayal qilmaydu. ■¹¹ Siler

□ 7:5 «asherah» — «ayal butlar», belkim butpereslikke béghishlan'ghan derexilklerdur. Derexler belkim but sheklide oyulghan yaki neqishlen'gen bolushi mumkin. ■ 7:5 Mis. 23:24; 34:13; Qan. 12:2, 3 ■ 7:6 Mis. 19:5; Qan. 4:20; 14:21; 26:18; 28:9; 1Pét. 2:9 □ 7:8 «hörlük bedili tölep ...chiqarghan» — mushu sirlıq sözler toghruluq «qoshumche söz»imizde azraq toxtilimiz. ■ 7:8 Qan. 10:15 ■ 7:9 Mis. 20:5; Qan. 5:9 ■ 7:10 Nah. 1:2

Men bugün silerge tapilighan emr, belgilimiler hem hökümlerge emel qilish üçün ularni ching tutunglar.

Ehdini tutushning bext-beriketliri

12 Choqum shundaq boliduki, bu belgilimilerge qulaq sélip, köngül qoyup emel qilisanglar, Perwerdigar Xudayinglar ata-bowiliringlarga qesem bilen wede qilghan ehde we méhirni silerge körsitip turidu; ■ 13 Séni söyüp beriketlep, ata-bowiliringha qesem bilen sanga bérishke wede qilghan zéminda turghuzup köpeytidu; shu yerde perzentliringni, yer-tupriqingdiki mehsulatlarni, bughdiyingni, yéngi sharabingni, zeytun méyingni, kaliliringning neslini we qoyliringning qozilirini beriketlep köpeytidu. □

14 Sen barliq ellerdin ziyade bext-beriket körisen; arangda, er-ayal yaki mal-charwang arisida héch tughmasliq bolmaydu; □ ■ 15 Perwerdigar sendin barliq késellerni néri qilidu we sen özüng körgen Misirdiki dehshetlik wabalardin héchqaysisini üstüngge salmaydu, belki sanga och bolghanlarga salidu.

■ 7:12 Law. 26:3; Qan. 28:1 □ 7:13 «perzentliring» — mushu yerde ibraniy tilida «baliyatquning méwisi» bilen ipadilinidu.

□ 7:14 «sen barliq ellerdin ziyade bext-beriket körisen...» — mushu yerde «sen» dégen söz Xuda pütkül Israilni bir ademdek körüp, ulargha bir gewde süpitide sözleydu. «arangda, er-ayal yaki mal-charwang arisida...» — ibraniy tilida «arangda, meyli erkekler meyli ayallarda yaki mal-charwang arisida....». ■ 7:14

Mis. 23:26

Aranglardiki barliq butpereslik iz-qalduqlirini yoqitish kérek

¹⁶ Sen Perwerdigar sanga tapshurghan barliq xelqlerni yoqitishing kérek; sen ularni körgende, ulargha héch rehim qilmasliqing kérek, sen ularning ilahlirining qulluqigha kirmesliking kérek; eger shundaq qilsang, bu ish sanga qiltaq bolidu. □ ¹⁷ Eger sen könglüngde: «Bu eller mendin küchlük; men qandaq qilip ularni zéminidin qoghliwéteylen?» — déseng, ¹⁸ ulardin qorqma; Perwerdigar Xudayingning Pirewn hem barliq Misirliqlarni qandaq qilghanliqini esligin, ¹⁹ — yeni Perwerdigar Xudaying séni shu yerdin chiqirish üçhün wasite qilghan, öz közüng bilen körgen dehshetlik höküm-sinaqlar, möjizilik alametler we karametler, küchlük qol we sozulghan bilekni mehkem ésingde tut; Perwerdigar sen qorquwatqan barliq xelqnimu shundaq qilidu. ■ ²⁰ Uning üstige Perwerdigar Xudaying taki ularning sendin yoshurun'ghan qalduqliri yoqitilghuche ularning arisigha sériq herilerni ewetidu; □ ■ ²¹ Sen ulardin qorqmasliqing kérek; chünki Perwerdigar Xudaying arangdidur; U ulugh we dehshetlik bir Ilahdur. ²² Perwerdigar Xudaying shu ellerni aldingdin peydinpey heydeydu; sen ularni biraqla yoqitiwételmeysen; biraqla yoqitiwetken teqdirdimu, daladiki haywanlar köpiyip, üstüngge

□ **7:16** «...ularni **körgende, kulargha héch rehim qilmasliqing kérek...**» —ibraniy tilida «séning közüng ularni héch ayimisun....».

■ **7:19** Qan. 4:34; 29:3 □ **7:20** «**sériq here**» — adettiki heridin téximu chong we chaqqaq birxil herini körsitishi mumkin. ■ **7:20** Mis. 23:28; Ye. 24:12

basturup kélishi mumkin.

²³ Lékin aldingha ilgirilep manghiningda Perwerdigar Xudaying ularni qolunggha tapshuridu we ularni parakende qilip, yoqitilghuche dekke-dükkige salidu. ²⁴ U ularning padishahlirini qolunggha tapshuridu, sen ularning namlirinimu asman astidin yoq qilisen; ularni yoqatquche héchbir adem aldingda turalmaydu. ²⁵ Siler ularning oyma butini ot bilen köydürwétinglar; köz qiringlarni shularning üstidiki altun-kümüşke salmanglar, ularni almanglar; bolmisa u silerge qiltaq bolidu; chünki u Perwerdigar Xudaying aldida yirginchlik bir nersidur. ²⁶ Sen héchqandaq yirginchlik nersini öyüğnge élip kelme; bolmisa sen uninggha oxhash lenetlik nerse bolup qalisen; sen uningdin qattiq yirgen, uninggha mutleq nepretlen; chünki u lenetlik bir nersidur.

8

Perwerdigarning teminatlirini eslesh

¹ Men silerge bugün tapiligan bu barlıq emrlerge emel qilishqa köngül qoyunglar; shundaq qilghanda siler hayat bolisiler, köpiyisiler we Perwerdigar ata-bowliringlargha qesem qilip wede qilghan zémin'gha kirip uni igileysiler.

² Perwerdigar Xudaying séni töwen qilip, könglüngde néme barlıqını, uning emrlirini tutidighan-tutmaydighanlıqingni biley dep séni sinash üçhün bu qiriq yil chöl-bayawanda ýéteklichen yolni eslogin. ³ Derweqe u séni töwen

qilip, séni ach qoyup, sen eslide bilmeydighan, shundaqla ata-bowiliring körüp baqmighan «manna» bilen ozuqlandurghan; U sanga insan peqet yémeklik bilenla emes, belki Perwerdigar Xudayingning aghzidin chiqqan barliq sözliri bilenmu yashaydighanlıqını bildürüştchün shundaq qildi. □ ■⁴ Bu qırıq yilda kiyim-kéchiking konirimidi, putung ishship ketmidi. ■⁵ Sen shuni bilip qoyghinki, adem öz oghlini terbiyiligidek, Perwerdigar Xudaying séni terbiyileydu; □
 6 Shunga sen Uning yollırıda méngip we Uningdin qorqup, Perwerdigar Xudayingning emrlirini tutqın. 7 Chünki Perwerdigar Xudaying séni yaxshi bir zémin'gha — ériq-éqinliri, bulaqliri we jilgha-dönglerde urghup chiqidighan ulugh suliri bar bir zémin'gha — 8 bughday we arpa, üzüm talliri, enjür derexliri we anarłiri bar bir zémin'gha, zeytun derexliri we hesel bar bir zémin'gha, 9 — sen héchnémidin kemlik tartmay ozuqluq yeydighan bir zémin'gha — tashliri tömür, taghliridin mis kolaydighan bir zémin'gha ýéteklep kiridu; 10 sen shu yerde yep toyunisen we Perwerdigar Xudaying sanga ata qilghan shu yaxshi zémin üchün uninggha teshekkür-medhiye éytisen.■

11 Men sanga bugün tapilighan Perwerdigar

□ 8:3 «manna» — bu ish togruluq «Mis.» 16-babni körüng.
 «... **Xudayingning aghzidin chiqqan barliq sözliri**» — ibraniy tilida «...Xudayingning aghzidin barliq chiqqanlırı». Oqurmenlerning éside barkı, Adem'ata eslide «Xudaning nepisi» bilen hayatqa érishti. ■ 8:3 Mis. 16:14,15; Mat. 4:4; Luqa 4:4 ■ 8:4 Qan. 29:6; Neh. 9:21 □ 8:5 «**Sen shuni bilip qoyghinki...**» — ibraniy tilida «Sen qelbingde shuni bilginki...» ■ 8:10 Qan. 6:11,12

Xudayingning emrliri, belgilimiliri hem hökümlirini tutmasliqtin, Uni untup qélishtin hézi bol; ¹² bolmisa, sen yep toyun'ghandin kéyin, ésil öylerni qurup ularda olturaqlashqandin kéyin, ¹³ kala-qoy padiliring köpiyip, altun-kümüshüng, shundaqla séning barliqing köpeygendin kéyin, ¹⁴ könglüng meghrurlinip séni Misir zéminidin, yeni «qulluq makani»din chiqirip qutquzghan Perwerdigar Xudayingni untusen; ¹⁵ (U séni bipayan we dehshetlik chöl-bayawandin, yeni zeherlik yilanlar we chayanlar qaplap ketken, susirap qaghjirap ketken bir chöl-bayawandin yéteklep chiqqan, shu yerde sanga chaqmaq téshidin su chiqirip bergen, □ ■ ¹⁶ séni özini töwen tutsun dep sinap, sanga axir rahetberiket körsitish üchün chöl-bayawanda atabowiliring körüp baqmighan «manna» bilen ozuqlandurghan) ■ ¹⁷ – eger uni untusang, könglüngde: «Öz küküm, öz qolumning qudrifti méni mushu döletke érishtürgen» déyishing mumkin. ¹⁸ Shunga Perwerdigar Xudayingning Özi séni döletke érishtürgüchi qudretni bergüchi ikenlikini eslep, Uni ésingde tut; shuning bilen u ata-bowiliringha qesem qilip wede qilghan ehdini bügünki kündikidek mehkem qilidu. ¹⁹ Eger sen Perwerdigar Xudayingni qachaniki untusang, bashqa ilahlargha egeshseng, ularning qulluqida bolup ulargha bash ursang, men silerge bügün shu agahni béreyki,

□ **8:15** «zeherlik yilanlar...» — ibraniy tilida «otluq yilanlar».

■ **8:15** Mis. 17:6; Chöl. 20:11; Zeb. 78:15-16; 114:8 ■ **8:16** Mis. 16:14,15

shundaq boliduki, siler teltöküs halak bolisiler.
20 Perwerdigar köz aldinglarda yoqitiwatqan ellerdek silermu yoqitilisiler; chünki siler Perwerdigar Xudayinglarning awazigha qulaq salmighansiler.

9

Xudaning ellerni Qanaan zéminidin heydishining sewebi

1-2 Angla, i Israil! Sen bugün özüngdin chong we küchlük ellerge ige bolush üçhün, sépilliri asman'gha taqishidighan chong sheherlerni igilesh üçhün, Anakiylarni qoghlap chiqirish üçhün Iordan deryasidin ötisen (sen ularni bilisen, ular toghruluq «kim Anakiylar aldida turalisun!» dep anglichansen). ■ **3** Sen bugünkü künde shuni bilip qoyghinki, séning aldingda mangghuchi Perwerdigar Xudayingning Özidur, U yalmap yutquchi ottur; u mushu ellerni halak qilidu, aldingda ularni tézdir yiqitidu; sen ularning tewelikini igilep, Perwerdigar sanga éytqandek ularni tézdir yoqitisen. ■ **4** Perwerdigar ularni aldingdin heydigende sen könglüngde: «Heqqaniyliqim sewebidin Perwerdigar méní zéminni igilesh üçhün uninggha ýéteklep kirdi» démigin; belki shu ellerning rezilliki tüpeylidin Perwerdigar séning aldingda ularni teelluqatidin mehrum qilidu. **5** Sen ularning zéminigha kirip uni igilishing séning heqqaniy bolghanliqingdin yaki könglüngning durusluqidin

emes, belki bu ellerning rezillikidin we Perwerdigar ata-bowiliring Ibrahim, Ishaq we Yaqupqa qesem qilghan sözige emel qilish üçünmu Perwerdigar Xudaying ularni séning aldingda teelluqatidin mehrum qilidu. ■ 6 Emdi shuni bilip qoyghinki, Perwerdigar Xudaying bu yaxshi zéminni sanga miras qilghini séning heqqaniyliqingdin emes, chünki sen esli boyni qattiq bir xelqsen.

Israelning jahilliqi

7 Emdi séning chöl-bayawanda Perwerdigar Xudayingni qandaq ghezeplendürgenlikningni ésingde tutqin – Uni untuma. Sen Misir zéminidin chiqqan kündin béri taki bu yerge kelgüche Perwerdigargha asiyliq qilip kelding. ■ 8 Siler Horeb téghida Perwerdigarni ghezeplendürgen we Perwerdigar silerge achchiqlinip, silerni halak qilmaqchi boldi. ■ 9 Shu chaghda men tash taxtaylarni, yeni Perwerdigar siler bilen tüzgen ehde taxtaylirini tapshuruwélish üçün taghqa chiqqanidim; men taghda qiriq kéche-kündüz turdum (men ne tamaq yémidim, ne su ichmidim);■ 10 Shuning bilen Perwerdigar manga Öz barmiqi bilen pütken ikki taxtayni tapshurdi; ularda Perwerdigar taghda ot ichide silerge sözligen chaghda, jamaet yighilghan künü éytqan barliq sözler pütülgénidi. □ ■ 11 We shundaq boldiki, qiriq kéche-kündüz ötüp,

■ 9:5 Yar. 12:7; 13:15; 15:7; 17:8; 26:4; 28:13 ■ 9:7 Mis. 14:11; 16:2; 17:2; Chöl. 11:4 ■ 9:8 Mis. 32:4; Zeb. 106:19-21 ■ 9:9 Mis. 24:18; 34:28 □ 9:10 «Öz barmiqi bilen pütken...» — ibraniy tilida «Xudaning barmiqi bilen pütken». ■ 9:10 Mis. 31:18

Perwerdigar manga ikki tash taxtay, yeni ehde taxtaylirini berdi. ¹² We Perwerdigar manga: «Ornungdin turghin, mushu yerdin chüshkin; chünki sen Misirdin chiqarghan xelqing özlirini bulghidi; ular tézla Men ulargha tapilighan yoldin chetnep özlirige quyma bir butni yasidi» dédi. ¹³ Perwerdigar manga söz qilip: «Men bu xelqni körüp yettim; mana, u boyni qattiq bir xelqtur. ■ ¹⁴ Méni tosma, Men ularni yoqitimen, ularning namini asmanning tégidin öchürüwétimen we shundaq qilip, séni ulardin chong we ulugh bir xelq qilimen» — dédi.■

¹⁵ Men burulup, taghdin chüshtüm; tagh bolsa ot bilen yalqunlawatatti; ikki ehde taxtiyi ikki qolumda idi. ¹⁶ Men kördüm, mana siler Perwerdigar Xudayinglar aldida gunah qilipsiler; siler özünglar üçün quyma bir mozayni yasapsiler; siler tézla Perwerdigar silerge tapilighan yoldin chetnep kétipiler. ¹⁷ Men ikki taxtayni ikki qolumgha élip, chörüp tashlap, ularni köz aldinglarda chéqiwttim. ¹⁸ Siler Perwerdigarni ghezeplendürüp barlıq ötküzgen gunahinglar, yeni Perwerdigarning neziride rezil bolghanni qilghininglar üçün, yene awwalqidek Perwerdigar aldida yiqlip, qiriq kéche-kündüz dum yattim (men héch nerse yémidim, su ichmidim) □ ¹⁹ chünki men Perwerdigarning silerni yoqitidighan qattiq ghezipi hem qehridin qorqtum. Perwerdigar shu chaghdimu méning

■ **9:13** Mis. 32:9; 33:3; 34:9; Qan. 10:16; 31:27; 2Pad. 17:14

■ **9:14** Mis. 32:10; Zeb. 106:23 □ **9:18** «men héch nerse yémidim...» — ibraniy tilida «men héch nanni yémidim...».

tilikimni anglidi. **20** Perwerdigar Harundin ghezeplinip, unimu yoqatmaqchi boldi; men Harun üchünmu dua qildim. **21** Men silerning gunahinglarni, yeni yasigan mozayni élip uni otta köydürdüm we uni yanjip kukum-talqan qilip éziwettim; uning topisini élip taghdin chüshidighan ériq süyige chéchiwettim ■ **22** (siler yene Taberah, Massah, Kibrot-Hattawahdimu Perwerdigarni ghezeplendürdünglar. ■ **23** Perwerdigar silerni Qadesh-Barnéadin *Qanaan'gha* mangdurmaqchi bolup silerge: «Chiqip, Men silerge teqdim qilghan zéminni igilenglar» – dégendifmu, siler Uning sözige qarshi chiqip asiyliq qildinglar, ne Uninggha ishenmidinglar, ne awazigha héch qulaq salmidinglar. □ ■ **24** Men silerni tonughan kündin tartip siler Perwerdigar Xudayinglarga asiyliq qilip keldinglar).

25 Shuning bilen men ashu chaghda Perwerdigar aldida özümni yerge étip yene qiriq kéchekündüz dum yattim; derweqe dum yattim; chünki Perwerdigar silerge qarap «ularni yoqitimen» dégenidi. **26** Shunga men Perwerdigargha dua qilip: «I Reb Perwerdigar, Sen Öz ulughluqung arqliq Özüng üchün hörlük bedili tölep sétiwalghan, Misirdin küchlük qolung bilen chiqarghan Öz xelqing bolghan mirasingni yoqatmighaysen; □ ■ **27** Öz qulliring Ibrahim, Ishaq we Yaqupni ésingde

■ **9:21** Mis. 32:20 ■ **9:22** Mis. 17:7; Chöl. 11:1,4,34 □ **9:23**

«Uning sözige qarshi chiqip...» —ibraniy tilida: «Uning awazigha qarshi chiqip...». ■ **9:23** Chöl. 13:3; 14:1 □ **9:26** «Öz xelqing bolghan mirasing» — «Xudaning mirasi» mushu yerde Öz xelqini körsitudu. Mesilen, «Mis.» 34:9ni körüng. ■ **9:26** Mis. 32:11; Chöl. 14:13

tutqaysen; bu xelqning bashbashtaqlıqığha, ularning rezilliki yaki gunahığa qarimighaysen; ²⁸ bolmisa, sen bizni élip chiqqan shu zémindikiler: «Perwerdigar bu xelqni ulargha wede qilghan zéminni igileshke élip kirelmeydighanlıqi üçün we ulargha nepretlen'gini tüpeylidin ularni chöl-bayawanda yoqitishqa *Misirdin* chiqardi» – deydu.■

²⁹ Qandaqla bolmisun, ular zor küchüng we uzartilghan biliking bilen *Misirdin* chiqarghan xelqing we séning mirasingdur» – dédim.

10

Yéngi purset

¹ Shu chaghda Perwerdigar manga: «Özüng üçün awwalqidek ikki tash taxtayni oyup chiqip, tagħqa yénimħa kel. Özüngge yaghactin bir sanduq yasighin. ■ ² Men bu taxtaylарgħa sen chéqwetken awwalqi taxtaylardiki sözlerni yazimen; sen ularni sanduqqqa qoyisen» – dédi.

³ Shuning bilen men akatsiye yaghichidin bir sanduq yasidim, awwalqidek ikki tash taxtay oyup chiqtim; ikki taxtayni qolumda kötüüp tagħqa chiqtim. ⁴ Perwerdigar eslide ot ichidin tagħda jamaet yighilghan künde silerge éytqan shu on emrni awwalqi pütüktek taxtaylарgħa yazdi; Perwerdigar ularni manga tapshurdi. □ ⁵ Men burulup tagħdin chūshüp taxtaylarni özüm yasighan

■ **9:28** Mis. 32:12; Chöl. 14:16 ■ **10:1** Mis. 34:1 □ **10:4** «on emr» — ibraniy tilida «on sōzni».

sanduqqa qoydum; Perwerdigar manga tapiligh-inidek ular téxi uningda turmaqta.

Chöl-bayawandiki seperning xatimisi

6 Shu chaghda Israillar Beerot-Bene-Yaakandin Moserahqa yol élip mangdi; Harun shu yerde öldi we shu yerde depne qilindi; uning oghli Eliazar uning ornini bésip kahinliq qildi. ■ **7** Israillar shu yerdin Gudgodahqa, andin Gudgodahtin Yotbatahqa seper qildi (Yotbatah ériq-éqini mol yerdur). ■ **8** Shu chaghda Perwerdigar ehde sanduqini kötürüşke, Perwerdigarning aldida xizmitide turup uning namida bext-beriket tileshke Lawiy qebilisini özige tallap ayridi. We bugün'ge qeder shundaq boluwatidu. **9** Shunga Lawiy qebilisining *Israil* qérindashliri ichide nésiwisi yaki mirasi yoqtur; Perwerdigar uninggha éytqandek, Perwerdigar Özi uning mirasidur. □ ■

10 Men emdi awwalqi künlerdikidek qiriq kéchekündüz Perwerdigar aldida taghda turdum; Perwerdigar shu chaghdimu tilikimge qulaq saldi; u silerni yoqatmidi. ■ **11** Perwerdigar manga: «Ornungdin tur, xeljni bashlap aldida yol alghin; shuning bilen ular Men ulargha teqdim qilishqa ata-bowilirigha qesem qilip wede qilghan zéminni igilesh üchün uninggha kirsun» — dédi.

■ **10:6** Chöl. 20:28; 33:30,38 ■ **10:7** Chöl. 33:32,33

□ **10:9** «Lawiy qebilisining... nésiwisi yaki mirasi yoqtur»

— Qanaan zéminaliga kirkendin kényin Lawiyalar we kahinlarning (bashqa qebilerningkidek) shexsiy yer-zémén yaki sheherliri bolmaydu. Ulardiki herbir ailige Israillarning sheherliri ichidin birer turar jay bérilidu. ■ **10:9** Chöl. 18:20-32; Qan. 18:1; Ez. 44:28

■ **10:10** Qan. 9:18, 19

Perwerdigarni söygin, xelqni söygin

12-13 Emdi, i Israil, Perwerdigar Xudaying sendin néme telep qilidu? — Haling yaxshi bolsun dep méning bugün silerge mushu tapilighanlirimdin bashqa nersini telep qilarmu? — Uning telep qilghini bolsa Perwerdigar Xudayingdin qorqup, Uning körsetken barlıq yollırıda méngip, Uni söyüp, pütkül qelbing we pütkül jéning bilen Perwerdigar Xudayingning xizmitide bolup, Perwerdigar ning emrliri we belgilimilirini tutushtin ibaret emesmu?■

14 Mana, asmanlar we asmanlarning asmini Perwerdigar Xudayinggha mensuptur; yer yüzü we uningdiki hemme nersilermu Üninggha mensuptur. ■ **15** Halbuki, Perwerdigar peqet atabowiliringlardın söyünüp, ularni söydi we shuning bilen bügündiek barlıq eller arisidin atabowiliringlarning kényki neslini, yeni silerni tallidi. **16** Shunga könglünglarni xetnilik qilinglar, boynunglarni yene qattiq qilmanglar.■

17 Chünki Perwerdigar Xudayinglar xudalarning Xudasi, reblerning Rabbi, ulugh Ilah, Qudretlik we Dehshetlik Bolghuchi, insanlarning yüz-xatirisini qilmighuchi, héchqandaq parini almighuchidur; ■ **18** U yétim-yésir we tul xotunlarning dewasini soraydu, musapirni söyüp uninggha yémek-ichmek we kiyim-kéchekni bergüchidur. □ **19** Shunga silermu musapirni

■ **10:12-13** Qan. 6:5; Mat. 22:37; Luqa 10:27 ■ **10:14** Yar. 14:19; Zeb. 24:1; 115:16 ■ **10:16** Mis. 32:9; 33:3; 34:9; Qan. 9:13; Yer. 4:4

■ **10:17** 2Tar. 19:6, 7; Ayup 34:19; Ros. 10:34; Rim. 2:11; Gal. 2:6; Ef. 6:9; Kol. 3:25; 1Pét. 1:17; Weh. 17:14 □ **10:18** «yétim-yésir» — ibraniy tilida «atisizlar».

söyüshünglar kérek; chünki silermu Misir zéminida musapir idinglar.

20 Sen Perwerdigar Xudayingdin qorqqin; sen Uning ibaditide bolghin, Uninggħha bagħlan'ghin we *peqet* Uning namidila qesem ichkin. ■ **21** U sen üchün öz közüng bilen körgen bu ulugh we dehshetlik ishlarni qilghan; U sen medhiyileydighan, séning Xudayingdur; **22** ata-bowiliring jemiy yetmish jan Misirgħa chūshkenidi; we hazir Perwerdigar Xudaying séni asmandiki yultuzlardek köp qildi. □ ■

11

Xudagħha itaetmen bolushning bext-berikiti

1 Emđi sen Perwerdigar Xudayingni söygin, Uning tapilighini, belgilimilirini, hökümlirini hem emrlirini izchil tutqin. **2-3** Shu ishlarni bügħün ésinglarda tutunglar, chünki men Perwerdigar Xudayingning jaza-terbiyisi, ulugħluqi, kuchiż-żebbuġ qoli we uzartilghan bilikini, Misir zéminida Misir padishahi Pirewn'ge hem uning pütkül zémini üstige körsetken möjizilik alametliri we qilghanlirini körmigen baliliringlарha sözlimey়েন (chünki ular *Perwerdigarning Misirning qoshuni*, ularning atliri, ularning jeng

■ **10:20** Qan. 6:13; 13:4; Mat. 4:10; Luqa 4:8 □ **10:22** «ata-bowiliring jemiy yetmish jan Misirgħa chūshkenidi...» — yaki «ata-bowiliring yetmish jan bilen Misirgħa chūshkenidi...». ■ **10:22** Yar. 15:5; 46:27; Mis. 1:5; Ros. 7:14 □ **11:2-3** «shu ishlarni bügħün ésinglarda tutunglar...» — ibraniy tilida «shu ishlarni bügħi bilinglarki,...».

harwilarigha qilghan ishliri, yeni Qizil Déngizning suliri bilen ularni gherq qilip, üzül-késil halak qilghanliqi, □ 5 Uning siler mushu yerge kelgütche silerge néme qilghanliqi, 6 Uning Rubenning ewladi, Éliabning oghulliri Datan we Abiramgha néme qilghanliqi, yeni pütün Israillar arisida yer yüzining aghzini qandaq échip ularni ailisidikiliri we chédirliri bilen qoshup barliq teelluqatliri bilen yutuwetkenlikini körmigenidi); ■ 7 *men belki silerge söz qilimen*; chünki silerning közliringlar Perwerdigar qilghan barliq ulugh ishlarni kördi.

Wede qilin'ghan zéminning mol bayliqliri

8 Emdi, men silerge bugün tapiligan barliq emrlerni tutunglar; shundaq qilsanglar küchlinip, hazır ötüp igilimekchi bolghan zémin'gha kirip uni igileysiler 9 we Perwerdigar ata-bowliringlarga qesem qilip ulargha hem ewladlirigha bérishke wede qilghan zéminda, yeni süt bilen hesel éqip turidigan munbet bir zéminda turup uzun ömür körisiler. 10 Chünki siler igileshke kiridigan shu zémin siler chiqqan Misir zéminidek emes; u yer bolsa, siler uninggha uruq chachqandin kéyin putunglar bilen sughiridigan köktatlıqtek zémin idi; □ 11 biraq siler igileshke ötidigan

-
- 11:4 «...Perwerdigarning **Misirning qoshuni,,ni üzül-késil halak qilghanliqi**» — ibraniy tilida «Perwerdigarning Misirning qoshuni..ni ...taki bugün'ge qeder halak qilghanliqi» — bu ibare ularning tüptin halak qilin'ghanlıqını tekitleydu. ■ 11:6 Chöl. 16:31; 27:3; Zeb. 106:16-17 □ 11:10 «**putunglar bilen sughiridigan zémin**» — Misirda étizlar (bugün'ge qeder) insanning puti bilen aylanduridigan bir xil addiy nasus bilen sughirilidu.

shu zémin bolsa tagh-jilghiliri bolghan bir zémindur; u asmandiki yamghurdin su ichidu, ¹² u Perwerdigar Xudaying Özi ezizleydighan bir zémindur; chünki Perwerdigar Xudayingning közliri yilning beshidin yilning axirighiche üzlüksiz uningha tikilidu. ¹³ Shundaq boliduki, siler Perwerdigar Xudayinglarni söyüp, pütkül qelbinglar we pütkül jéninglar bilen uning ibaditide bolush üchün men silerge bugün tapilighan emrlerge köngül qoyup qulaq salsanglar, ¹⁴ U: «Men zémininglarga öz peslide yamghur, yeni deslepki we kékinki yamghurlarni ata qilimen; shuning bilen ashliqliringlar, yéngi sharabinglar we zeytun méyinglarni yighalaysiler; □ ¹⁵ Men shundaqla mal-waranoliring üchün ot-chöp bérinen; sen yep-ichip toyunisen» — deydu.

*Itaetmen bolush we balilargha terbiye bérishning
bexti*

¹⁶ Qelbinglar aldinip, bashqa ilahlarning qulluqigha kirip, ulargha choqunup ketmeslikinglar üchün özünglarga hézi bolunglar; ■ ¹⁷ bolmisa, Perwerdigarning ghezipi silerge qozghilip, yamghur yaghmasliqi üchün asmanlarni étiwétip yamghur yaghdurmaydu, tupraq mehsulatlini

□ **11:14** «deslepki **we** kékinki **yamghurlar**» — «deslepki yamghurlar» 10-ayda yaghidu we tupraq yumshitilishi bilen yer heydeshke andin uruuq chéchishqa mumkin bolidu. «kékinki yamghurlar» bolsa Qanaanda 3- yaki -4-ayda yéghip, etiyazlıq ziraetlerni pishurush rolini oynaydu. Shunga herbir déhcan «kékinki yamghur»ga teshnadur, ular uni bek qedirleydu.

■ **11:16** Qan. 8:19

bermeydu we Perwerdigar silerge ata qilidighan munbet zémindin yoqitisiler.

18 Siler méning bu sözlirimni qelbinglarga püküp jéninglarda saqlanglar, qolunglarga *esletme*-belge qilip téngiwélinglar, péshanenglerge qashqidek simwol qilip ornitiwélinglar; ■ **19** Siler ularni baliliringlarga ögitisiler; öyde olturghininglarda, yolda méngiwatqininglarda, yatqininglarda we orundin qopqininglarda ular toghruluq sözlenglar; ■ **20** Ularnı öyünglerdiki késheklerge we derwaziliringlarga pütüp qoyunlar. **21** Shuning bilen silerning Perwerdigar ata-bowliringlarga bérishke qesem qilip wede qilghan zéminda turidighan künliringlar we baliliringlarning künliри uzun bolidu, yer yüzidiki künliringlar asmanning künliridek bolidu. □ **22** Men bugünkü künde silerge tapiligan bu pütkül emrni ixlas bilen tutsanglar, yeni Perwerdigar Xudayinglarnı sóyüp, uning barlıq yollırıda méngishinglar bilen uningha baghlansanglar, **23** undaqta Perwerdigar silerning köz aldinglarda bu barlıq ellerni zéminidin mehrum qilip heydeydu we siler özünglardın chong we küchlük ellerning teelluqatını igileysiler. **24** Tapininglar dessigen herbir jay silerningki bolidu; chégranglar chöl-bayawandin tartip, Liwan'ghiche we *Efrat* deryasidin Ottura Déngizghiche bolidu. □ ■

-
- **11:18** Qan. 6:6, 8 ■ **11:19** Qan. 4:9; 6:7 □ **11:21** «yer yüzidiki künliringlar asmanning künliridek bolidu» — menisi belkim künler köp hem bextlik bolidu, dégendek bolushi mumkin. Bashqa birnechche xil terjimiliри uchrishi mumkin. □ **11:24** «Ottura Déngizghiche...» — ibraniy tilida «keyni déngizghiche....». ■ **11:24** Ye. 1:3; 14:9

25 Héchkim aldinglarda turalmaydu; Perwerdigar Xudayinglar silerge éytqinidek, silerdin bolghan qorqunch we dehshetni siler dessigen barliq jaylar üstige salidu. ■

Musa «bext-beriket we lenet»ni Israilning aldigha qoyidu

26 Mana, men bugün aldinglarga bext-beriket we lenetni qoyimen; **27** Men silerge bugün tapilighan Perwerdigar Xudayinglarning emrlirige itaet qilsanglar, bext-beriket bolidu; **28** Perwerdigar Xudayinglarning emrlirige itaet qilmisanglar, belki siler tonumighan bashqa ilahlargha egiship, men bugün tapilighan yoldin chetnep ketsenglar, silerge lenet chüshidu.

29 Shundaq qilishinglar kérekki, Perwerdigar Xudayinglar silerni siler igileshke kiridighan zémin'gha élip kirgendifin kényin, bext-beriketni Gerizim téghi üstide we lenetni Ebal téghi üstide turup jakarlaysiler. □ ■ **30** Bu *taghlar* Iordan deryasining qarshi teripide, Gilgalning udulidiki Arabah tüzlenglikide turuwatqan Qanaaniylarning zéminida, meghrib yолining arqisida, Morehtiki dub derexlirige yéqin yerde emesmu?

31 Chünki siler Perwerdigar Xudayinglar silerge teqdim qiliwatqan zéminni igilesh üchün uning-

■ **11:25** Mis. 23:27 □ **11:29** «Gerizim téghi üstide... we .. Ebal téghi üstide turup jakarlaysiler» — ibraniy tilida «Gerizim téghi üstige... we .. Ebal téghi üstige qoyusiler». Bu yerlerde ehdidiki bext-beriketler we lenetler jakarlinidu hem tash üstige pütüldi. Moshu ishning teptsilatli 27-28-bablarda we «Yeshua» 8:30-35de tépilidi. ■ **11:29** Qan. 27:12,13; Ye. 8:33

gha kirishke Iordan deryasidin ötisiler; siler der-weqe uni igileysiler we uningda olturaqlishisiler.
³² Siler men aldinglargha qoyghan bu barliq hökümler we belgilimilerge emel qilishqa köngül qoyunglar.

12

Xuda tallaydighan jayda, muqeddesxanida ibadet qilish

¹ Ata-bowiliringlarning Xudasi bolghan Perwerdigar silerning igilishinglarga bérídighan zéminda turghanda, yer yüzidiki barliq künliringlarda köngül qoyup tutushunglar kérek bolghan belgilimiler hem hökümler mana munulardur: —

² Siler heydep chiqarghan ellerning égiz taghlar, döngler we herbir yéshil derex astidiki öz ilahlirining qulluqida bolghan ibadetgahlirini teltöküs yoqitishinglar kérek;

■ ³ Ularning qurban'gahlirini buzunglar, but tüwrüklirini chéqinglar we asherahlirini ot bilen köydürüwétinglar; ilahlirining oyma mebudlirini késip tashlanglar; ularning isim-namlirinimu shu yerdin yoqitishinglar kérek. ■

⁴ Siler Perwerdigar Xudayinglarning xizmitide ulardek qilmanglar, ⁵ belki Perwerdigar Xudayinglar Öz namini tiklesh üçün barliq qebililiringlarning zéminliri arisidin tallighan, Öz turalghusi bolghan jayni izdenglar, shu yerge kélinglar; ■ ⁶ shu yerge siler köydürme

we inaqliq qatarliq qurbanliqinglarni, mehsulatliringlardin ondin biri bolghan öshrilerni, qolunglardiki kötürmə hediyelerni, qesemge baghliq hediyelerni, ixtiyariy hediyelerni we qoy-kala padiliringlarning tunji balilirini ekilisiler; ⁷ Siler ailengdikiler bilen qoshulup shu yerde Perwerdigar Xudayinglarning aldida ziyapet qilinglar, siler Perwerdigar Xudayinglar silerni beriketligen qol emgikinglarning méwisidin shadlinisiler. □ ⁸ Siler biz bugün qilghinimizdek, yeni herbiringlar öz bilgininglarche qilghininglardek qilmasliqinglar kerek; ⁹ Chünki Perwerdigar Xudayinglar silerge bérídighan aramliq hem mirasqa téxi ýetip kelmidinglar.

¹⁰ Biraq siler Iordan deryasidin ötüp, Perwerdigar Xudayinglar silerge miras qilip bérídighan zémin'gha olturaqlashqandin kéyin, shundaqla u silerni etrapinglardiki barlıq düshmenliringlardin qutquzup aram bergendin kéyin, siler tinch-aman turghanda, ¹¹ shu chaghda Perwerdigar Xudayinglar Öz namini qoyidighan bir jay bolidu; siler shu yerge köydürme we inaqliq qatarliq qurbanliqinglarni, mehsulatliringlardin ondin biri bolghan öshrilerni, qolunglardiki kötürmə hediyelerni we Perwerdigargha atap qesem qilghan ésil hediyelerni ekilisiler; ■ ¹² we Perwerdigar Xudayinglar aldida shadlinisiler, yeni siler, ughul-qizliringlar, qul-dédekiringlar we siler bilen bir yerde turuwatqan Lawiylar (chünki ularning

□ **12:7** «qol emgikinglarning méwisidin...» — ibraniy tilida
«qolunglardiki oqettin...» ■ **12:11** 1Pad. 8:29

aranglarda héchqandaq nésiwisi yaki mirasi yoqtur) hemminglar shadlinisiler. □ ■

13 Sen köydürme qurbanliqliringni udul kelgen jaylarda qilmasliq üçhün köngül qoyghin; **14** Peqet Perwerdigar hemme qebililiringning zéminliri arisidin tallighan jayda köydürme qurbanliqliringni qil we shu jayda méning sanga barliq tapilighinimgha emel qil.

15 Halbuki, sen könglüng tartqiniche Perwerdigar Xudaying séni beriketligini boyiche sheher-yéziliringda halal haywanlarni soyup (xuddi jeren yaki kényik göshidin yégen'ge oxshash), gösh yéseng bolidu; meyli pak, meyli napak kishiler bolsun ularning göshini yése bolidu. □ **16** Siler peqet uni qéni bilen qoshup yémeslikinglar kérek; siler qénini su tökkendek yerge töküwtishinglar kérek. ■ **17** Sen ashliqtin, yéngi sharabtin, zeytun méyidin ondin biri bolghan öshriliringni yaki kalaqoy padiliringning tunji balilirini, yaki qesemge baghliq hediyeliringni, ixtiyariy hediyeliringni yaki qolungdiki kötürmə hediyeliringni sheher-yéziliringda yémesliking kérek; □ **18** belki bularni Perwerdigar Xudaying aldida, Perwerdigar Xudaying tallaydighan jayda yéyishing kérek, yeni sen, oglung, qizing, qul-dédiking we sen bilen bir yerde turuwatqan Lawiylar birge yéseng bolidu;

□ **12:12** «siler bilen bir yerde turuwatqan...» — ibraniy tilida «derwaziliring ichide turuwatqan» dégen sóz bilen ipadilinidu.

■ **12:12** Chöl. 18:20; Qan. 10:9; 18:1 □ **12:15** «sheher-yézanglarda...» — Ibraniy tilida «derwaziliringlar ichide» dégen sózler bilen ipadilinidu. ■ **12:16** Yar. 9:4; Law. 7:26; 17:10; Qan. 15:23 □ **12:17** «sheher-yézanglarda turghan» — ibraniy tilida «derwaziliringlar ichide turghan» dégen sózler bilen ipadilinidu.

we sen Perwerdigar Xudaying aldida emgikingning barliq méwisidin shadlinisen. □ 19 Özüngge hézi bolghinki, sen zéminda turghan barliq künliringde Lawiylardin waz kechmesliking kérek.

Qanni yémeslik kérek

20 Perwerdigar Xudaying sanga wede qilgandek chégraliringni kéngeytkende, sen könglüng tarttip: «gösh yeymen» déseng, sen könglüngning tartqiniche gösh yéseng bolidu. ■ 21 Eger Perwerdigar Xudayinglar Öz namini qoyushqa tallaydigan jay sendin bek yiraq bolsa, sen Perwerdigar sanga teqdim qilghan kala-qoylardin elip soyisen; men sanga tapilighandek ularni soyisen we sheher-yéziliring ichide könglüng tartqiniche boghuzlap yeysen. □ 22 Jeren yaki kényik yégendek ularni yeysen; meyli pak meyli napak kishiler bolsun uning göshidin yése bolidu. 23 Peqet shuningdin hézi bolghinki, ularning qénini yéme; chünki jan dégen qandidur; sen göshni jan bilen qoshup yémesliking kérek. 24 Sen qanni yémesliking kérek; belki uni suni yerge tökkendek yerge töküwt. 25 Sen uni yémesliking kérek; shundaq qilsang halting we sendin kényinki baliliringning hali yaxshi bolidu; chünki sen Perwerdigarning neziride durus bolghanni qilghan bolisen.

-
- 12:18 «**sen bilen bir yerde turuwatqan**» —ibraniy tilida «derwaziliring ichide turuwatqan» dégen söz bilen ipadilinidu. «emgikingning **barliq méwisidin...**» —ibraniy tilida «qolunglardiki barliq oqettin...» ■ 12:20 Yar. 9:4; Law. 7:26; 17:10; Qan. 15:23
 - 12:21 «**sheher-yéziliringlar ichide**» —ibraniy tilida «derwaziliringlar ichide» dégen sözler bilen ipadilinidu.

26 Biraq sendiki Perwerdigargha atighan we qesemge baghliq nersilerni bolsa, sen ularni élip Perwerdigar tallaydighan jaygha apirisen; **27** sen *shu yerde* Perwerdigar Xudayingning qurban'gahi üstide köydürme qurbanliqliringni, gösh bilen qénini sun'ghin; bashqa qurbanliqliringning qéninimu Perwerdigar Xudayingning qurban'gahi üstide quyghin we göshini yégin.

28 Men sanga tapilighan bu barliq sözlerge qulaq sélip köngül bölgün. Shundaq qilsang, Perwerdigar Xudayinglarning neziride yaxshi we durus bolghanni qilghan bolisen we öz haling we sendin kényinki ewladliringning hali yaxshi bolidu.

Butlarning yirginchlikı

29 Perwerdigar Xudaying sen baridighan yerdiki ellerner zéminini igilishing üçün ularni séning aldingda yoqitidu. Shu chaghda, sen ularning zéminini igilep shu yerde turghiningda, **30** Shu eller aldingda yoqitilghandin kényin, ularning izidin méngishqa éziqturulmasliqing üçün özüngge hézi bol we: — «Bu eller öz ilahlirining ibaditini qandaq tutqan bolghiydi? Menmu shundaq qilip baqaychu!» dep ularning ilahlirini héch izdime. **31** Sen Perwerdigar Xudayingning xizmitide bolghiningda qet'iy ularning yoli boyiche ish tutmasliqing kérek; chünki néme ish Perwerdigargha yirginchlik bolsa, néme ish Uninggha nepretlik bolsa, ular öz ilahliri üçün shu ishlarni qilghan; ular hetta öz oghullirini we qizlirinimu ilahlirigha atap otta köydürüp kelgen.

32 Men silerge tapilighanliki emellerge emel qilishqa köngül bölünglar; uningha héch néme qoshmanglar, uningdin héch nersini chiqiriwetmenglar.■

13

Butpereslik we saxta peyghemberler

1 Eger aranglardin peyghember yaki chüsh körgüchi chiqip, silerge melum bir möjizilik alamet yaki karametni körsitip bérey dése **2** we u silerge aldin'ala dégen möjizilik alamet yaki karamet emelge ashurulsa, emma shuning bilen munasiwetlik «bashqa ilahlargha (yeni siler tonumighan ilahlargha) egisheyli» we «ularning qulluqida bolayli» dése, **3** shu peyghember yaki chüsh körgüchinig sözlirige qulaq salmanglar; chünki shu tapta Perwerdigar Xudayinglar silerning uni, yeni Perwerdigar Xudayinglarni pütün qelbinglar we pütün jéninglar bilen söyidighan-söymeydighininglarni bilish üchün sinawatqan bolidu.

4 Siler Perwerdigar Xudayinglarga egiship méngishinglar kérek; siler Uningdin qorqunglar, emrlirini tutunglar, Uning awazigha qulaq sélinglar; siler Uning xizmitide bolup Uninggha baghlininglar. ■ **5** Shu peyghember yaki chüsh körgüchi bolsa ölümge mehkum qilinishi kérek; chünki u silerni Misir zéminidin qutquzup chiqarghan, yeni «qulluq makani»din hörlük bedili

tölep qutquzghan Perwerdigar Xudayinglarga
asiyliq qilishni qutratti, shundaqla Perwerdigar
Xudayinglar séni méngishqa emr qilghan yoldin
éziqturushqa urundi; siler mushundaq rezillikni
aranglardin yoqitishinglar kérek.■

*Ailining ichide peyda bolghan saxta peyghem-
berler*

6-7 Qérindishing, meyli anangning oghli yaki öz
oghlung yaki qizing, jan-jigiring bolghan ayaling
yaki jan dostung astirtin séni azdurmaqchi bolup:
«Barayli, bashqa ilahlarning qulluqigha kireyli»
dése, yeni özüng yaki ata-bowliring héch tonu-
maydighan, etrapingdiki ellerning ilahliri bolsun,
yéqin bolsun, yiraq bolsun, hetta yer yüzining
bu chétida yaki u chétida bolsun, shularning qul-
luqigha kireyli dése, □ ■ 8 undaqta sen uninggha
qoshulma yaki uninggha qulaq salma; sen uni
héch ayima, uninggha rehim qilma we uning gu-
nahini héch yoshurma; □ 9 qandaqla bolmisun,
uni öltürgin; uni öltürüşke tunji qol salghuchi sen
bol, andin barliq xelqning qolliri egiship shun-
daq qilsun. ■ 10 U séni Misir zéminidin, «qul-
luq makani»din qutquzup chiqarghan Perwerdi-
gar Xudayingni tashlashqa éziqturmaqchi boldi,
shunga sen uni öltürüşüng, chalma-kések qilish-
ing kérek; 11 Shuning bilen pütkül Israil anglaydu,

■ 13:5 Qan. 18:20; Yer. 14:15 □ 13:6-7 «jan-jigiring **bolghan**
ayaling» — ibraniy tilida «uchiqingdiki ayaling». ■ 13:6-7 Qan.
17:2 □ 13:8 «sen uni héch ayima...» — ibraniy tilida «közüng
ularni héch ayimisun...». ■ 13:9 Qan. 17:7

qorqidu, shuningdin kéyin yene shundaq rezil ishni aranglarda qilmaydu.■

Melum yurttikiler topliship qilghan butpereslikning jazasi

12-13 Eger Perwerdigar Xudaying olturaqlishishqa sanga teqdim qilghan melum bir sheherde: «Arimizdin bezi rezil ademler chiqip: «Barayli, bashqa ilahlarning qulluqida bolayli» dep siler héch tonumaydighan ilahlargha egishishke öz shehiridikilerni éziqturdi» dégen xewerni anglisang,□ 14 shu haman tekshürüp sürüshte qil; rast bolsa, derweqe bu yirginchlik ish aranglarda yüz bergenlikи ispatlan'ghan bolsa, 15 undaqda sen shu sheherdikilerni qilich bilen öltürüp, bu sheherni we uning ichidiki barliq nersilerni, jümlidin mal-waranolrini teltöküs halak qiliwet. 16 Uningdiki barliq oljini otturidiki chong meydan'gha yighip, shu sheherni barliq oljisi bilen qoshup Perwerdigar Xudayinggha atalghan köydürme qurbanliqtek ot bilen köydürüwet; u menggüge xarabilik bolidu – qaytidin qurulmasliqi kérek. 17 Teltöküs halaketke békitilgen héchbir nerse qolunggha chapplashmisun; shundaq qilsang Perwerdigar ghezipidin yénip sanga rehim körsitudu; U sanga ichini aghritip, ata-bowiliringgha qesem qilghandek séni köpeytidu. 18 Sen men bugün tapilighan Perwerdigar Xudayingning barliq emrlirini tutup, uning neziride durus bolghanni

■ 13:11 Qan. 17:13 □ 13:12-13 «bezi rezil ademler...» — ibraniy tilida «bélial (Iblis)ning bezi balılıri...».

qilish üçün awazigha qulaq salsang, haling shundaq yaxshi bolidu.

14

Perwerdigar aldidiki halalliq we haramliq – halal we haram janiwarlar

¹ Siler Perwerdigar Xudayinglarning perzentliridursiler; ölgenler üçün bedininglarni héch kesmeslikinglar kérek we yaki manglay chéchinglarni qirip taqir qilmasliqinglar kérek; □ ■

² chünki sen Perwerdigar Xudayinggħha atalghan muqeddes bir xelqtursen; Perwerdigar yer yüzdiki barliq xelqler arisidin Özining alahide göhiri bolghan bir xelq bolushi üçün séni tallighandur. ■ ³ Sen héchqandaq yirginchlik nersini yémesliking kérek.

⁴ Töwendikiler siler yéyishke bolidighan haywanlar: – kala, qoy, öchke; ■ ⁵ keyik, jeren, bugha, yawa öchke, ahu, böken, yawa qoy, ⁶ shundaqla haywanlar ichide tuyaqliri pütünley achimaq (tuyaqliri pütünley yériq) hem köshigüchi haywanlarning herxilini yésenglar bolidu. □ ⁷ Lékin, köshigüchi yaki achimaq tuyaqliq

□ **14:1** «ölgenler üçün ... manglay chéchinglarni qirip taqir qilmasliqinglar kérek» — butperes Qanaaniylar arisida shundaq örp-adetler köp idi. ■ **14:1** Law. 19:27,28; 21:5 ■ **14:2** Qan. 7:6; 26:18 ■ **14:4** Law. 11:2 □ **14:6** «köshigüchi haywanlar» — mushu yerde ikki-üç ashqazini bar haywanlarnila emes, belki yene ozuqni yumshaq chaynaydighan barliq haywanlarni öz ichige alidu.

haywanlardin töwendikilerni yémeslikinglar kérek:

— Töge, toshqan we sughur (chünki ular köshigüchi bolghini bilen tuyiqi achimaq emestur. Shunga ular silerge haram bolidu).□

8 Choshqa bolsa tuyaqliri achimaq bolghini bilen köshimigini üchün silerge haram bolidu. Shundaq haywanlarning göshini yémeslikinglar kérek we hem ölüklirige tegmeslikinglar kérek.

9 Suda yashaydighan janiwarlardin töwendikilerni yéyishke bolidu: — sudiki janiwarlardin qaniti we qasiraqliri bolghanlarni yéyishke bolidu, **10** lékin qaniti we qasiraqliri bolmighanlarni yémeslikinglar kérek; ular silerge nisbeten haram bolidu.

11 Barlıq halal qushlarni yésenglar bolidu; **12** biraq töwendiki uchar-qanatlarni yémeslikinglar kérek: yeni bürküt, tappush-ghéchirlar, déngiz bürküti, □ **13** qarlıghach quyruqluq sar, lachin, qorultaz-tappushlar we ularning xilliri, **14** hemme qagha-qozghunlar we ularning xilliri, **15** müşükyapilaq, tögiqush, chayka, sar we ularning xilliri, **16** huwquş, ibis, aq qu, □ **17** saqiyquş, béliq’alghuch, qarna, □ **18** leylek, turna we uning xilliri, höpüp bilen shepereng dégenler silerge

□ **14:7** «sughur» — yaki «sichqan» — taghlarda yashaydighan kichik bir haywan. □ **14:12** «tappush-ghéchirlar» — ibraniy tilida «ustixan chaqquchi qush». Yeni bir terjimisi «béliq’alghuch». □ **14:16** «huwquş» — yaki «kichik huwquş». «aq qu» — ibraniy tilidin buning qandaq qush ikenlikini bilish tes. □ **14:17** «saqiyquş» — saqiyquş yaki «sugha sünggögüchi». Ibraniy tilidin buning qandaq qush ikenlikini bilish tes. «qarna» — yaki «qotan».

haram sanalsun. □ 19 Herbir qanatlıq ömüligüchi hasharetler bolsa silerge nisbeten haram bolidu; ularni yémeslikinglar kérek. □

20 Siler barlıq halal qushlarni yésenglar bolidu.

21 Siler héchqandaq ölük janwarni yémeslikinglar kérek; siler undaq nersini sheher-yézanglar ichide turuwatqan musapirlargha béringlar; ular uningdin yése bolidu yaki uni yat elliklerke sétiwetsimu bolidu; chünki sen Perwerdigar Xudayinggħha atalghan muqeddes bir xelqtursen. Sen oghlaqni anisining sütide qaynitip pishursang bolmaydu. □ ■

Perwerdigargħa bégħiħlash

22 Sen jezmen her yili étizdiki hemme tériqchiliq mehsulatliringning ondin birini ayrishing kérek; 23 sen shularni, yeni ashliqing, yéngi sharabing, zeytun méyiningning ondin birini Perwerdigar Xudayingning aldida, yeni U Öz namini qaldu-

-
- 14:18 «turna» — yaki «qotan». «leylek, **turna ... dégenler silerge haram sanalsun**» — bu halal we haram nersiler toghruluq «Lawiylar»diki «qoshumche söz»imizni körün. □ 14:19 «**Herbir qanatlıq ömüligüchi hasharetler ... ularni yémeslikinglar kérek**» — bu tizimliktiki qushlarning köpinchisining ibraniy tilidiki nami Tewratta peqet bir-ikki qétim körün'gen bolghachqa, ularning qaysi qushlar ikenlikini toptoghra békitsit bezide mumkin bolmaydu. Halbuki, ularning omumiy tipliri, shübhiszki, terjimimizdek bolidu. □ 14:21 «**sheher-yézanglar ichide**» — ibraniy tilida «derwaziliringħiħlar ichide» dégen sözler bilen ipadilinidu. «**ogħlaqni anisining sütide qaynitip pishursang bolmaydu**» — bu emr belkim etrap-tiki butperes xelqlerning melum örþ-aditige egeshmeslik kéreklikini körsitishi mumkin. Bu toghruluq yene «Lawiylar»diki «qoshumche söz»imizni körün. ■ 14:21 Mis. 23:19; 34:26

rushqa tallaydighan jayda ye, shundaqla kala-qoy padiliridin ayrilghan tunji balilirini shu yerde ye; shundaq qilsang Perwerdigar Xudayingdin daim qorqushni öginisen.■

24 We Perwerdigar Xudaying séni beriketligende, U Öz namini qaldurushqa tallighan shu jay sendin intayin yiraq bolup, mehsulatliringni shu yerge apirligmihudek bolsang, **25** sen shu chaghda uni pulgha sétip, pulni qolunggha téngip, Perwerdigar Xudaying tallighan jaygha barghin we **26** we könglüng néme tartsa, meyli kala, qoy, mey-sharab, muselles bolsun, yaki shuningdek könglüng tartqan herqandaq nersini shu pulgha alsang bolidu; andin sen we öyüngdikiler shu yerde uningdin yep-ichip, Perwerdigar Xudaying aldida shad-xuram bolisiler.■

27 Sheher-yéziliringda turuwatqan Lawiyarlarni untumasliqing kérek, chünki aranglarda uning héchqandaq nésiwisi yaki mirasi yoq. □ ■ **28** Her üch yilning axirida sen shu yildiki mehsulatliringdin ondin birini öshre qilip chiqar; sen uni sheher-yéziliring ichide topla; **29** shuning bilen Lawiyalar (chünki aranglarda uning héchqandaq nésiwisi yaki mirasi yoq), musapir, yétim-yésirler we tul xotunlar kélép uningdin yep toyunsun; shundaq qilsang Perwerdigar Xudaying qolungdiki barliq méwini beriketleydu.

■ **14:23** Qan. 12:17,18 ■ **14:26** Mat. 21:12 □ **14:27**

«Sheher-yéziliringda» —ibraniy tilida «Derwaziliring ichide» dégen söz bilen ipadilinidu. ■ **14:27** Chöl. 18:20, 24; Qan. 10:9; 12:12; 18:1, 2; 26:12 □ **14:28** «sheher-yéziliring ichide» —ibraniy tilida «derwaziliring ichide» dégen söz bilen ipadilinidu.

15

Qerzlerdin xalas qilish

¹ Herbir yette yilning axirida sen bir «xalas qilish»ni jakarlighin. ■ ² Bu «xalas qilish» mundaq bolidu: — barliq qerz igiliri qoshnisigha bergen qerzni kechürüm qilishi kérek; uni qoshnisidin yaki qérindishidin telep qilmasliqi kérek; chünki Perwerdigar aldida bir «xalas qilish» jakarlandi.

□ ³ Chetelliktin bolsa telep qilishqa bolidu; lékin qérindishingda bolghan qerzni kechürüm qilishing kérek.

⁴ Halbuki, aranglarda hajetmenler bolmaydu; chünki Perwerdigar Xudaying silerge miras bolush üçün igelishinglargha bérnidighan shu zéminda turghiningda séni ziyade beriketleydu;

⁵ Peqet siler Perwerdigar Xudayinglarning awazigha qulaq sélip, men silerge bugün tapilighan bu pütün emrge emel qilishqa köngül bölsenglar shundaq bolidu. ⁶ Chünki Perwerdigar Xudaying sanga wede qilghandek u séni beriketleydu; sen köp ellerge kapaletlik élip qerz bérisen, lékin ulardin qerz almaysen; sen köp eller üstige höküm sürisen, lékin ular üstüngdin höküm sürmeydu.

Séxiy bolunglar!

■ **15:1** Mis. 21:2; Yer. 34:14 □ **15:2** «... **Perwerdigar aldida bir «xalas qilish» jakarlandi**» — bezi alimlar bu «xalas qilish» dégenning menisi, qerz igiliri **yette yil ichide** qerzdarlardin qerzni sorimasliqi kérek; lékin yettinchi yildin kényin qerzlerni qaytidin sorashqa bolidu, dep békitilgen, dep qaraydu.

⁷ Perwerdigar Xudaying sanga bérídighan zéminda sheher-yézanglar ichide turuwatqan qérindashliring arisidin kembeghel bir adem bolsa, sen uninggha könglüngni qattiq qilma yaki hajiti chüshken qérindishingha qolungni yumuwalma; □ ⁸ sen belki séxiyliq bilen uninggha qolungni ochuq qil we uningda néme kem bolsa choqum hajitidin chiqip uninggha ötne béríp tur.

⁹ Könglüngde namrat qérindishingdin aghrinip: Yettinchi yil, yeni «xalas yili» yéqinlashti, dep rezil oyda bolushtin, uninggha héch nerse bermesliktin hézi bol; shundaq bolup qalsa u séning toghrangda Perwerdigargha peryad kötürüshi bilen bu ish sanga gunah hésablinidu. □ ¹⁰ Sen choqum uninggha séxiyliq bilen bergin; uninggha berginingde könglüngde narazi bolma; chünki bu ish üchün Perwerdigar Xudaying séni barlıq ishliringda we qolungdiki barlıq emgikingde beriketleydu. ■ ¹¹ Chünki kembegheller zémindin yoqap ketmeydu; shunga men sanga: «Sen séxiyliq bilen zémindiki qérindishingha, yeni séning namratliringha we hajetmenliringge qolungni achqin» – dep tapilidim. ■

Qullarni qoyuwétish

¹² Séning qérindishing, meyli ibraniy er yaki ibraniy ayal bolsun sanga sétilghan bolsa, u alte yil qul-

□ **15:7** «sheher-yézanglar **ichide**» — ibraniy tilida «derwazilir-
inglar ichide» dégen sözler bilen ipadilinidu. □ **15:9** «...namrat
qérindishingdin aghrinip» — ibraniy tilida «namrat qérindishingha
közüngni rezil qılıp» dégen sözler bilen ipadilinidu. ■ **15:10** Mat.
5:42; Luqa 6:35 ■ **15:11** Mat. 26:11; Yuh. 12:8

luqungda bolidu, andin yettinchi yilida sen uni özüngdin xalas qilip qoyuwet. ■ 13 Uni qoyuwetkende quruq qol qoyuwetseng bolmaydu; 14 sen choqum qoyliringdin, xaminingdin we sharab kölchikingdin teqdim qilishing kérek; Perwerdigar Xudaying séni beriketligini boyiche sen uninggha ber. 15 Séning eslide Misir zéminida qul bolghanlıqingni, shuningdek Perwerdigar Xudaying séni hörlük bedili tölep qutquzghanlıqini yadingda tut; shunga men bugün bu ishni sanga tapilidim. 16 Halbuki, shu qulung sanga: «men sendin ketmeymen» dése (chünki u séni we ailengdikilerni söyidu, séning bilen hali yaxshi bolidu) 17 – shu chaghda sen bigizni élip uning quliqini ishikte tesh. Shuning bilen u menggüge séning qulung bolidu. Shuningdek dédikingimu shundaq muamile qilghin.■

18 *Qulungni* yéningdin qoyuwétish sanga éghir kelmisun; chünki u qulluqungda alte yil bolghachqa, qimmiti medikarningkidin ikki hesse artuq bolidu; *uni qoyuwetseng* Perwerdigar Xudaying barlıq ishliringda séni beriketleydu.□

Xudagha eng ésilni béghishlash

19 Kaliliring we qoyliring arisida tughulghan barlıq tunji erkek mozay-qoziliringni Perwerdigar Xudayinggħha ata; kaliliringning tunjisini

■ 15:12 Mis. 21:2; Yer. 34:14 ■ 15:17 Mis. 21:6 □ 15:18 «qimmiti **medikarningkidin ikki hesse artuq bolidu**» — qul herküni igisi üchün ishleydighan waqt medikar ishligen waqtingning ikki hessidin köp bolushi mumkin; chünki qul kéche-kündüz xojayinning buyruqi astida turushi kérek.

héchqandaq emgekke salma, qoyliringning tunjisini qirqima. ■ 20 Sen we öyüngdikiler her yili shu mélingni Perwerdigar Xudaying aldida, Perwerdigar tallaydighan jayda yenglar. 21 Biraq *shu* haywanlarning bir yéri méyip bolsa, meyli u mejruh, kor yaki uningda herqandaq nuqsan bolsa, uni Perwerdigar Xudayinggha qurbanliq qilmasliqing kérek. ■ 22 Belki uni sheher-yézanglar ichide yéseng bolidu; kishiler meyli pak yaki napak bolsun, uni jeren yaki kékikni yégendek yése bolidu. □ 23 Peqet sen uning qénini yéme; qénini suni yerge tökkendek töküwet.■

16

«Ötüp kétish héyti» we «pétir nan héyti»

1 Abib éyini alahide ésingde tut we ötüp kétish héytini Perwerdigar Xudayinggha atap tebrik-ligin; chünki Perwerdigar Xudaying séni Abib éyida Misirdin kéchide chiqarghan. □ ■ 2 Sen «ötüp kétish héyti»ning mélini (meyli qoy yaki kala padisidin bolsun) Perwerdigar Xudaying tal-lap békitidighan jayda uninggha atap qurbanliq

-
- 15:19 Mis. 13:2; 22:29; 34:19; Law. 27:26; Chöl. 3:13 ■ 15:21
 Law. 22:20; Qan. 17:1 □ 15:22 «sheher-yézanglar **ichide**» — ibraniy tilida «derwaziliring ichide» dégen söz bilen ipadilinidu.
 ■ 15:23 Qan. 12:16,23 □ 16:1 «**Abib yaki «Nisan»** éyi» — Xuda ibraniylargha tapshurghan kaléndarning birinchi éyi. «Mis.» 12-babni körüng, «**ötüp kétish héyti**» — ibraniy tilida «pesax» yaki «pasxa» dégen söz bilen bildürülidu. ■ 16:1 Mis. 12:2; Law. 23:5; Chöl. 9:1; 28:16

qilghin; ³ shundaqla sen héchqandaq boldurulghan nanni yémesliking kérek; sen uning bilen yette kün pétir nan, yeni «külpet néni»ni yéyishing kérek; chünki sen Misir zéminidin aldirashliqta chiqting; shuning bilen sen ömrüngning barliq künliride Misir zéminidin chiqqan shu künni yadningda tutqaysen. ■ ⁴ Yette kün chégraliring ichide, öyungde héchqandaq échitqu tépilmisun; sen birinchi künü kechte qilghan qurbanliq göshlerni etigen'ge qaldurmasliqing kérek.■

⁵ Sen ötüp kétish héyti qurbanliqini Perwerdigar Xudaying sanga teqdim qilidighan sheher-yéziliringning herqandiqida qilsang bolmaydu; ⁶ belki ötüp kétish héyti qurbanliqini sen Perwerdigar Xudaying Öz namini turghuzush üchün tallaydighan jaydila qil; uni kechqurun, kün pétish waqtida, yeni Misirdin chiqqandiki waqitqa oxshash waqitta qilisen. ⁷ Uni Perwerdigar Xudaying tallaydighan jayda pishurup yégin; andin etigende chédirliringha qaytsang bolidu.

⁸ Sen alte kün pétir nan yeysen; yettinchi künü Perwerdigar Xudaying aldida tentenilik sorun künü bolidu; sen héchqandaq ish-emgek qilmaysen.

«Heptiler héyti»

⁹ Andin yette heptini sanaysen; ashliqqa orghaq salghandin bashlap yette heptini sanashqa bashlaysen; □ ■ ¹⁰ andin sen «heptiler héyti»ni Per-

■ **16:3** Mis. 12:19; 34:18 ■ **16:4** Mis. 12:10, 13:7, 23:18, 34:25

□ **16:9** «ashliq» — mushu yerde arpini körsitudu. ■ **16:9** Mis. 23:16; Law. 23:15; Chöl. 28:26

werdigar Xudaying aldida qolungdiki ixtiyariy hediye bilen ötküzisen; Perwerdigar Xudaying sanga beriketliginige qarap uni ixtiyaren sunisen. **11** Shuning bilen sen Perwerdigar Xudaying aldida, U Öz naminı turghuzushqa tallaydighan jayda shadlinisen; sen özüng, oglung, qizing, qulung, dédiking, sen bilen bir yerde turuwatqan Lawiylar, aranglardiki musapirlar, yétim-yésirler we tul xotunlar shadlinisiler. **12** Sen shuning bilen eslide Misirda qul bolghanlıqıngni ésingge keltürüp, bu barlıq belgilimilerni tutup emel qilghin.

13-14 Sen «kepiler héti»ni yette kün ötküzisen; sen xaman we sharab kölchikingni yighqan chéghingda, oglung, qizing, qulung, dédiking, sheher derwazisi ichide turidighan Lawiylar, musapirlar, yétim-yésirler we tul xotunlar shu héitta shadlinisiler. ■ **15** Perwerdigar tallaydighan jayda sen yette kün Perwerdigar Xudaying aldida héyt ötküzisen; chünki Perwerdigar Xudaying barlıq mehsulatliringda, qolung qilghan ishlarda séni beriketleydu we sen derweqe pütünley shadlinisen.

16 Yilda üch qétim, pétir nan héti, heptiler héti we kepiler héytida séning barlıq erkekler Perwerdigar Xudaying aldida, u tallaydighan jayda hazır bolushi kérek; ular Perwerdigar aldida quruq qol hazır bolsa bolmaydu; ■ **17** belki Perwerdigar Xudayingning sanga teqdim qilghan berikit boyiche herbiri qolidin kéléshiche sunsun.

Adalet yürgütüsh

18 Xelqning üstidin adalet yürgütüp adil höküm chiqirish üçhün, sen Perwerdigar Xudaying sanga teqdim qilidighan barlıq sheher-yéziliring ichide herbir qebilide soraqchi we emeldarlarnı békitingish kérek. □ 19 Adaletni burmilisang bolmaydu; ademlerge yüz-xatire qilsang bolmaydu; para alsang bolmaydu; para bolsa aqilanilerning közlirini kor qılıdu hem adillarning sözlirini burmilaydu. ■ 20 Sen mutleq adaletni izdishing kérek; shundaq qilsang hayat körisen hemde Perwerdigar Xudaying sanga teqdim qilidighan zéminni igileysen.

Herqandaq butperesliktin yiraq turush

21 Sen özüng üçhün yasaydighan Perwerdigar Xudayingning qurban'gahining etrapığha «asherah» buti qilnidighan héchqandaq derex tikmesliking kérek □ 22 we özüng üçhün héchqandaq but tüwrüki tiklimesliking kérek; undaq nersiler Perwerdigar Xudayinggha yirginchlikтур.

17

¹ Perwerdigar Xudayinggha herqandaq nuqsani yaki bashqa kemchilik bolghan kala yaki qoynı

□ 16:18 «sheher-yézanglar **ichide**» —ibraniy tilida «derwazilir-
inglar ichide» dégen sözler bilen ipadilinidu. ■ 16:19 Mis. 23:8;
Law. 19:15; Qan. 1:17 □ 16:21 «asherah **buti**» — belkim
butpereslikke béghishlan'ghan derexliklerdur. Derexler belkim
ayal but sheklide oyulghan yaki neqishlen'gen bolushi mumkin idi.

qurbanliq süpitide sunmasliqing kérek; chünki undaq qilish Perwerdigar Xudayinggħha yirginchliktur.■

²⁻³ Perwerdigar Xudaying sanga teqdim qilidighan sheher-yézang ichide er bolsun, ayal bolsun, birsining Perwerdigar Xudayingning aldida birer rezil ishni qilghanliqi – Uning ehdisige xilapliq qilghanliqi, bashqa ilahlargħa (mesilen, Men sanga ibadet qilishqa men'i qilghan quyash, ay yaki pütkül samawi qoshun bolghan yultuzlargħa), ibadet qilip ulargħa bash urghanliqi bayqalsa, □ ■ ⁴ – shundaq bir ishtin xewer tapqan yaki uni anglichean bolsang, undaqta sen estayidilliq bilen sürüştürġin; bu ish ispatlinip rast chiqsa, derweqe Israilda shundaq yirginchlik išh qilin'ghan bolsa, ⁵ sen shu rezil ishni qilghan er yaki ayalni derwaziliringħha élip chiqip, shu er yaki ayalni ölümge mehkum qilip chalma-kések qilishing kérek. ⁶ Birsini ölümge mehkum qilish üchün ikki-üch guwahchining sözliri bolushi kérek. Birsini birla guwahchining sözi bilen öltürüşke bolmaydu. ■ ⁷ Öltürülidighanda awwal guwahchilar qol salsun, andin barliq xelq qol salsun; shundaq qilsanglar siler rezillikni aranglardin heydiwétisiler.■

■ **17:1** Law. 22:20-25; Qan. 15:21 □ **17:2-3** «sheher-yézanglar ichide» — ibraniy tilida «derwaziliringlar ichide» dégen sözler bilen ipadilinidu. «samawi qoshun bolghan yultuzlar» – bular toghru luq 4:19ni we izahatini kerüng. ■ **17:2-3** Qan. 13:7 ■ **17:6** Chöl. 35:30; Qan. 19:15; Mat. 18:16; 2Kor. 13:1; Ibr. 10:28 ■ **17:7** Qan. 13:10

Aliy sot

8 Sheher-yézanglarda höküm chiqirishqa sanga tes kéléidighan bir ish chiqsa, meyli xun dewasi, heq-telep dewasi yaki zorawanlıq dewasida, herqandaq talash-tartish bolsa ornunglardin turup Perwerdigar Xudaying tallaydighan jaygha béringlar.

□ ■ **9** Siler Lawiy kahinlarning we shu chaghda bolidighan soraqchi begning yénigha barisiler we ulardin höküm soraysiler; ular siler üchün höküm chiqiridi. □ **10** Siler Perwerdigar tallaydighan ashu yerde turghanlarning silerge tapshuridighan höküm sözi boyiche ijra qilisiler; ularning silerge körsetkinining hemmisige emel qilip köngül bölüşüngler kérek. □ **11** Siler ularning silerge körsetken qanun hökümi boyiche, chiqiridighan qarari boyiche qilisiler; ular silerge tapshuridighan sözdiñ ong ya solgha chetnep ketmenglar. **12** We bashbashtaqlıq qilip, Perwerdigar Xudayingning xizmiti üchün shu yerde turidighan kahin'gha yaki soraqchi begke qulaq salmighan kishi bolsa, shu adem ölümge mehkum

□ **17:8** «... **meyli xun dewasi, heq-telep dewasi yaki zorawanlıq dewasida, herqandaq talash-tartish bolsa,...** » —ibraniy tilida «qan we qan arisida, dewa bilen dewa arisida, musht-tayaq bilen musht-tayaq arisida bolsun, herqandaq talash-tartish bolsa...» dégen sözler bilen ipadilinidu. ■ **17:8** 2Tar. 19:10; Mal. 2:7 □ **17:9** «**Lawiy kahinlar**» — kahinlar Lawiylarning qebilisidin belgilinidu. □ **17:10** «**Perwerdigar tallaydighan ashu jay**» — mushu 8-13-ayetlerde «(Xuda) tallaydighan jay»... «Perwerdigar tallaydighan jay...» belkim Lawiyilar we kahinlar hemde «soraqchi beg» (démek, shu dewrdiki «batur hakim») turidighan sheher-yézilarnı körsitishi mumkin. «Yeshua» 21:13-19ni körüng. Tewrattiki «Batur hakimlar» we «Samuil»da «dewa sorap höküm chiqirish» ishliri köp uchraydu.

bolidu; shuning bilen siler rezillikni Israildin hey-dep chiqirisiler. ¹³ Shundaqla, barliq xelq bularni anglap qorqıdu we yene bashbashtaqlıq qilmaydu.

Padishah qandaq bolushi kérek?

¹⁴ Sen Perwerdigar Xudaying sanga teqdim qilidigan zémin'gha kirip uni igiligende, shundaqla uningda turghanda: «Men etrapimdiki ellerningkidek özümge bir padishah tiklimekchimen» déseng, ¹⁵ shu chaghda sen özüngge peqet Perwerdigar Xudaying tallaydighinini tikleysen; üstüngge qérindash bolmaghan chetellikni békitmesliking kérek.

¹⁶ *Padishah* bolsa özi üchün atlarni köpeytmesliki yaki atlarni köpeytimen dep xelqni Misirgha qayturmasliqi kérek; chünki Perwerdigar silerge: «Siler shu yol bilen hergiz qaytmasliqinglar kérek» dégenidi.

¹⁷ Padishah köp ayallarni öz emrige almasliqi kérek; bolmisa uning köngli ézip kétishi mumkin. U özi üchün altun-kümüşni köpeytmesliki kérek.

¹⁸ Padishahlıq textige olturghinida u özi üchün Lawiy kahinlarning aldida mushu qanunni bir depterge köchürüp pütüshi kérek. ¹⁹ Shu depter uning yénida daim bolushi we uni ömrining barliq künliride oqushi kérek; shundaq qilsa u Perwerdigar Xudasidin qorqup, mushu qanunning sözliri we belgilimilirini tutup ulargha emel qilishni öginidu. ²⁰ Shundaqla uning köngli qérindashliri aldida hakawurliship ketmeydu, bu emrlerdin ong ya solgha chetnep ketmeydu we shuningdek Israil

arisida uning we oghullirining padishahliq künliri köp bolidu.□

18

Lawiylar we kahinlarning nésiwisi

¹ Lawiy kahinlar we shuningdek barliq Lawiylar qebilisining Israilda héchqandaq nésiwisi yaki mirasi bolmaydu; ular Perwerdigargha atap otta sunulidighan qurbanliqlardin we *Perwerdigarning* mirasidin yéyishke bolidu, □ ■ ² Biraq ularning qérindashliri arisida héchqandaq mirasi bolmaydu; Perwerdigar éytqandek, U Özi ularning mirasidur. ■ ³ Kahinlarning qurbanliq qilidighan xelqtin alidighan ülüshi mundaq: — (meyli kala yaki qoy bolsun) qol, éngek göshi we üchey-qérini kahinlargha bérilidu. ⁴ Silerning ashliqinglardin, yéngi sharabinglardin we zeytun méyinglardin deslepki pishqan hosulni we qoyliringlardin deslepki qirqilghan yungni uninggaha bérisiler; ⁵ chünki Perwerdigar Xudaying uni we uning ewladlirini Öz namida xizmitide daim turushqa barliq qebiliringlar ichidin talliwalghan. ⁶ Eger Lawiy bolghan bir adem pütkül Israildiki herqandaq sheher-yézidin, yeni özi makanlashqan jaydin chiqip, Perwerdigar tallaydighan jaygha kelse ⁷ we shu yerde Perwerdigar aldida

-
- **17:20** «bu emrlerdin...» — ibraniy tilida «bu emrdin...».
 - **18:1** «Perwerdigarning mirasidin yéyish» — démek, Perwerdigarning mirasi bolghan zémindiki mehsulatlardin yéyish. ■ **18:1** Chöl. 18:20; Qan. 10:9; 1Kor. 9:13 ■ **18:2** Chöl. 18:20-32; Qan. 10:9; Ez. 44:28

turghuchi barliq qérindashlirigha oxshash Perwerdigar Xudasining namida xizmette turghan bolsa,⁸ undaqta (meyli u atisidin qalghan mirasini sétiwetken yaki sétiwetmigen bolsun) uning yeydighan ülüshi qérindashliriningkidek bolushi kérek.□

Séhir-jadugerlik qilishqa bolmaydu, heqiqiy peyghemberge qulaq sélinglar

⁹ Sen Perwerdigar Xudaying sanga bérídighan zémín'gha kirgen chaghda, sen shu yerdiki ellerning yirginchlik adetlirini ögenmesliking kérek. ¹⁰ Aranglarda öz oghli yaki qızını ottin ötküzidighan, palchiliq, remchilik, epsaniylik, jadugerlik □ ■ ¹¹ yaki demidichilik qilghuchi yaki jinkesh, séhirger yaki ölgenlerdin yol sorighuchi héchqandaq kishi bolmisun; ¹² chünki bundaq ishlarni qılıdighan herqandaq kishi Perwerdigargha nepretlik bolidu; bu yirginchlik ishlar tüpeylidin Perwerdigar Xudaying shu ellerni aldinglardın heydep chiqiridu.

¹³ Sen Perwerdigar Xudaying aldida eyibsiz mukemmel bolushung kérek; ¹⁴ chünki sen zémindin heydeydighan bu eller remchiler we palchilarqha qulaq salidu; biraq Perwerdigar Xudaying séni undaq qilishqa yol qoymaydu.

□ **18:8** «**meyli u atisidin qalghan mirasini sétiwetken yaki sétiwetmigen bolsun,...» — Lawiyarning öz aldigha chong zémini bolmaytti, belki peqet bezi sheherlerde qoru-jayliri we etrapida cheklik yaylaqlirila bolatti. «Chöl.» 35:1-8ni körüng. Bashqa nechche xil terjimiliri uchrishi mumkin. □ **18:10** «...balilirini ottin ötküzüş» — belkim «insan qurbanlıqi»ni körsitishi mumkin.**

■ **18:10** Law. 18:21; 20:27; 1Sam. 28:7; Yesh. 8:19

Kelgüsidiķi ulugh peyghember

15 Perwerdigar Xudaying siler üchün aranglardin, qérindashliringlar arisidin manga oxshaydighan bir peyghember turghuzidu; siler uningha qulaq sélinglar. ■ 16 Bu siler Horeb téghida yighilghan künde Perwerdigar Xudayinglardin: «Perwerdigar Xudayimning awazini yene anglimayli, bu dehshetlik otni körmeyli, bolmisa ölüp kétimiz» dep telep qilghininglarga pütünley mas kéliodu.

■ 17 Shu chaghda Perwerdigar manga: «Ularning manga dégen sözi yaxshi boldi. 18 Men ulargha qérindashliri arisidin sanga oxshaydighan bir peyghemberni turghuzimen, Men Öz sözlirimni uning aghzigha salimen we u Men uninggha barlıq tapilighinimni ulargha sözleydu. ■ 19 We shundaq boliduki, u Méning namimda deydighan sözlirimge qulaq salmaydighan herqandaq kishi bolsa, Men uningdin hésab alimen.□

20 Emma Méning namimda bashbashtaqlıq qılıp Men uninggha tapilimighan birer sözni sözlise yaki bashqa ilahlarning namida söz qılıdighan peyghember bolsa, shu peyghember öltürülsün.□ ■

■ 18:15 Yuh. 1:46; Ros. 3:22; 7:37 ■ 18:16 Mis. 20:19; Qan. 5:25; Ibr. 12:19 ■ 18:18 Yuh. 4:25 □ 18:19 «

shu peyghember Méning namimda deydighan sözlirimge qulaq salmaydighan herqandaq kishi bolsa, men uningdin hésab alimen» — bu ulugh peyghemberning salahiyiti toghruluq «qoshumche söz»imizde toxtilimiz. □ 18:20 «bashqa ilahlarning namida söz qılıdighan peyghember ... öltürülsün» — bashqa birxil terjimisi:

«bashqa ilahlarning namida söz qılıdighan peyghember ... ölidu» — démek, özlükidin ölidu. Bizningche mushu yerde Xudaning körsetkini shu peyghemberni öltürüsh kérekli bolsa kérek. ■ 18:20 Qan. 13:6; Yer. 14:14

21 Eger sen könglüngde: «Perwerdigar qilmighan sözni qandaq perq étimiz» déseng, **22** bir peyghember Perwerdigarning namida söz qilghan bolsa we u besharet qilghan ish toghra chiqmisa yaki emelge ashurułmisa, undaqta bu söz Perwerdigařin chiqmighan; shu peyghember bashbash-taqliq bilen sözligən dep, uningdin qorqma.

19

Adem öltürüşh toghrisidiki qanun – panahliq sheherliri

1 Perwerdigar Xudayinglar silerge bérídighan zémindiki taipilerni silerning aldinglardin üzüp tashlıghan waqtida we siler shundaqla ularning sheherliri we öyliride turghininglarda, **2** siler shu chaghda Perwerdigar Xudayinglar silerge bérídighan zéminda üch sheherni ayrim qilishinglar kérek; ■ **3** shundaqla, adem öltürgen herbir kishi shu yerlerge, shu sheherlarning birige qéchip bériwalsun dep yol hazırlap, Perwerdigar Xudayinglar miras bolushqa silerge bérídighan zéminni üch rayon'gha bölisiler. **4** Tirik qélish üçün shu yerlerge qéchip bériwalghan, adem öltürgen kishi togruluq belgilime mundaq: – u qoshnisini tasadiipyliqtin urup öltürüp qoyghan, shundaqla eslide uninggha öch-adawiti bolmighan bolsa, shu yerge qéchip bériwalsa bolidu. ■ **5** Mesilen, u qoshnisi bilen otun késishke orman'gha kirgen bolup, derexni késishke paltini kötürgende palta

■ **19:2** Mis. 21:13; Chöl. 35:9-34; Ye. 20:2 ■ **19:4** Mis. 21:13;
Qan. 4:41,42

béshi sépidin ajrap kétip qoshnisigha tékip kétip uni öltürüp qoysa, undaqta jawabkar kishi bu sheherlerdin birige qéchip bériwélip hayat qalidu; ⁶ bolmissa, qan qisasi alghuchi ghezipi qaynighanda adem öltürgen kishini qoghlaydu we yol uzun bolghachqa, uninggha yétishiwélip öltüruwétishi mumkin; emeliyyete, u kishi ölümge layiq emes, chünki uning eslide qoshnisigha héchqandaq öch-adawiti yoq idi. □ ⁷ Shunga men silerge: «Özünglar shundaq üch sheherni ayriishinglar kérek» dep emr qilimen.

⁸ Perwerdigar Xudayinglar ata-bowiliringlarga qesem qilghinidek chégrayinglarni kéngeytishni, ata-bowiliringlarga wede qilghan barlıq zéminni silerge teqdim qilishni xalaydu; ■ ⁹ siler Perwerdigar Xudayinglarni söyüş we uning yollirida daim méngish üchün men silerge bugün tapilighan bu emrni tutsanglarla U shundaq qilidu, undaqta silermu özünglar üchün bu üch sheherdin bashqa yene üch sheherni qoshisiler. □ ■ ¹⁰ We shundaq qilsanglar Perwerdigar Xudayinglar silerge miras qilip teqdim qilidighan zémin arisida naheq qan tökülmeydu

-
- **19:6 «qan qisasi alghuchi»** — qan qisasigha élishqa hoquqluq kishining roli toghrisidiki qanun-belgilimiler «Chöl.» 35:10-35de körsitili. **«yol uzun bolghachqa»** — birla panahlinidighan sheher bolghanda, adem öltürgen kishi turghan jay u sheherge yiraq bolup qélishi mumkin; shunga, Pelestinde bir-biridin tarqaq alte sheher (andin yene üch sheher) tallinip «panahlıq sheher» dep békitilgen. ■ **19:8** Yar. 28:13; Qan. 12:20 □ **19:9 «men silerge bugün tapilighan bu emr»** — belkim «Qanun Sherhi» dégen kitabtiki ehde, yeni barlıq emr-permanlarnı körsitishi mumkin. ■ **19:9** Ye. 20:7

we shuningdek gedininglargha xun gunahi chüshmeydu. ¹¹ Lékin birsi qoshnisigha öch-adawet tutqan bolsa, paylap turup uninggha hujum qilip, urup öltürütwetse we shu sheherlerdin birige qéchip bériwalghan bolsa, ■ ¹² undaqta uning öz shehiri diki aqsaqallar adem ewetip uni shu yerdin yandurup kélishi kérek, andin uni öltürülsün dep «qan qisasi alghuchi»ning qoligha tapshurushi kérek. ¹³ Sen uni héch ayimighin, shundaq qilghanda Israildin tökülgen gunahsiz qanning déghini tazilighan bolisiler; andin halinglar yaxshi bolidu.□

Guwahchilar toghruluq qanun

¹⁴ Perwerdigar Xudaying sanga igilesh üçün teqdim qilidighan zéminda burunqilar miras yéringde békitken, qoshnangning pasil téshini yótkimesliking kérek.■

¹⁵ Melum jinayet yaki gunah toghrisida birsige «U gunah qilghan» dep erz-shikayet qilishta yalghuz birla guwahchi bolsa kupaye qilmaydu, belki hemme ish ikki yaki üch guwahchining sözi bilen békitilsun.■

¹⁶ Birsi toghruluq «palanchi-pokunchi gunah qilghan» dep erz qilidighan qara niyetlik bir guwahchi chiqsa, ¹⁷ dewaliship qalghan ikki adem Perwerdigarning aldida, shu künlerde bolidighan kahinlar we soraqchi begler aldida

■ **19:11** Yar. 9:6; Mis. 21:12,14; Law. 24:17; Chöl. 35:16 □ **19:13** «**sen uni héch ayimighin**» — ibraniy tilida «közüng uni héch ayimisun». ■ **19:14** Pend. 22:28 ■ **19:15** Chöl. 35:30; Qan. 17:6; Mat. 18:16; Yuh. 8:17; 2Kor. 13:1; Ibr. 10:2

hazir bolsun; **18** soraqchi begler estayidilliq bilen tekshürsun; eger héliqi guwahchi yalghan guwahchi bolup, öz qérindishi toghruluq yalghan guwahliq bergen bolsa, **19** undaqta, siler del u qérindishigha qilmaqchi bolghinidek uningghimu shundaq qilinglar. Shundaq qilsanglar rezillikni aranglardin yoqitisiler. ■ **20** Qalghan xelqmu bu ishni anglaydu we qorqidu we shundaqla, aranglarda undaq rezil ishni yene qilmaydu. **21** Siler héch rehim qilmanglar; jan'gha jan, közge köz, chishqa chish, qolgha qol, putqa put élinsun. □ ■

20

Düshmenler bilen jeng qilish toghruluq

1 Eger sen düshmenliringge jeng qilghili chiqip, at we jeng harwilirini, shundaqla özüngdin köp bolghan bir elni körseng, ulardin héch qorqma. Chünki séni Misir zéminidin chiqirip kelgen Perwerdigar Xudaying Özi sen bilen billidur. **2** Siler jengge chiqish aldida kahin özi aldigha chiqip xelqqe söz qilip **3** ulargha: Ey Israil, anglanglar! Siler bugün düshmenliringlar bilen soqushush aldida

■ **19:19** Pend. 19:5 □ **19:21** «Siler héch rehim qilmanglar» — ibraniy tilida «közüng héch ayimisun». «jan'gha jan, chishqa chish, putqa put ... élinsun» — bu sözler «qisas élish» prinsipi emes, belki Xudanining muqeddes qanunining adil teligidur. Xudagha teshekkür, Uning méhir-shepqiti adilliqidin ziyade halqip chiqidu! «Mat.» 5:38-48ni körüng. ■ **19:21** Mis. 21:23; Law. 24:20; Mat. 5:38

turuwatisiler. Köngülliringlar jür'etsiz bolmisun; qorqmanglar, titrimenglar, ularning sewebidin dekke-dükkige chüshmenglар; ⁴ чünki Perwerdigar Xudaying Özi düshmenliringlar üstidin ghelibe qilishinglar üçhün siler bille jengge chiqidu» – dep éytsun.

⁵ Shu chaghda emeldarlar xelqqe mundaq désun:
— «Aranglarda bir yéngi öy sélip, uni *Xudagha* atimighan birsi barmu? Undaqta u öz öyige yénip ketsun, bolmisa u jengde ölüp kétip, bashqa kishi kélip uni *Xudagha* atishi mumkin.

⁶ Tek sélip üzümzar berpa qilip, téxi uning méwisini yémigen birkim barmu? Bar bolsa öyige yénip ketsun, bolmisa u jengde ölüp ketse, bashqa kishi kélip uning méwisini yéishi mumkin.■

⁷ Bir qiz bilen wedileshken bolup, téxi uni öz emrige almighan birkim bolsa, u öyige yénip ketsun, bolmisa u jengde ölüp ketse, bashqa kishi kélip uni özige xotunluqqa élishi mumkin».■

⁸ Andin mensepdarlar xelqqe yene sözlep: «Qorqup ketken, jür'etsiz birkim barmu? U öyige yénip ketsun. Bolmisa qérindashlirining yürikimu uningkidek jasaretsiz bolup qélishi mumkin» dep éytsun.■

⁹ Emeldarlar xelqqe shularni éytqandin kéyin ular xelqning aldida yétekchilik qilishqa qoshunlarga serdarlarni tiklisun.

¹⁰ Siler hujum qilishqa melum bir sheherge yéqinlashqininglarda awwal uninggha sülhi toghrisida söz qilinglar. ¹¹ Eger ular sülhini xalaymiz, dep jawab bérip öz derwazilirini

silerge achsa, undaqta uningda turuwatqan hemme xelq silerge békinqip qulluq hasharda bolidu. ¹² Lékin siler bilen sülhi qilishqa unimay, belki siler bilen jeng qilmaqchi bolsa siler uni qorshanglar. ¹³ Perwerdigar Xudayinglar uni qolunglargha tapshurghanda uningdiki herbir erkekni qilichlap öltürünglar; ¹⁴ lékin ayallar bilen baliliri, kala bilen sheherdiki hemme nersini, yeni barlıq gheniyemetni özünglargha olja qilip élinglar; Perwerdigar Xudayinglar öz düshmenliringlardin silerge élip bergen oljidin yep söyünisiler. ¹⁵ Silerdin yiraqta bolghan, zémin'gha tewe bolmighan ellerning sheherlirige shundaq qilinglar.

Qanaaniylar bilen jeng qilishtiki qanun

¹⁶ Lékin Perwerdigar Xudayinglar silerge miras qilip bérídighan zémindiki ellerning sheherlirini bolsa, ularning ichidiki tiniqi bar héch nersini tirik qoymay, ■ ¹⁷ belki Perwerdigar Xudayinglar silerge buyrughandek hittiylar bilen Amoriyalar, Qanaaniylar bilen Perizziyler, Hiwiylar bilen Yebusiyarlarning hemmisini teltöküs yoqitishinglar kérek. ¹⁸ Bolmisa, ular öz ilahlirigha choqunushtiki hemme yirginchlik ishlirini silerge ögitip, Perwerdigar Xudayinglargha gunah qilidighan bolisiler.

¹⁹ Bir sheherni igilesh üchün uzun waqit jeng qilip qorshap turushqa toghra kelse, uning etrapidiki derexlerni palta bilen késip weyran qilmanglar; chünki ularning méwisiini yésenglar bolidu. Shunga

ularni kesmenglar; chünki daladiki derexler qorshiwlésh kérek bolghan ademmid? ²⁰ Lékin siler méwilik derex emes dep bilgen derexlerni késip yoqitip, siler bilen soqushqan sheherni hujum qilip ghulitishqa shu derexlerdin istihkampoteylerni yasisanglar bolidu.

21

Éniqlanmighan qatilliq délosi toghrisida

¹ Eger Perwerdigar Xudayinglar silerge miras qilip igileshke bérídighan zéminda, dalada öltürülgen bir jeset tépilsa, emma uni öltürgen adem melum bolmisa, ² aqsaqalliringlar bilen soraqchi begliringlar chiqip ölük tépilghan yer bilen etrapidiki sheherlerning ariliqini ölchisun; ³ öltürülgüchining jesitige eng yéqin sheherning aqsaqalliri bolsa ishqa sélinmighan, boyuntoroqmu sélinmighan inek tépip kelsun; ⁴ shu sheherning aqsaqalliri inekni süyi toxtimay aqidighan, heydilip térligmighan bir jilghigha élip béríp, shu jilghining özide inekning boynini sunduruwetsun; ⁵ shu chaghda Lawiyning ewladliri bolghan kahinlar ularning qéshigha kelsun; chünki Perwerdigar Xudayinglar ularni Özining aldida xizmette bolup, Perwerdigarning namida bext-beriket tileshke tallighthandur. Herbir dewa we herbir tayaq jazasi ularning sözi boyiche késilsun. ⁶ Öltürülgüchining jesitige eng yéqin sheherdiki aqsaqallarning hemmisi shu jilghigha kélip, boyni sundurulghan inekning

üstide turup, qollirini yuyup ⁷ guwahliq bérip: «Qollirimiz bolsa bu qanni tökmidi, közlirimiz bu ishni körmidi; ⁸ ey Perwerdigar, Sen Özüng hörlük bedili tölep qutquzghan xelqing Israilni kechürgeysen we naheq aqqan qanning gunahini Israil xelqingge artmighaysen» – désun; shundaq qilip bu qan gunahigha kafaret keltürülgen bolidu. ⁹ Siler shundaq qilip Perwerdigarning neziride toghra bolghanni qilip naheq tökülgen qanning gunahini özünglardin chiqiriwetken bolisiler.

Xotunluqqa élin'ghan esir toghruluq qanun

¹⁰ Eger siler düşmenliringlar bilen jeng qilghili chiqqininglarda Perwerdigar Xudayinglar ularni qolunglargha bergech, ulardin esir alghan bolsanglar, ¹¹ bu esirlerning arisida chirayliq bir ayalni körüp, könglüng uninggha chüshüp, uni emringge élishni xalisang, ¹² undaqta uni öyüngge élip barghin; u chéchini chüshürüp, tirnaqlirini yasap, ¹³ esirlikte kiygen kiyimlirini sélip, öyüngde olturup toluq bir ay ata-anisi üçün matem totsun; andin sen uning qéshigha kirip uni özüngge ayal qilip uninggha er bolsang bolidu. ¹⁴ Kéyin, egerde könglüng uningdin söyümise, u qeyerni xalisa, barghili qoyushung kérek; uni pulgha satmighin we uninggha dédektek muamile qilmighin, chünki sen uninggha yéqinliq qilip uyat qilghansen.

Balilar toghruluq qanun

¹⁵ Eger birsining ikki ayali bolup ularning birige amraqliq, yene birige öchlük qilghan bolsa we

amraq we öch bolghan her ikkisidin oghul tughulghan bolsa, tunjisini öch ayalidin tapqan bolsa ¹⁶ undaqta u kishi oghullirigha barini miras üçhün üleshtürüp bergen künide öch ayalining oghli, yeni uning tunji oghlining ornigha amraq ayalining oghlini tunji oghulluqqa qoyushqa bolmaydu. ¹⁷ U belki öch ayalining oghlini tunji oghlum dep étirap qilsun; chünki bu uning küch-quwwiti bar waqtidiki deslepki méwisdur; tunji oghulluq hoquqi uningki bolghachqa, atisi barliq malmülktin uningha ikki ülüsh miras bersun. ■

¹⁸ Eger birsining bashbashtaq we itaetsiz oghli bolsa, u ne atisining sözige, ne anisining sözige qulaq salmay, hetta tayaq-terbiyimu kar qilmay, ularning gépini yenila anglimisa, ¹⁹ Uning atanisi uni tutup, sheherning derwazisigha élip bérif, sheherning aqsaqallirining qéshigha keltürsun; □ ²⁰ ular sheherning aqsaqallirigha erz qilip: — «Bu oghlimiz bashbashtaqlıq we itaetsizlik qilip, sözimizni anglimay yürüdü; u nepsi yaman, sharabxor bolup qaldı» dep éytsun. ²¹ Shuning bilen sheherning hemme xelqi bir bolup uni chalma-kések qilip öltürsun. Siler bu yol bilen özünglardın rezillikni chiqiriwétisiler; pütkül Israil bu ishni anglap qorqidighan bolidu.

Jinayetchining jesiti

■ **21:17** Yar. 49:3; 1Tar. 5:1; Zeb. 78:51 □ **21:19** «... uni tutup, sheherning derwazisigha ... sheherning aqsaqallirining qéshigha keltürsun» — kona zamanlarda sheherning aqsaqalliri soraq-dewalar üstidin höküm chiqirish üçhün sheher derwazisida olтуратты.

22 Eger birsi ölüm jazasigha layiq gunah sadir qilip, öltürülgen bolsa we jesitini bir derexke ésip qoyghan bolsanglar, **23** ölüki kéchiche derexte qalmisun; qandaqla bolmisun, siler derexke ésilghuchini shu künde kömüwétinglar (chünki kimdekim *derexke* ésilghan bolsa, Xuda teripidin lenetke qaldurulghan kishi hésablinidu). Shundaq qilsanglar, Perwerdigar Xudayinglar silerge miras qilip bergen zéminni bulghimighan bolisiler.■

22

Yitken janiwarlar, kiyinish qatarliqlar toghruluq belgilimiler

1 Sen qérindishingning kalisi ya qoyi ézip ketkinini körseng, chatiqing bolmay yürme; qandaqla bolmisun, uni qérindishingning qéshigha yetküzüp ber. ■ **2** Egerde qérindishing sanga yéqin olturmisa we yaki igisini tonumisang, shu haywanni öz öyüngge élip kélip, qérindishing uni izdep kelgüche özüng saqlap andin uninggha tapshurup bergen. **3** Sen oxshashla uning yitken éshiki yaki kiyimlirinimu shundaq qil; shundaqla qérindishingning herqandaq yitken nersisini tépiwalsang, unimu shundaq qilghin; sen özüngni bu ishtin qachurmighin.

4 Eger qérindishingning éshiki yaki kalisining yolda yiqlip chüshkinini körseng, sen bu ehwaldin özüngni qachurmighin; qérindishingha yardeleşiship ulighini tartip turghuzghin.

5 Ayal kishi bolsa erlerning kiyimini kiymisun; shuninggħa oxhashħla er kishi ayal kishining kiyimini kiymisun; chünki kimki shundaq qilsa, Per-werdigar Xudayingning aldida yirginchlik bolidu.

6 Eger sen yolda kétiwétip, bir derexte yaki yerde baliliri yaki tuxumliri bolghan qushning uwisigha uchrissang, anisi tuxum yaki balilirini bésip yatqan bolsa, ana-balilirini biraqla almighin; **7** héch bolmighanda sen anisini qoyuwétip, balilirinila alsang bolidu; shundaq qilsang sanga yaxshi bolup uzun özür körisen.

8 Yēngi bir öy salsaŋ, ögzengge bir tosma tam yasighin; bolmisa birsi uningdin yiqlip chūshse, özüngge qan tökülüşh gunahini keltürüshüng mumkin.

Saplıq toghrisidiki isħlar

9 Öz üzümzarlıqingħha ikki xil uruq chachmighin; bolmisa tériġiningning hemmisi we üzümzarlıqning mehsulatłiri bulghan'ghan hésablinidu. □ ■

10 Sen kala bilen éshekni birge qoshup yer heydimiġin.

□ **22:9 «Öz üzümzarlıqingħha ikki xil uruq chachmighin»** — menisi (1) üzümzar ichide ikki xil ashliq tériħqa bolmaydu; (2) üzümzar ichide, üzüm uruqliridin bashqa uruqlarni tériħqa bolmaydu. Bizningche birinchi menisi toghridur («Law.» 19:19ni körüng). **«bulghan'ghan hésablinidu»** — bashqa birxil terjimisi: «muqeddeslikke musadire qilinidu» — démek, musadire qilinip Xudagħha, yeni ibadetxanidiki xizmette isħlitishke tapshurulushi kérek. Shübhisizki, bu ayettiki we 10-11-ayetlerdiki emrlerning hem emeliy paydisi bar hem rohiy jehettin köp köchme menisi bar. Oqurmenler özliri Injildin shu köp köchme menilirini tapalaydu.

■ **22:9 Law. 19:19**

11 Yung we kanaptin ibaret ikki xil yiptin toqolghan kiyimni kiymigin.

12 Sen yépin'ghan tonungning töt burjikige pöpük qoyghin.■

Er-xotunluqta sap dilliq bolush kérek

13 Eger biri xotun élip uningha yéqinchiliq qilghandin kényin uningha öch bolup, **14** Uning yaman gépini qilip, uningha betnam chaplap, erz qilip: «Men bu xotunni aldim, lékin uningha yéqinchiliq qilsam uning qiz emeslikini bildim» dése, **15** undaqta qizning ata-anisi qizning pakliq ispatini élip sheher derwazisida olturghan sheherning aqsaqallirigha keltürsun, **16** andin qizning atisi aqsaqallargha söz qilip: «Men qizimni bu kishige xotunluqqa berdim, lékin u uningha öch bolup qalди; **17** we mana, u uning yaman gépini qilip, betnam chaplap erz qilip: «Qizingning qiz emeslikini bildim» deydu. Biraq mana qizimning pakliq ispati!» dep, ispat rextni aqsaqallarning aldida yéyip qoysun. **18** U waqitta sheherning aqsaqalliri érini tutup uningha tayaq-terbiye bérüp, **19** Israildiki bir pak qizning yaman gépini qilip, uningha betnam chaplidir dep, yüz shekel kümüsh töletsun; andin ular pulni qizning atisigha bersun dep békitsun. Emma qiz bolsa shu kishining xotuni bolup turiwérishi kérek; er pütün ömride uni qoyup berse bolmaydu.

20 Lékin bu söz rast chiqip, qizning pakliq ispati bolmisa, **21** qizni atisining öyining derwazisi aldigha aparsun we atisining öyide buzuqluq qilip

Israilning ichide shermendilik qilghanligi üçün uning shehirining ademliri shu yerde uni chalma-kések qilip öltürsun. Shundaq qilghininglarda siler özünglardin rezillikni chiqiriwétisiler.

²² Eger birsi éri bar xotun bilen zina qilip tutulup qalsa, zina qilishqan er-xotun ikkilisi öltürülsun. Shundaq qilghanda Israilning ichidin rezillikni chiqiriwétisiler.■

²³ Eger birsi sheherde biraw bilen wediliship qoyghan bir qizni uchritip, uning bilen bille bolsa, ²⁴ ikkilisini sheherning derwazisigha élip chiqip chalma-kések qilip öltürünglar; qiz bolsa sheherde turup warqirimighini üçün, er bolsa bashqisining wedileshken qizi bilen yatqini üçün öltürülsun. Shundaq qilip, siler özünglardin rezillikni chiqiriwétisiler.

²⁵ Eger er kishi bashqisi bilen wedileshken qizni dalada uchritip, uni tutuwélip uning bilen yatsa, peqet qiz bilen yatqan er kishi öltürülsun.

²⁶ Qizgha bolsa, héchnéme qilmanglar, chünki qizning özide ölümge layiq héch gunah yoq. Bu ish bolsa birsi qoshnisigha hujum qilip uni öltürwetken'ge oxshash ishtur. ²⁷ Chünki u bashqisigha wedileshken qizni dalada tutuwalghanda, qiz towlighan bolsimu uni qutquzghudek kishi tépilmighan.

²⁸ Eger birsi birer er bilen wedileshmigen qizni tutuwélip, uning bilen yétip her ikkisi tutulsa, ²⁹ qiz bilen yatqan adem qizgha yéqinchiliq qilip xar qilghini üçün qizning atisigha ellik shekel kümüşh bérishi kérek; andin qizni özige xotun qilip élishi

kérek; u pütkül ömride uni qoyup berse bolmaydu. ■

³⁰ Héchkim atisining xotunini almasliqi kérek, atisining yotqinini achmasliqi kérek. □

23

Jamaetning sapqliqi

¹ Kimki soqlush yaki késilish tüpeylidin axta qiliwétilgen bolsa, Perwerdigarning jamaitige kirmisun. □

² Kimki haramdin tughulghan bolsa Perwerdigarning jamaitige kirelmes; oninchi ewladighiche mundaqlardin héchkim Perwerdigarning jamaitige kirmisun.

³ Héchbir Ammoniy we ya héchbir Moabiy Perwerdigarning jamaitige kirmisun; oninchi ewladighiche ulardin héchkim Perwerdigarning jamaitige hergiz kirmisun. ■ ⁴ Seweb shuki, siler Misirdin chiqqininglarda ular aldinglargha yémeklik, su élip chiqmidi we silerge ziyankeşlik

■ **22:29** Mis. 22:16 □ **22:30 «atisining xotuni»** — ögey anisi yaki atisining toqili. **«atisining yotqinini achmasliqi kérek»** — démek, atisining toqili yaki ögey anisi bilen munasiwet ötküzse atisining nomusigha tegken bolup hésablınıdu. □ **23:1 «Perwerdigarning jamaiti»** — bu ibare: birinchidin muqeddes jay aldida bolsun yaki bashqa yerlerde bolsun ibadet sorunlirini, shundaqla Perwerdigar Israileşti tapshurghan héyt-bayramlарgha qatnishish imtiyazini körsitudu; ikkinchinidin, Israildiki toluq hoquqluq puqlalar, yeni emeldar, aqsaqallar yaki soraqchi bolalaydighanlarnı körsetse kérek. **«...axta bolup qalghan bolsa Perwerdigarning ibadet jamaitige kirelmes»** — qedimki zamanlarda butperesler öz butlirığa sadaqetlikini bildürüş üchün bezide öz jinsiy ezalırını késiwétetti.

■ **23:3** Neh. 13:1

qilishqa silerni qarghisun dep, Aram-Naharaimdiki Pétorluq Béorning oghli Balaamni yallidi. □ ■⁵ Lékin Perwerdigar Xudayinglar bolsa Balaamning sözini anglimay, belki siler üçün qarghishni beriketke aylanduruwetti; chünki Perwerdigar Xudayinglar silerge muhebbet baghlighan. ⁶ Siler hemme künliringlarda *Ammoniyalar we Moabiyrlarning aman-ésenlikи we bextini hergiz istimenglar.*

⁷ Lékin Édomiylar qérindishinglar bolghach, ulargha nepret bilen qarimanglar. Misirliqlarghimu nepret bilen qarimanglar, chünki siler ularning zéminida musapir bolup turghanidinglar.
⁸ Bularning üchinchi ewladidin tughulghan balilar Perwerdigarning ibadet jamaitige kirse bolidu.

Shexsiy taziliq

⁹ Düşmenliringge qarshi jengge chiqip chédir tikseng, herxil napaklıqtin éhtiyat qilghin.
¹⁰ Eger aranglarda kéchisi birsi chüshide Sheytan atlap napak bolghan bolsa, u chédirgahdin chiqip ketsun; chédirgahqa udulla kirmisun; □
¹¹ kechqurun kirdgende u sugha chüshüp, kün patqanda chédirgahha yénip kirsun.
¹² *Hajitinglar* üçün chédirgahning sirtida bir jayinglar bolsun; teretke shu yerge béringlar.
¹³ Saymanliring ichide bir gürjek bolsun; sen

□ **23:4 «ular aldinglarga yémeklik, su élip chiqmidi»** — ibraniy tilida «ular aldinglarga nan, su élip chiqmidi». ■ **23:4** Chöl. 22-24 □ **23:10 «Sheytan atlap»** — biz mushu sözni terjimimizde ishletkinimiz Sheytanning bu ishqä mes'ul ikenlikini körsetkinimiz yoq. Oqurmenler bu sözge tonush bolghanlıqi üçün ishlettuq, xalas.

sirtta teretke oltursang, uning bilen örek kolap teritingni kömüwet. ¹⁴ Chünki Perwerdigar Xudaying séni qutquzushqa, düshmenliringni aldinglargha tapshurushqa chédirgahing otturisida yürüdu; shunga séning chédirgahing pak bolsun. Bolmisa U séningkide birer paskiniliq körse sendin ayrilip kétishi mumkin.

Qullargha qandaq muamile qilish

¹⁵ Öz xojisidin qéchip yéningha kelgen qulni öz xojisigha tutup bermigin. ¹⁶ U aranglarda siler bilen bille turup, qaysi sheherning derwazisi ichide qaysi yerni tallisa, shu yerde tursun. Siler uningha zulum qilmanglar.

¹⁷ Israilning qizlirining arisida héchbir pahishe bolmisun, Israilning oghullirining arisida héchbir pahishe hezilek bolmisun. ¹⁸ Bir qesemni beja keltürmek üchün Perwerdigar Xudayenglarning öyige pahishining pulini yaki hezilekning pulini keltürmigin; chünki bu ikkisi Perwerdigar Xudayenglarning aldida yirginchliktur.□

Ösüm we qesemler toghruluq

¹⁹ Siler öz qérindishinglardin ösüm almanglar; pulning ösumi bolsun, ashliqning ösumi bolsun yaki herqandaq ösüm alghudek bashqa nersining ösumini alsanglar bolmaydu. ■ ²⁰ Emma chetelliiktin ösüm alsanglar bolidu, lékin

□ **23:18** «hezilek» — iibraniy tilida «it». Ayette alahide közde tutulghini butpereslik yolda pahishe bolup ténni satquchilar.

■ **23:19** Mis. 22:25; Law. 25:36; Neh. 5:2-13; Luqa 6:34, 35

qérindishinglardin héch ösüm almanglar. Shundaq qilsanglar Perwerdigar Xudayinglar siler uni igileshke kirdighan zéminda, qolliringlarning barliq emgikide silerge beriket bérifu.

21 Sen Perwerdigar Xudaying aldida bir nersini atashqa qesem qilghan bolsang, uningha emel qilishqa hayal qilma. Bolmisa, Perwerdigar Xudaying uni sendin telep qilghinida gunahkar bolisen. ■ **22** Lékin eger sen bir nersini atashqa qesem qilmisang, u sanga héch gunah bolmaydu.

23 Aghzingdin chiqqan'gha emel qilghin; Perwerdigar Xudayinggha qesem qilip atighiningni, yeni aghzingning sözi boyiche ixtiyariy hediyengni sunushung kérek.

24 Sen qoshnangning talliqigha kirseng xalighiningche yep toyun, emma qacha-quchanggha élip mangmighin.

25 Qoshnangning pishqan ziraetlikige kirseng, qolung bilen ziraetning bészini üzüp alsang bolidu; emma qoshnangning ziraetlirige orghaq salghuchi bolma.■

24

Talaq xéti bérish toghruluq

1 Eger birsi bir ayalni emrige alghandin kéyin uningda birer set ishni bilip, uningdin söyünmise, undaqta u talaq xétini pütüp, uning qoligha bérishi

■ **23:21** Chöl. 30:3 ■ **23:25** Mat. 12:1

kérek; andin uni öz öyidin chiqiriwetse bolidu. □ ■

² Ayal uning öyidin chiqqandin kényin bashqa erge tegse bolidu. ³ Bu ikkinchi ermu uni yaman körüp, talaq xétini yézip qoligha bérip uni öz öyidin chiqiriwetse yaki uni alghan ikkinchi éri ölüp ketse ⁴ uni qoyup bergen awwalqi éri uni napak hésablap, ikkinchi qétim xotunluqqa almisun; chünki undaq qilsa, Perwerdigarning aldida yirginchlik ish bolidu. Sen Perwerdigar Xudaying sanga miras qilip bérídighan zéminning üstige gunah yüklimigin.□

Rehimdilliq, maxaw késili we adalet toghruluq

⁵ Eger birkim yéngidin xotun alghan bolsa uningga ne jengge chiqish, ne bashqa birer ishqqa buyrulmisun; u belki alghan xotunini xush qilish üchün bir yilghiche erkin-azad bolup öyide oltursun.■

⁶ Héchkim yarghunchaq yaki tügmenning üsti téshini kapaletke almisun; chünki bu ish birsining hayatini kapaletke alghandek bolidu.

⁷ Eger birkim Israillardin bolghan qérindishining birini bulap kélip, uni quldek ishletse we yaki uni sétiwetse shu bulangchi öltürülsün; siler shundaq qilsanglar aranglardin rezillikni chiqiriwétisiler.■

□ **24:1** «birsi... *ayalida* birer set ishni bilip,...» — bu yerdiki «set (uyatlıq) ish» zinani körsetmeydu; zinaxorluq bolsa ölüm jazasi bériletti. Shunga «set ish» belkim ayalining bashqa erlerge qarap naz-kereshme qılıishi, zina qilmay lékin bashqa birsi bilen bixil oynishini körsitishi mumkin. ■ **24:1** Mat. 5:31; 19:7; Mar. 10:4

□ **24:4** «...undaq *qilsa*, *Perwerdigarning aldida yirginchlik ish bolidu*» — némishqa bu ish «Perwerdigarning aldida yirginchlik ish bolidu»? Bu mesile toghruluq «qoshumche söz»imizde azraq toxtilimiz. ■ **24:5** Qan. 20:7 ■ **24:7** Mis. 21:16

8 Pése-maxaw wabasi peyda bolsa, özünglarga pexes bolunglar, Lawiy kahinlarning silerge barliq körsetkinini qilinglar; men ulargha qandaq emr qilghan bolsam shuningha köngül qoyup emel qilinglar. ■ **9** Misirdin chiqqininglarda Perwerdigar Xudayinglarning yolda Meryemge qandaq qilghinini eske élinglar. □ ■

10 Eger sen öz burader-qoshnangha qerz berseng, kapalet élish üchün öyige kirmigin; **11** belki tashqirida turup tur; sanga qerzdar kishi özi sanga bérídighan kapaletni tashqirigha élip chiqsun. **12** Shu kishi yoqsul bolsa sen uningdin kapaletke alghan *kiyimni* yépinip uxlimighaysen; □ **13** Héch bolmighanda sen belki kapaletni kün patqanda uningha qayturup bergin; shundaq qilsang u öz tonini yépinip uxlihanda, sanga bextberiket tileydu. Shundaq qilsang bu ish sanga Perwerdigar Xudayingning aldida heqqaniyliq sanilidu. ■

14 Ajiz, namrat medikargha naheqliq qilma, meyli u qérindashliringlardin bolsun yaki yéza-sheherliringlarda turghan musapirlardin bolsun. ■

15 U namratliqtin öz heqqige intizar bolghachqa, u ishligen shu kuni kün pétishtin burun heqqini choqum bergin; bolmisa, u séning tograngda Perwerdigargha peryad kötüridu, bu ish gunah

■ **24:8** Law. 13:2 □ **24:9** «... **Perwerdigar Xudayinglarning yolda Meryemge qandaq qilghinini eske élinglar**» — «Chöl. 12:1-15ni körüng. ■ **24:9** Chöl. 12:10 □ **24:12** «**sen uningdin kapaletke alghan kiyimni yépinip uxlimighaysen**» — yaki «kechte uxlihiningda uningdin kapaletke alghan kiyimni yéningda qaldurmighin». ■ **24:13** Mis. 22:26 ■ **24:14** Law. 19:13; Yaq. 5:4

bolup bészingha chüshidu.

16 Balilirining jinayiti üçün ata öltürülmisun, balilarmu atining jinayiti üçün öltürülmisun; belki jinayiti bar bolghan herbir kishi öz gunahi üçün ölüm jazasini tartsun.■

17 Sen musapir yaki yétim toghrisidiki hökümni burmilima; tul ayalning kiyim-kécheklirinimu kapaletke alma, ■ **18** belki özüngning Misirda qul bolup Perwerdigar Xudaying séni shu yerdin hör qilip qutquzup kelginini yadinggha keltürgin. Shunga men sanga buninggha emel qilghin dep buyruymen.

19 Sen étizliqingning hosulini yighqiningda bir bagh önchini untup qalghan bolsang, uni élip kélish üçün yénip barmighin; u önche musapir, yétim-yésir we tul xotun'gha tegsun. Shundaq qilghanda Perwerdigar Xudaying séning qolliringning barlıq emgikini beriketleydu.■

20 Zeytun derixingni qaqqiningdin kényin shaxlirida qalghanlirini qayta qaqma; qalduqliri musapir, yétim-yésir we tul xotun'gha tegsun.

21 Üzümzarlıqingning üzümlirini yighip bolghandin kényin washang qilmighin. Qalduqliri musapir, yétim-yésir we tul xotun'gha tegsun.

22 Özüngning Misir zéminida qul bolghiningni yadınggha keltürgin; shunga men sanga buninggha emel qilghin dep buyruymen.

■ **24:16** 2Pad. 14:6; 2Tar. 25:4; Yer. 31:30; Ez. 18:20 ■ **24:17**
Mis. 22:21,22; Pend. 22:22; Yesh. 1:23; Yer. 5:28; 22:3; Ez. 22:29;
Zek. 7:10 ■ **24:19** Law. 19:9; 23:22

25*Her türlüq qanun-belgilimiler*

¹ Eger ikki kishi birnersini taliship qélip, höküm bérishni telep qilip sot aldigha kelse, undaqta soraqchilar dewagha höküm chiqirip heqdarni heq, gunahi bar ademni gunahkar dep jakarlisun.

² Eger gunahkar adem derrige layiq bolsa, soraqchi uni özining aldida yerge yatquzup, uning qilghan gunahigha layiq sanap derrilisun. ³ Lékin peqet qiriq derrila urulsun; shuningdin ziyade urulmisun, köp urulsa shu qérindishing köz aldingda kemsitilgen bolidu.■

⁴ Sen xaman tépiwatqan kalining aghzini boghmighin.■

⁵ Eger bir yerde turidighan qérindash aka-inilarning biri bala yüzü körmey ölüp ketse, ölgen kishining ayali yat bir kishige tegmisun; belki uning érining birtughqan qérindishi uning qéshigha kirip uni xotunluqqa élip, birtughqan qérindashliq burchini ada qilsun; ■ ⁶ ölgen qérindishining ismi Israildin öchürülmeslikü üchün ayalning tunji balisigha uning ismi qoyulsun.

⁷ Lékin eger bu kishi yenggisini élishni xalimisa, yenggisi *sheher* derwazisidiki aqsaqallarning qéshigha bérip: «Érimning birtughqan qérindishi öz qérindishining ismini Israilda qaldurushqa unimidi; u men üchün birtughqan qérindashliq burchini ada qilishqa unimidi», dep éytsun.■

⁸ Andin uning shehiridiki aqsaqallar uni chaqirtip uninggha nesihet qilsun; eger u: «Men uni

■ **25:3** 2Kor. 11:24 ■ **25:4** 1Kor. 9:9; 1Tim. 5:18 ■ **25:5** Mat. 22:24; Mar. 12:19; Luqa 20:28 ■ **25:7** Rut 4:7

xotunluqqa élishni xalimaymen», dep ching turuwsa,⁹ yenggisi aqsaqallarning köz aldida uning qéshiga bérip, uning putidin keshini saldurup, yüzige tökürüp: «Bir tughqan qérindishi üchün aile qurushqa unimighan kishige shundaq qilinsun!» dep jakarlisun. ■ ¹⁰ Shu kishining nami Israilning ichide: «Keshi sélin'ghuchining öyi» dep atalsun.

¹¹ Eger ikki adem bir-biri bilen urushup qalghinida birining ayali öz érige yardemliship érini urghuchining qolidin ajratmaqchi bolup, qolini uzitip urghuchining jan yérini tutuwalsa, ¹² undaqta sen uningha héch rehim qilmay qolini késiwet. □

¹³ Séning xaltangda chong-kichik ikki xil taraza téshi bolmisun.

¹⁴ Öyüngde chong-kichik ikki xil efah saqlima. □

¹⁵ Taraza téshing toptoghra, durus bolsun; efahingmu toptoghra, durus bolsun. Shundaq qilsang Perwerdigar Xudaying sanga bérídigan zéminda ömrüng uzun bolidu. ¹⁶ Chünki kimki shundaq ishlar qilsa, kimki naheq ish qilsa, Xudaying Perwerdigarning aldida yirginchlik sanilidu. ■

Amaleklerdin kélidighan xeterni yoqitish

¹⁷ Misirdin chiqip kéliwatqininglarda Amaleklerning silerge néme qilghinini ésinglarda tutunglar; ■ ¹⁸ ular Xudadin qorqmay, yolda

■ **25:9** Rut 4:5 □ **25:12** «*sen uningha héch rehim qilmay...*» — ibraniy tilida «közüng uni héch ayimay...». □ **25:14** «*efah*» — ashliq-danlarning ölchem birliki, texminen 20 yaki 27 litr.

■ **25:16** Pend. 11:1 ■ **25:17** Mis. 17:8

silerge uchrap, siler hérip-charchap halinglar qalmighan chaghda, keyninglarda qalghan ajiz kishilerni urup yoqatmidimu? U Xudadin héch qorqmidi. ¹⁹ Shunga, Perwerdigar Xudaying mirasing bolsun dep sanga igileshke bérídigan zéminda, Perwerdigar Xudaying etrapingdiki barlıq düshmenliringdin amanlıq bergenide, Amaleklerning namini asmanning téğide eslenmügüdeк derijide öchürüwet; bu ishni unutma.

26

Méwe we bashqa mehsulatlardin «birinchi hosul»ni Xudagha atash

¹ Sen Perwerdigar Xudaying sanga miras qılıp bérídigan zémin'gha kirip uni özüngning qılıp igilep olturaqlashqanda, ² Perwerdigar Xudaying sanga bérídigan zéminning hosulini alghanda, sen yerning deslepki pishqan méwisini élip, séwetke sélip Perwerdigar Xudaying Öz namini qoyushqa tallaydigan jaygha élip bérishing kérek; ■ ³ andin shu waqittiki kahinning qéshigha keltürüp, uninggha: «Perwerdigar Özi bizge bérishke ata-bowilirimizgha qesem qilghan zémin'gha kirdim, bugün men Perwerdigar Xudayingning aldida shundaq bolghinigha guwahmen», dep éytisen.

⁴ Kahin séwetni qolungdin élip uni Perwerdigar Xudayingning qurban'gahining aldida qoyidu;

■ **26:2** Mis. 23:19; 34:26; Law. 2:14; 23:10; Chöl. 15:17

⁵ andin sen Perwerdigar Xudayingning aldida söz qilip mundaq deysen: — «Méning atam esli ghérib bir aramiy idi; Misirgha chüshüp olturaqlashti; ular shu yerde sani az musapir bolsimu, barghanséri köpiyip ulugh, küchlük, chong bir xelq boldi. □ ■ ⁶ Lékin Misirliqlar bizge qattiq qolluq qilip, zulum sélip bizni éghir emgekke saldi. ⁷ Emma biz ata-bowilirimizning Xudasi Perwerdigargha peryad qiliwiduq, Perwerdigar awazimizni anglap biz tartiwatqan xarliq, japa we zulumgha nezirini saldi. ⁸ Shuning bilen Perwerdigar küchlük qol we uzartqan bilek, dehshetler we möjizilik alametler we karametler bilen bizni Misirdin chiqirip ⁹ bizni bu yerge élip kélip bu zémin'gha, yeni süt bilen hesel éqp turidighan bir zémin'gha ige qildi!

¹⁰ Emdi mana, ey Perwerdigar, sen Manga bergen bu zéminning méwisining deslepki pishqinini séning qéshinggha ekeldim», deysen.

Shularni dep, séwetni Perwerdigar Xudayingning huzurida qoyup, Perwerdigar Xudayingning aldida sejde qilisen; ¹¹ shundaq qilip sen we öyündikiler Perwerdigar Xudayingning silerge ata qilghan hemme németliridin xush bolunglar; özüng, Lawiyalar we aranglarda turidighan musapirlar qoshulup shadlininglar.

Üchinchi yıldiki öshre

□ **26:5 «Méning atam esli ghérib...»** — yaki «ménинг атам если гэріб...» — яки «мéning atam esli sergerdan» yaki «мéning atam esli yoqap kétey dégen». ■ **26:5**
Yar. 46:1

12 Sen her üchinchi yilida, yeni ondin biri bolghan öshre yilida hemme hosulungning ondin birini öshre ayrip bolghandin kényin, sen Lawiy bilen musapirgha, ýétim-yésir, tul xotunlargha derwaziliringning ichide shulardin yep toyunsun dep bérisen; ■ **13** we sen Perwerdigar Xudayingning aldida söz qilip shundaq deysen: «Men öyümdin *Xudagha* muqeddes qilin'ghan nersilerni ayrip élip chiqip, sen Manga tapilighan emr boyiche bularni Lawiy bilen musapirgha, ýétim-yésir, tul xotunlargha berdim; men Séning emrliringning héchbirini ne buzmidim, ne héchqachan unutmidim; ■ **14** matem tutqanlirimda shulardin héchnémini yémidim, napak halette turup buningdin birnémini almidim; ölgén kishige atap buningdin héchnéme bermidim, belki Perwerdigar Xudayimning awazini anlap her ishta Sen manga emr qilghining boyiche qildim. **15** Emdi Sen muqeddes makaning bolghan asmanlardin nezer sélip Öz xelqing Israilni, shundaqla ata-bowilirimizgha qesem bilen qilghan wedeng boyiche, hesel bilen süt aqidighan, bizge bergen bu zéminni beriketligeysen».■

Xulase

16 Bugün Perwerdigar Xudaying bu belgilimilerge hem hökümlerge emel qilishqa emr qildi; pütün qelbing, pütün jéning bilen ularni tutup ulargha emel qil.

■ **26:12** Law. 27:30; Chöl. 18:24; Qan. 14:28, 29 ■ **26:13** Qan. 14:27 ■ **26:15** Yesh. 63:15

17 Sen bugün Perwerdigarni özüngning Xudaying bolushqa, shundaqla Uning yollirida méngishqa, Uning belgilimilirige, Uning emrlirige, Uning hökümlirige emel qilip Uning awazigha qulaq sélishqa qobul qilding; ■ **18** we Perwerdigar bolsa bugün silerni Özining xas xelqi bolushqa, Uning barliq emrlirini tutushqa (U silerge wede qilghan-dek) silerni qobul qildi.■

19 Shundaq bolsa, U silerge izzet, nam-shöhret we shan-sherep bérip, Özi yaratqan barliq elleryn silerni üstün qilidu. Buning bilen siler Uning éytqinidek, Perwerdigar Xudayinglar üçün muqeddes bir xelq bolisiler.■

27

Shekemde yighilish – bext-beriket we lenetlik ishlar

1 Musa we Israilning aqsaqalliri xelqqe buyrup mundaq dédi: —

«Men bugün silerge tapiligan bu barliq emrni tutunglar. **2** Iordan deryasidin ötüp Perwerdigar Xudayinglar silerge bérídighan zémin'gha kirgen künde, siler chong-chong tashlarni tiklep ularni hak bilen aqartinglar; ■ **3** andin ata-bowiliringlarning Xudasi Perwerdigar silerge wede qilghinidek, Perwerdigar Xudayinglar silerge bérídighan, süt bilen hesel ékip turidighan zémin'gha kirishinglar üçün

■ **26:17** Yar. 17:7 ■ **26:18** Mis. 19:5; Qan. 7:6; 14:2 ■ **26:19**
Qan. 4:7 ■ **27:2** Ye. 4:1

deryadin ötkininglerde, bu qanunning hemme sözlirini shu tashlарghа pütüp qoyunglar. **4** Siler Iordan deryasidin ötүp, мéning bugünki emrim boyiche shu tashlarni Ébal téghida tiklep, ularni hak bilen aqartinglar. **5** Siler shu yerde Perwerdigar Xudayinglar üçün tömür eswab tegmigen tashlardin qurban'gah yasanglar; ■ **6** Perwerdigar Xudayinglarning bu qurban'gahi yonulmighan, pütün tashlardin yasalsun; uning üstide köydürme qurbanliqlarni Xudayinglar Perwerdigargha atap sununglar, **7** we shu yerde inaqliq qurbanliqlirinimu sununglar, ulardin yep Perwerdigar Xudayinglarning huzurida shadlininglar. **8** Siler shu tashlar üstige bu qanunning hemme sözlirini éniq pütüp qoyunglar».

9 Andin Musa bilen Lawiy kahinlar pütkül Israil-gha söz qilip: «Ey Israil, shük turup anglanglar! Siler bugün Perwerdigar Xudayinglarning xelqi boldunglar. **10** Emdi Perwerdigar Xudayinglarning awazigha qulaq sélip, men bugün silerge tapilghan uning emrliri we belgilimilirige emel qilinglar» – déyishti.

11 Shu kuni Musa xelqqe emr qilip mundaq dédi: – **12** Siler Iordan deryasidin ötkedin keyin, bular, yeni Shiméon, Lawiy, Yehuda, Issakar, Yüsüp bilen Binyaminlar Gerizim téghining üstide turup, xelqqe bext-beriket tilisun. ■ **13** Bular, yeni Ruben, Gad, Ashir, Zebulun, Dan bilen Naftali Ébal téghining üstide lenet oqushqa tursun.

Ehdide körsitilgen lenetlik ishlar

14 U waqitta Lawiylar Israillarning hemmisige yuqiri awaz bilen: —

15 «Kimki hünerwenning qoli bilen birer oyma yaki quyma mebudni yasap chiqsa (Perwerdigar al-dida yirginchlik ishtur!), uni yoshurunche tiklep qoysa lenetke qalsun» dep jakarlisun. Andin xelqning hemmisi jawaben: — Amin! désun.□

16 «Kimki ata-anisini közge ilmisa lenetke qalsun» dep jakarlisun. Andin xelqning hemmisi jawaben: — Amin! désun.

17 «Kimki qoshnisining pasil téshini yötkise lenetke qalsun», dep jakarlisun. Andin xelqning hemmisi jawaben: — Amin! désun.

18 «Kimki bir korni yoldin azdursa lenetke qalsun» dep jakarlisun. Andin xelqning hemmisi jawaben: — Amin! désun.

19 «Kimki musapir, yétim-yésir we tul xotun toghrisidiki hökümni burmilisa, lenetke qalsun» dep jakarlisun. Andin xelqning hemmisi jawaben: — Amin! désun.

20 «Kimki atisining xotuni bilen yatsa, atisining yotqinini achqan bolghachqa lenetke qalsun» dep jakarlisun. Andin xelqning hemmisi jawaben: Amin! — désun.□

21 «Kimki haywan bilen munasiwet qilsa lenetke qalsun» dep jakarlisun. Andin xelqning hemmisi jawaben: Amin! — désun.

□ **27:15** «lenetke **qalsun**» — mushu sözning mushu yerdiki asasiy uqumi xelqning lenitige qalghanliqi emes, belki «Xuda lenet qildi», «Xudaning jazasigha uchraydighan» dégen uqumni bildüridi.

□ **27:20** «atisining **yotqinini achqan...**» — bu sözler toghruluq 22:30ni we izahatini körüng.

22 «Kimki atisining qizi yaki anisining qizi bolghan öz hemshirisi bilen yatsa lenetke qalsun» — dep jakarlisun. Andin xelqning hemmisi jawaben: Amin! — désun.

23 «Kimki qéyanisi bilen yatsa lenetke qalsun» dep jakarlisun. Andin xelqning hemmisi jawaben: Amin! — désun.

24 «Kimki qoshnisini paylap turup yoshurun öltürse lenetke qalsun» dep jakarlisun. Andin xelqning hemmisi jawaben: — Amin! désun.

25 «Kimki gunahsiz ademni öltürüp uning qéni üchün heq alsa lenetke qalsun» dep jakarlisun. Andin xelqning hemmisi jawaben: — Amin! désun.

26 «Kimki bu qanunning sözlirige köngül bölmey, uningha emel qilishta ching turmisa, lenetke qalsun» dep jakarlisun. Andin xelqning hemmisi jawaben: — Amin! désun.■

28

Ehdining bext-beriketliri

1 Eger sen Perwerdigar Xudayingning sözini anglap, Uning men bugün sanga tapshuridighan emrlirige emel qilishqa köngül bolseng, Xudaying Perwerdigar séni yer yüzidiki hemme ellerning üstige chong qilidu; ■**2** Perwerdigar Xudayingning sözini anglisang bu hemme bext-beriketler sanga egiship üstüngge chüshidu: —

■ **27:26** Gal. 3:10 ■ **28:1** Law. 26:3

3 Sen sheherde bext-beriketlik bolisen, sehradimu bext-beriketlik bolisen.

4 Balyatqungning méwisi bilen yéringning méwisi, charpayliringning méwisi, yeni kalangning ne-silliri we qoy padiliring tughqini bolsa, bext-beriketlik bolidu.

5 Séwiting bext-beriketlik bolidu, tengnengmu bext-beriketlik bolidu.

6 Sen kirsengmu bext-beriketlik bolisen, chiqsangmu bext-beriketlik bolisen.

7 Sanga qarshi chiqqan düshmenliringni Perwerdigar aldingda meghlup qilidu; ular bir yol bilen sanga hujumgha kélip, yette yol bilen aldingdin qachidu.

8 Séning ambarliringda we qolung bilen qilidighan barliq ishliringda Perwerdigar üstüngge bext-beriket buyruydu; Perwerdigar Xudaying sanga bérídighan zéminda U séni beriketleydu.

9 Eger sen Perwerdigar Xudayingning emrlirini tutup yollirida mangsang, Özi qesem bilen sanga wede qilghandek Perwerdigar séni tiklep Özige muqeddes bir xelq qilidu. **10** Shuning bilen yer yüzidiki hemme xelqler séning Perwerdigarning nami bilen atalghiningni körüp sendin qorqidu.

11 Perwerdigar séni yashnitidu; sanga bérishke atabowiliringgha qesem bilen wede qilghan zéminda séni öz bediningning méwisi bilen charpayliringning méwisi we yéringning méwisi mol we berketlik qilidu.■

12 Perwerdigar séning zémininggha öz waqtida yamghur béríp qolliringning hemme ishlirini beriketlesh üchün öz xezinisi bolghan asmanni

sanga achidu; özüng héch kimdin qerz almaysen, belki köp ellerge qerz bérisen. ¹³ Perwerdigar séni quyruq emes, bash qilidu; sen peqet üsti bolup, asti bolmaysen. Eger men silerge bugün tapilighan Perwerdigar Xudayingning emrlirige qulaq sélip, ularni tutup emel qilsang, ¹⁴ shundaqla men bugün silerge buyrughan hemme sözlerning héch biridin ong yaki solgha chetnep ketmiseng, bashqa ilahlargha egiship qulluqigha kirmiseng, shundaq bolidu.

Bext-beriketning lenetke aylinishi

¹⁵ Lékin shundaq boliduki, eger Perwerdigar Xudayingning awazigha qulaq salmay, men bugün silerge tapilighan uning barliq emrliri bilen belgilimilirini tutmisanglar hem ulargha emel qilmisanglar, bu lenetlerning hemmisi sanga egiship üstüngge chüshidu: —■

¹⁶ Sen sheherde lenetke qalisen, sehradimu lenetke qalisen.

¹⁷ Séwiting lenetke qalidu, tengnengmu lenetke qalidu.

¹⁸ Baliyatqungning méwisi, yéringning méwisi, kalangning nesilliri we qoy padiliringning tughqini lenetke qalidu.

¹⁹ Sen kirsengmu lenetke qalisen, chiqsangmu lenetke qalisen.

²⁰ Séning Perwerdigarni tashlighan rezil qilmishliring üchün u sen yoq qilin'ghuche, tézdin halak qilin'ghuche, qolung qilghan barliq ishliringda séning üstüngge lenet, parakendilik we desh-

nem chüshürudu. **21** Perwerdigar sen igileshke kirimdighan zémindin séni yoqatquche sanga waba chaplashturudu. **22** Perwerdigar séni sil-waba késili, kézik késili, yallughluq késili we bezgek késilige girihtar qilip, qurghaqchiliq, chawirish apiti we hal apitige muptila qilidu. Bu apetler sen yoq qilin'ghuche séni qoghlaydu. □ ■

23 Béshingning üstidiki asman mistek, ayighingning astidiki yer tömürdek bolidu. ■ **24** Perwerdigar séning zéminingda yaghidighan yamghurni topachang we qum qilidu; ular taki sen halak bolghuche asmandin üstünge chüshidu.

25 Perwerdigar Özi séni düshmenliringning aldida meghlup qilidu. Sen ulargha qarshi bir yol bilen béríp, ularning aldidin yette yol bilen qachisen; yer yüzidiki hemme ellerni dekkedükkige salidighan obyékt bolup qalisiler.

26 Ölükroringlar asmandiki barlıq uchar-qanatlar bilen yer yüzidiki haywanlарgħa yem bolidu; ularni heydiwétidighan héchkim chiqmaydu.

27 Perwerdigar séni Misirdiki saqaymas yara-chaqılırı, chiqan-hürrekler, temretke, qichishqaq bilen uridu. □ ■ **28** Perwerdigar séni saranglıq, korluq we parakendilik bilen uridu. **29** Sen küpkündüzde kor kishi qarangħuda temtiligendek temtilep yürisen, barlıq yolliring aqmaydu; sen kündin-kün'ge peqet zulum

□ **28:22** «qurghaqchiliq» — yaki «qilich». «chawirish apiti» — yaki «qurghaq shamal». ■ **28:22** Law. 26:16 ■ **28:23**

Law. 26:19 □ **28:27** «Misirdiki saqaymas yara-chaqılırı...» — belkim Xuda Israilini Misirdin qutquzghanda Misirliqlargħa chüshürgen yara-chaqılarni körsitishi mumkin («Mis.» 9:9-11ni körün). ■ **28:27** Mis. 9:9

bilen bulangchiliqqa uchrighuchi bolisen, séni qutquzidighan héchkim chiqmaydu.

³⁰ Sen bir xotun bilen wedilehseng bashqa bir adem uning bilen yatidu; öyni salsang uningda olturalmaysen, tek tikken bolsang méwisińi yéyelmeysen. ³¹ Kalang közliringning aldida soyulidu, lékin göshidin yéyelmeysen; qarap turup éshiking sendin bulap kétildiu, sanga yénip kelmeydu. Qoyliring düshmenliringning qoligha chüshüp kétidu, ularni yandurup kélishke yardenge héchkim chiqmaydu.

³² Oghul bilen qizliring bashqa bir elning qoligha chüshüp, közliring pütün kün ulargha telmürüş bilen charchaydu; lékin qolung ularni qutquzushqa amalsiz qalidu.

³³ Yéringning mehsulatliri bilen emgikingning barlıq méwisińi sen tonumaydighan bir el yep kétidu; sen barlıq künliringde ézilip zulum tartisen; ³⁴ Közliring körgen ishlardin sen sarang bolup kétisen.

³⁵ Perwerdigar séni tapiningdin choqqangghiche, tizing bilen pachaq-putliringghiche saqaymas dehshetlik yara-chaqilar bilen uridu.

³⁶ Perwerdigar séni öz üstüngge tiklichen padishahingha qoshup özüng we ata-bowliring tonumighan bir elge tutup bérifu. Sen shu yerde turup yaghach we tashtin yasalghan bashqa ilahlargha choqunisen. ³⁷ Sen Perwerdigar séni élip baridighan hemme eller arisida wehime, söz-chöchek we tapa-tenining obyékti bolup qalisen.

³⁸ Sen étizliqqa béríp köp uruq chachisen, lékin chéketkiler ularni yep kétip, uningdin az yighip kélisen.■

³⁹ Tallarni tikip perwish qilsangmu, ularni qurtlar yep kétip, ne méwisini yighthalmaysen, ne sharab ichelmeysen.

⁴⁰ Zéminingning her yéríde zeytun baghliring bolsimu, uning méyi bilen bediningni mesihlep mayliyalmaysen; chünki derexlerdiki méwiler pishmayla chüshüp kétidu.

⁴¹ Oghul we qiz perzent körsengmu, lékin ular yéningda turmaydu; chünki ular sürgün bolup kétidu.

⁴² Séning herbir derixing bilen yéringning barlıq mehsulatlirini chéketkiler özining qilidu.

⁴³ Aranglarda turuwatqan musapir sendin barghanséri üstün bolup, sen barghanséri töwen bolup qalisen. ⁴⁴ U sanga qerz bergüchi bolidu, emma sen uningga qerz bérelmeysen. U bash bolidu, sen quyruq bolisen.

⁴⁵ Sen Perwerdigar Xudayingning awazigha qulaq salmay, U sanga tapilighan emr we belgilimilerni tutmighining üchün bu lenetlernening hemmisi sen halak qilin'ghuche séni qogħlap yétip, üstüngge chüshidu. ⁴⁶ Bu lenetler özüng we neslingning üstige menggülük chüshidighan möjizilik alamet we karamet bolup qalidu.

⁴⁷ Sen kengrichilikte shadlıq we köngül xushluqi bilen Perwerdigar Xudayingning qulluqida bolmighachqa, ⁴⁸ buning ornigha sen achlıq we ussuzluq, yalingachlıq we her nersining kemchilikide bolup Perwerdigar sanga qarshi

ewetidighan düshmenliringning qulluqida bolup qalisen; U séni halak qilghuche boynunggħa tömür boyunturuqni salidu. ⁴⁹ Perwerdigar yiraqtin, yeni yer yüzining chétidin sen tilini bilmeydighan, bürküttek shungħħup kélidighan bir elni sanga qarshi ewetidu. ⁵⁰ U elpazi esheddiy, qérilargħa yüz-xatire qilmaydighan we yashlargħa méhir körsetmeydighan bir el bolidu. ⁵¹ U sen halak bolghuche, charwiliringning nesli bilen yéringning mehsulatlirini yep kétidu; chünki u séni yoqitip bolmighuche sanga ne ashliq, ne yéngi sharab, ne zeytun méyi, ne kalangning mozayliri ne qoy padiliringning qoziliridin bir némini qoymaydu. ⁵² Sen tayan'ghan pütkül zéminingdiki hemme égiz, mehkem sépilliring örülüp chūshküče, u pütkül zéminingdiki barliq derwaziliring aldigha kélip, séni qorshiwalidu; u Perwerdigar Xudaying sanga bergen zéminingning her yéridiki hemme derwaziliring aldigha kélip, séni qorshiwalidu. ⁵³ Shu waqitta düshmenliringning qistap kélishliri bilen bolghan qamal-qistangning azab-oqubetliri ichide, Perwerdigar Xudaying sanga ata qilghan, öz téningning méwisi bolghan oghulliringning göshini we qizliringning göshini yeysen. ■ ⁵⁴ We shundaq boliduki, aranglardiki nazuk, intayin siliq-sipaye bir adem qérindishi, quchiqidiki ayali, shundaqla téxi tirik baliliridin qizghinip, ulargha yaman közi bilen qaraydu; ⁵⁵ shunga, düshmenliringning qamal-iskenjiside sen öz derwaziliring ichide qiynalghiningda héchnéme qalmighanliqi üchün,

u özi yewatqan balilirining göshidin ularning héchqaysisigha azraqmu bermeydu.

⁵⁶⁻⁵⁷ Aranglardiki eslide nazuk we siliq-sipaye bolghan, siliq-sipayilik we nazukluqidin puti bilen yerge desseshnimu xalimaydigan ayal quchiqidiki éri, oghul-qiz perzentliridin qizghinip, ulargha yaman közi bilen qaraydu; chünki düshmenliringning qamal-iskenjisi bilen sen öz derwaziliring ichide qiynalghiningda héchnerse qalmighachqa, u öz puti ariliqidin chiqqan bala hemrahi bilen özi tughqan balilirini yoseturunge yeydu.

Xudaning ehdisidin chiqishning aqiwitি

⁵⁸ Sen bu kitabta pütülgén bu qanunning barlıq sözlirige emel qılıshqa köngül bölmiseng, Perwerdigar Xudayingning ulugh we heywetlik namidin qorqmışang, ⁵⁹ Perwerdigar séning üstüngge chüshüridighan wabalar hem neslingning üstige chüshüridighan wabalarnı ajayıb qılıdu; U dehşetlik, uzaqqqa sozulidighan wabalarnı we éghir, uzaqqqa sozulidighan késellerni üstüngge we neslingge chüshürudu; ⁶⁰ Perwerdigar sen qorqidighan, Misirdiki barlıq késellerni üstüngge chüshürüp, sanga chaplashturudu. ⁶¹ Shuningdek bu qanuniy kitabta pütülmigen hemme késel we hemme wabanimu Perwerdigar taki sen halak bolghuche üstüngge chüshürudu. ⁶² Shuning bilen eslide asmandiki yultuzlardek nurghun bolsanglarmu, emdilikte az bir türküm kishiler bolup qalisiler; chünki siler Perwerdigar Xudayinglarning awazigha qulaq salmidinglar.

63 We shundaq boliduki, Perwerdigar ilgiri silerge yaxshiliq qilip, silerni awutqinidin söyün'gendek, U emdi silerni yoqitip halak qilidighinidin söyünidu; shuning bilen siler igileshke kirdighan zémindin yulup tashlinisiler.

■ 64 Perwerdigar silerni yer yüzining bu chétidin u chétigiche bolghan hemme ellerning arisigha tarqitidu; siler özünglar yaki ata-bowliringlar tonumighan yaghach bilen tashtin yasalghan ilahlarning qulluqida bolisiler; ■ 65 Siler u ellerning arisida ne aram tapalmaysiler, ne tapininglar tirep turghudek héch mezmut jay bolmaydu; Perwerdigar belki shu yerde silerning könglünglarni ghuwalashturup titritip, közünglarni qarangghulashturup jéninglarni solashturidu. 66 Siler qarap turup jéninglar qilda ésiqliqtek turidu; siler kéche-kündüz dekke-dükkide bolup jénimdin ayrılıp qalarmenmu? – dep qorqisiler; 67 könglüngni basqan wehime we parakendichilik we közliring körgen körünüşler tüpeylidin etigini: «Kashki kech bolsidi!», kechte bolsa: «Kashki etigen bolsidi!» deysen. 68 Perwerdigar silerge wede qilip: «Siler bu yolni ikkinchi yene körmeysiler» dégen shu yol bilen silerni kémige chüshürüp Misirgha yanduridu. Siler shu yerde düshmenliringlarga qul-dédek bolushqa özünglarni satisiler, lékin silerni alghili adem chiqmaydu.

29

Musa peyghember xelqqe söz qilidu – eslesh we jékilesh

¹ Töwendikiler Perwerdigar Israillar bilen ehde baghlash üçün Moab zéminida Musagha tapi-lighan sözlerdur. Bu ehde Perwerdigar ular bilen Horebde qilghan ehdidin bashqa bir ehde idi.

² Musa pütkül Israilni chaqirip ulargha mundaq dédi:

«Siler Perwerdigarning Misir zéminida Pirewn’ge, uning barliq xizmetkarliri we zéminning hemme yérilde köz aldinglarda néme ish qilghinini kördünglar. ■ ³ yeni shu chong apetler bilen ulugh möjizilik alamet we karametlerni öz közünglar bilen kördünglar. ■ ⁴ Lékin Perwerdigar silerge bugün’giche chüshen’güdek köngül, körgüdek köz we anglighudek qulaq bermidi. ⁵ Men qiriq yıl silerni bayawanda yéteklep yürdüm; shu waqtılarda üstünlardiki kiyimliringlar konirimidi, putunglardiki keshinglarmu konirap ketmidi. ⁶ Xuda Özining silerning Perwerdigar Xudayinglar ikenlikini bilsun dep, silerge yéyishke nan, ichishke sharab yaki küchlük ichimlik nésip qilmidi. ⁷ Siler bu jaygha yétip kelgininglarda Heshbonning padishahi Sihon bilen Bashanning padishahi Og biz bilen jeng qilghili chiqtı; emma biz ularni urup meghlup qilduq; ■ ⁸ biz ularning zéminlirini élip Rubenler bilen Gadlar we Manassehning yérим qebilisige miras qilip berduk.■

⁹ Emdi siler hemme ishliringlarda rawaj tépish

■ **29:2** Mis. 19:4 ■ **29:3** Qan. 4:34; 7:19 ■ **29:7** Chöl. 21:24;33;
Qan. 2:32; 3:1 ■ **29:8** Chöl. 32:33; Qan. 3:12; Ye. 13:8

üchün bu ehdining sözlirini tutup, ulargha emel qilinglar.

10 Bugün hemminglar – kebile bashliqliringlar, aqsqalliringlar, emeldarliringlar, shuningdek Israilning hemme erliri, **11** kichik baliliringlar, ayalliringlar, chédirgahinglarda turuwatqan musapirlar, shundaqla otun kesküchiliringlar we su toshughuchiliringlarmu, hemminglar Perwerdigarning aldida hazir turuwatisiler; **12** meqset shuki, Perwerdigar Xudayinglarning ehdisige, yeni Perwerdigar Xudayinglar bugün silerge bergen qesimi bilen baghlighan ehdige daxil bolushunglar üchündur, **13** We shuning bilen teng U silerni bugün Özige xas bir xelq qilip silerge wede qilghinidek, ata-bowiliringlarga, yeni Ibrahim, Ishaq we Yaqupqa qilghan qesimi boyiche özi silerge Xuda bolushtur.■

14 Lékin men bu ehde we qesemni yalghuz siler bilenla emes, **15** belki bugün biz bilen bu yerde Perwerdigar Xudayimizning aldida turuwatqanlar, shundaqla bugün bu yerde biz bilen birge bolmaghan kishilerning hemmisi bilenmu tüzüshimen.□ **16** (chünki siler bizning Misir zéminida qandaq turghanliqimiz we sepirimizde ellerner otturisidin qandaq ötüp kelginimizni obdan bilisiler; **17** Siler ularning arisidiki yirginchlik nersilerni, ularning arisidiki yaghach, tash, altun we kümüshtin yasalghan butlarni kördünglar). **18** Ehdining meqsiti

■ **29:13** Yar. 17:7 □ **29:15** «Lékin men bu ehde... kishilerning hemmisi bilenmu tüzüshimen» — mushu sözlerde (14-15-ayette) «men» dégen sözligüchi Musa peyghember bolsa kérek.

bolsa, silerning aranglardiki herbir er, herbir ayal, herbir aile we herbir qebililiringlardin bugün köngli Perwerdigar Xudayimizdin yénip, shu ellerning ilahlirining qulluqigha kirip kétidighan héch kishi bolmisun, shundaqla aranglarda öt süyi we emen chiqiridighan yiltiz peyda bolup qalmisun üchündur. ■

¹⁹ Derweqe shundaq boliduki, shu lenet sözlirini anglichanda öz könglide öz-özini bext-beriketlik sanap: «Men qanche bashbashtaqliq bilen mangsammu, tinch-amanliqta turiwérimen», dégüchi shundaq bir kishi bolidu; netijide, nem yermu changqaq yerge oxhashla weyran qilinidu. □ ²⁰ Perwerdigar mundaq kishini epu qilmaydu, belki Perwerdigarning ghezipi bilen otluq qehri tütündek shu kishige chüshidu; bu kitabta pütülgén hemme lenetler uning beshigha chüshidu; Perwerdigar uning ismini asmanning téigidin öchüridu. ²¹ Perwerdigar bu qanun kitabida pütülgén ehdining hemme lenetliri boyiche Israilning barliq qebililiridin uni ayrip chiqip, apetke muptila qilidu.

²² Kelgusi dewr bolsa, yeni silerdin keyin chiqidighan baliliringlar we shundaqla yiraq yurttin kelgen musapirlar Perwerdigar shu zéminning üstige ewetken balayi'apetler bilen késellerni köridu; ²³ Perwerdigar ghezipi we qehri bilen weyran qilghan Sodom, Gomorra, Admah

■ ^{29:18} Ros. 8:23; Ibr. 12:15 □ ^{29:19} «nem yermu changqaq yerge oxhashla weyran qilinidu» — yaki «mest kishi ussuz kishige qoshulup yoqitilidu». Bashqa birnechche xil terjimilirim uchrishi mumkin. Lékin omumiy menisi shübhisizki, hemme adem apetke uchrap yoqitilidu.

we Zeboimlarning weyranchiliqidek zéminning hemme yéri günggürtliship, shorliship, köyüp ketkinini, tériqchiliqmu, hosulmu bolmighinini, ot-chöpmu ünmiginini köridu; ²⁴ buni körgenler, hetta hemme el-yurt: «Némishqa Perwerdigar bu zémin'gha mundaq qilghandu? Némishqa Uning ghezipi shunche qattiq, esheddiy bolghandu?» dep soraydu; ■ ²⁵ andin ulargha jawab bérilip: «Ular ata-bowilirining Xudasi Perwerdigarning ularni Misir zéminidin qutquzup chiqarghiniida ular bilen békitken ehdini tashlap, ²⁶ béríp ularning nésiwisi bolmigan, özimu tonumigan ilahlarning qulluqigha kirip, ulargha choqun'ghini üçün shundaq boldi. ²⁷ Mana bu sewebtin Perwerdigarning ghezipi bu zémin'gha tutiship, bu kitabta pütülgén hemme lenetni uning üstige keltürdi. ²⁸ Shuning üçün Perwerdigar ghezep, achchiq we zor qehr bilen ularni yurtidin yulup, bashqa bir yurtqa tashlidi» – déyilidu.

²⁹ Herbir yoshurun sirlar bolsa Perwerdigar Xudayimizningkidur; lékin herqandaq ashkarilan'ghan wehiyler bolsa bu qanunning sözlirige emel qilishimiz üçün ebedgiche biz we balilirimizningkidur.

30

¹ We shundaq boliduki, bu barlıq ishlar, yeni men séning aldingda qoyghan bu beriket bilen lenet beshinggha chüshkinide, Perwerdigar Xudaying séni heydiwetken ellerning arisida

turup bularni ésingge élip köngül bölüp, ² özüng we baliliring Perwerdigar Xudayingning yénigha yénip Uning awazigha qulaq sélip, men bugün sanga emr qilghan barliq ishlargha pütün qelbing we pütün jéning bilen itaet qilsang, ³ shu chaghda Perwerdigar Xudaying séni sürgünlüktilin qayturup, sanga ichini aghritip, Perwerdigar Xudaying Özi heydiwetken ellerdin yighip kélidu.

■ ⁴ Gerche aranglardin hetta asmanlarning chétigichimu heydilip ketkenler bolsimu, Perwerdigar Xudaying séni shu yerdin yighip jem qilip kélidu. ■ ⁵ Perwerdigar Xudaying séni ata-bowiliringning teweliki bolghan zémin'gha keltüridi we sen uni igileysen; U sanga yaxshiliq qilip ata-bowiliringning sanidin ziyade köp qilidu; ⁶ Perwerdigar Xudayingni pütün qelbing, pütün jéning bilen söyüşke Perwerdigar Xudaying qelbingni we nesilliringning qelbini xetne qilidu; shuning bilen siler hayat yashaysiler.

■ ⁷ Shundaqla Perwerdigar Xudayinglar bu hemme lenetlerni düshmenliringlarning üstige, silerge nepretlinidighanlarning üstige, silerge ziyankehlik qilghanlarning üstige chüshüridu. ⁸ Siler bolsanglar yénip kélip Perwerdigar Xudayinglarning awazigha qulaq sélip, men bugün silerge tapiligan hemme emrlirige emel qilisiler. ⁹ Shundaq qilsanglar, Perwerdigar Xudayinglar qolliringlarning hemme ishida, bedininglarning méwisini, charpay malliringlarning méwisini we yéringning

■ **30:3** Neh. 1:8; Zeb. 106:45-47; Yer. 32:37

■ **30:4** Neh. 1:9

■ **30:6** Yer. 32:39; Ez. 11:19; 36:26

méwisinimu awutup silerni zor yashnitidu. Chünki Perwerdigar silerning ata-bowliringlarga yaxshiliq qilishtin söyün'gendek, silerge yaxshiliq qilishtin söyünidu. ■ 10 Siler Perwerdigar Xudayinglarning awazigha qulaq sélip, bu qanun kitabida pütülgén emrlar bilen belgilimilerni tutup, pütün qelbinglar, pütün jéninglar bilen Perwerdigar Xudayinglarning teripige burulsanglarla, shundaq bolidu.

11 Chünki men bugün sanga tapiligan bu emr sen üçhün karamet ish emes yaki sendin yiraqmu emes. □ 12 Bu emr asmanning üstide emes, séning: «Bizning uninggha emel qilmiqimiz üçhün kim asman'gha chiqip uni élip chüshüp bizge anglitidu?» déyishingning hajiti bolmaydu. ■ 13 We shuningdek bu emr déngizning u teripidimu emestur, séning: «Bizning uninggha emel qilmiqimiz üçhün kim déngizdin ötüp, uni élip kélip bizge anglitidu» déyishingning hajiti bolmaydu. 14 Chünki bu söz bolsa uninggha emel qilmiqing üçhün sanga bek yéqin, yeni aghzingda we könglüngde bardur. □

15 Mana, men bugün aldinglarda hayat bilen yaxshiliq, ölüm bilen yamanliqni qoydum; 16 chünki özüm sanga höküm bérip: — Siler Perwerdigar Xudayinglarni söyüp, Uning yollirida méngip, emrliri, belgilimiliri hem hökümlirige emel qilinglar, dep bugün silerge

■ 30:9 Qan. 28:11 □ 30:11 «**bu emr sen üçhün karamet ish emes**» — bu ayettiği «karamet» dégen söz adette peqet Xudala qilidighan ishni yaki Xudanıng süpitini körsitudu. ■ 30:12 Rim. 10:6-8 □ 30:14 «... **bu söz ... sanga bek yéqin, yeni aghzingda we könglüngde bardur**» — «Rim.» 10:6-10ni körüng.

tapilidim; shundaq qilsanglar siler yashap awup, uni igileshke kirimdighan zémin'gha barghininglarda Perwerdigar Xudayinglar silerni beriketleydu. ¹⁷ Lékin eger könglüngni tetür qilip, qulaq salmay azdurulup, bashqa ilahlargha bash urup choqun'ghili tursang, ¹⁸ men shuni bugün silerge agahlandurup éytip qoyayki, siler halak bolmay qalmaysiler; siler uni igileshke Iordan deryasidin ötüp baridighan zémin'gha kirgininglarda uzun ömür körelmeysiler.

¹⁹ Men bugün hayat bilen ölümni, beriket bilen lenetni aldingda qoyghinimgha asman bilen zéminni üstüngge guwah bolushqa chaqirimen; emdi özüng we nesling yashay désenglar, hayatni talliwal; ■ ²⁰ Perwerdigar Xudayingni söyüp, Uning awazigha qulaq sélip, Uninggha baghlan'ghin; chünki U Özi séning hayating we ömrüngning uzunluqidur; chünki shundaq qilsang Perwerdigar ata-bowliring bolghan Ibrahim, Ishaq we Yaqupqa: «Men silerge uni bérimen» dep qesem qilip wede qilghan zéminda turisen». □

31

Yeshua Musagha orun basar qilip békitalidu

¹ Andin Musa bérip hemme Israilgha söz qildi; ² u mundaq dédi: «Men bugün bir yüz yigirme yashqa

■ **30:19** Qan. 4:26 □ **30:20** «...chünki U Özi séning hayating we ömrüngning uzunluqidu;» — mushu yerde «U Özi» dégenning bashqa birxil chüshenchisi «bu ish» (yeni, Xudaning emrlirini tutush).

kirdim; emdi silerge serdar yaki bashlighuchi bolalmaymen. Perwerdigar manga: Sen bu Iordan deryasidin ötmeysen, dégenidi. □ ■

3 Lékin Perwerdigar Xudayinglar Özi silerni ýeteklep *deryadin* ötüp, bu ellerni aldinglarda weyran qilidu; shuning bilen ularning malmülkini igileysiler; Perwerdigarning éytqinidek, Yeshua silerning aldinglarda bashlap *deryadin* ötidu. ■ **4** Perwerdigar Sihon bilen Og dégen ikki Amoriy padishahi we ularning zéminini halak qilghandek, u bu ellergimu shundaq qilidu. ■

5 Emma Perwerdigar ularni qolunglarga tapshurghinida, men silerge tapilighan pütkül emr boyiche ulargha muamile qilisiler. ■

6 Jür'etlik we qeyser bolunglar, ularning aldida titrimenglar, ulardin héch qorqmanglar; chünki siler bilen birge barghuchi Perwerdigar Xudayinglar Özidur; U silerdin waz kechmeydu, silerni hergiz tashliwetmeydu!». ■

7 Andin Musa Yeshuani chaqirip pütkül Israilining köz aldida uningga söz qilip: «Sen jür'etlik we qeyser bolghin; chünki bu xelq Perwerdigar ularning ata-bowilirigha qesem qilip bérishke wede qilghan zémin'gha kirgende sen ular bilen bille bérishing kérek; sen ulargha uni igilitip miras qildurisen. **8** Mana, séning aldingda mangghuchi Perwerdigar Özidur; U sen bilen bille bolup sendin

□ **31:2** «silerge serdar yaki bashlighuchi bolalmaymen» — mushu yerde ibraniy tilida «silerning aldinglarda chiqip-kirip yürelmeymen» dégen sözler bilen ipadilinidu. ■ **31:2** Chöl. 27:12; Qan. 3:26 ■ **31:3** Chöl. 27:18 ■ **31:4** Chöl. 21:24,33 ■ **31:5** Qan. 7:1, 2 ■ **31:6** Ye. 1:5; Ibr. 13:5

waz kechmeydu, séni hergiz tashliwetmeydu! Sen qorqmighin, parakende bolma!» — dédi. ■

Musaning ehdiname yézip tapshurushi

⁹ Musa bu qanunni yézip bolup, uni Perwerdi-garning ehde sanduqini kötüridighan Lawiyning ewladi bolghan kahinlar bilen Israilning barliq aqsaqallirigha tapshurup berdi. ¹⁰ Musa ulargha mundaq buyrudi: —

«Her yette yilning axirqi yilida, yeni azadliq yili dep béktilgen waqitta, «kepiler héyi» bashlan'ghanda, ¹¹ Israilning hemmisi kélip Perwerdi-gar Xudayingning huzurida jem bolush üçün u tallaydighan jaygha yighilghanda, uni anglisun dep pütkül Israilning aldida bu qanunni oqup bérisen. ■ ¹² Shuning üçün *shu chaghda* barliq xelqni, er bolsun, ayal bolsun, bala bolsun, qowuqliringning ichide turuwatqan musapir bolsun, ularning hemmisi anglap, öginip, Perwerdi-gar Xudayinglardin qorqup, bu qanunning barliq sözlirini tutup uningha emel qilsun, dep ularni yighqin. □ ¹³ Shundaq bolsa, ularning bu qanunni tonumighan balılırimu uni anglap öginip, siler igileshke Iordan deryasidin ötüp baridighan zéminda yashighan barliq künliride Perwerdigar Xudayinglardin qorqidighan bolidu».

■ **31:8** Ye. 1:9 ■ **31:11** Ezra 10:8; Neh. 8:1,2,3,8 □ **31:12** «... **qowuqliringning ichide turuwatqan musapir**» — démek, «siler bilen bille turuwatqan musapir». «Siler bilen bille turuwatqan» ibraniy tilida adette «qowuqliringlar ichide turuwatqan» dégen sözler bilen ipadilinidu.

*Musa Yeshuagha öz wezipisi toghruluq
buyruydu*

¹⁴ Andin Perwerdigar Musagha söz qilip: «Mana séning ölidighan waqting yéqinliship qaldi. Emdi Yeshuani chaqirghin, ikkinglar jamaet chédirigha béríp shu yerde hazır bolunglar. Men uningha wezipe tapshurimen» dédi.

Shuning bilen Musa bilen Yeshua ikkisi béríp, jamaet chédirida hazır boldi. ¹⁵ Perwerdigar bulut tüwrükining ichide köründi; bulut tüwrüki chédirning derwazisining üstide toxtidi.

¹⁶ Perwerdigar Musagha mundaq dédi: «Mana, sen ata-bowliringning qéshida uplash aldida turisen; andin bu xelq qozghilip, baridighan zémindiki yat ilahlargha egiship buzuqchiliq qilip, Méni tashlap, Men ular bilen baghlighan ehdini buzidu. □ ¹⁷ Shu waqitta Méning ghezipim ulargha tutiship, Men ularnimu tashlap, ulardin yüzümni yoshurimen. Ular yutuwétilidu, köp balayı'apet we külpetler bëshigha chüshidu we ular shu waqitta: «Shübhisizki, Xudayimiz arimizda bolmighini üçün, bu balalar bëshimizgha chüshti» – deydu. □ ¹⁸ Lékin Men ularning bashqa ilahlargha mayil bolup egiship, qilghan hemme rezillikliri üçün shu küni yüzümni pütünley yoshurimen.

¹⁹ Emdi siler özünglar üçün bu ghezelni pütüp, uni Israillargha ögitinglar; bu ghezelning kéyin

□ **31:16** «**buzuqchiliq qilish**» — mushu yerde Xudagha wapsızlıq yaki asılyıq qılışını bildürudu. Qanaandiki eller arısında «**buzuqchiliq**» rohiy jehette bolupla qalmay, jismaniy jehettimü butpereslikke munasiwitlik jinsiy buzuqchiliq mewjut idi. □ **31:17** «**shu waqitta**» — ibraniy tilida «shu küni».

Israillarning eyibige Men üchün guwahchi bolushi üchün uni ularning aghzigha salghin. ²⁰ Chünki Men ularni Men ata-bowilirigha qesem bilen wede qilghan, süt bilen hesel éqip turidighan yurtqa kirgüzimen; andin ular yep toyup, semrigende bashqa ilahlargha egiship, ularning qulluqigha kiridu we Méni közge ilmay ehdemni buzidu. ²¹ Emma shundaq boliduki, köp balayi'apetler bilen külpetler ularning bëshigha chüshkinide, bu ghezel ularni eyiblep guwah bérifu; chünki bu ghezel ularning ewladlirining aghzida untilmaydu. Chünki Men ularni ulargha qesem bilen wede qilghan zémin'gha téxi kirgümeyla ularning néme xiyal qiliwatqinini obdan bilimen».

²² Shularni dep, Musa shu künü bu ghezelni yézip, Israillargha ögetti. ²³ Andin *Perwerdigar* Nunning ogli Yeshuagha: «Jür'etlik we qeyser bolghin, chünki sen Men Israillargha qesem bilen wede qilghan zémin'gha ularni bashlap kirisen we Men sen bilen bille bolimen» dep emr qildi.■

²⁴ Musa bu qanunning sözlirini bir kitabqa pütünley yézip bolghandin kényin ²⁵ u Perwerdigarning ehde sanduqini kötürüp mangghan Lawiylargha buyrup mundaq dédi: ²⁶ — Bu qanun kitabini silerning eyibinglerge guwahchi bolup turushi üchün Perwerdigar Xudayinglarning ehde sanduqining yénigha qoyunglar. ■ ²⁷ Chünki men silerning asiy we boynunglar qattiq ikenlikinglarni bilimen. Mana, men téxi aranglarda tirik tursam Perwerdigargha

asiyliq qilip keldinglar; ölümümdin kényin siler téximu shundaq qilisiler!

²⁸ Men ularning qulaqlirigha bu sözlerning hemmisini anglitishim üçün, shundaqla yer bilen asmanni ularning eyibige guwahchi bolushqa chaqirishim üçün emdi méning aldimgha qebililiringlarning hemme aqsaqalliri we emeldarlirini yightinglar. ²⁹ Chünki ölümümdin kényin silering tüptin buzulup, men silerge emr qilghan yoldin chetnep kétidighininglarni bilimen. Shuning bilen künlerning axirida külpetler bésinglarga chüshidu; chünki siler Perwerdigarning neziride rezil bolghanni qilip, qolliringlarning ishliri bilen uning ghezipini qozghaysiler». □

³⁰ Andin Musa Israillarning pütkül jamaiti aldida bu ghezelning tékistini bashtin-axirghiche oqup berdi: —□

32

Ehde shertlirige guwahchilar ni chaqirish – Musaning ghezili

¹ «Qulaq sélinglar, ey asmanlar, men sözley;
Aghzimning sözlirini angla, i yer-zémin!

² Telimim bolsa yamghurdek yaghidu,
Sözlirim shebnemdek tamidu,
Yumran ot-chöp üstige chüshken sim-sim
yamghurdek,

□ **31:29 «künlerning axirida»** — axirqi zamanni körsetse kérek.

□ **31:30 «pütkül jamaiti aldida»** — ibraniy tilida «...pütkül jamaitining qulaqliri ichige....».

Kökzarliqning üstige chüshken xasiyetlik yamghur-dek bolidu.

³ Chünki men Perwerdigarning namini bayan qil-imen;

Emdi Xudayimizni ulugh dep jakarlanglar!

⁴ U qoram tashtur, Uning emelliri mukemmeldur;
Uning barliq yolliri heqqaniydur.

U naheqliqi yoq, wapadar bir Xuda,
Adil we diyanetliktur.

⁵ Emma Öz xelqi uningha buzuqluq qildi;
Ularning qilmishliri Uning Öz baliliriningkidek
bolmidi – mana bu ularning eyibidur!

Ular egri we iplas bir nesildur!

⁶ Ey exmeq we nadan xelq,
Perwerdigarning yaxshiliqini shundaq
yanduramsen?

U séni bedel tölep hör qilghan atang emesmu?

U séni yaritip, séni tikligen emesmu?

⁷ Ötken künlerni ésingge alghin,
Dewrdin-dewrgiche ötken yillarni oylighin;
Atangdin sora, u sanga dep bérifu;
Aqsaqalliringha soal qoy, ular séni
xewerlendürifu.

⁸ Hemmidin aliy bolghuchi ellerning ülüshini
ulargha üleshtürgende,

Adem'atining perzentlirini bir-biridin bölginiide,
U xelqlerning chégrilirini Israil balilirining
sanigha qarap békitken. □

□ 32:8 «U xelqlerning chégrilirini Israil balilirining sanigha qarap békitken» — bezi kona köchürmilerde: «U xelqlerning chégrilirini Xudaning oghullirining sanigha qarap békitkenidi» déyildi.

9 Chünki Perwerdigarning nésiwisi bolsa uninggha xas bolghan xelqidur;

Yaqup xuddi chek tashlinip chiqqandek, Uning mirasidur.[□]

10 U uni chöl bir zéminda,
Shamal huwlaydighan dehshetlik bir bayawanda uni tapti;

Uni orap etrapida qoghdap turdi,
Uni köz qarichuqidek saqlidi;[□]

11 Xuddi bürküt öz changgisini tewritip,
Balilirining üstide perwaz qilip,
Qanatlirini yéyip ularni peylirining üstige élip kötürginidek,

12 Perwerdigarmu uninggha shundaq yalghuz ýetekchilik qildi;

Héchqandaq yat ilah uning bilen bille emes idi.

13 U uni yer yüzining égiz jaylirigha mindürdi,

We u étizliqning mehsulatidin yédi,
U uninggha qiya tashtin hesel shoritip,
Chaqmaq téshidin zeytun méyi shoratti; ■

14 Sanga kala qaymiqi bilen qoy sütini ichküzüp,
Qozilarning yéghini,

Bashandiki qochqarlar we tékilerning göshini yégüzüp,

Ésil bughdayning ésil danliridin yégüzdi,
Sen bolsang üzüm qéni bolghan sap sharabni ichting.

15 Lékin Yeshurun semrip tepkek bolup qaldı;
Berheq, sen semrip ketting,

[□] **32:9** «Yaqup» — mushu yerde Israillarni körsitudu. [□] **32:10**
«uni orap etrapida qoghdap turdi» — bashqa birxil terjimisi: «u uni qoghdap yürüp uni terbiyildi». ■ **32:13** Qan. 33:26; Yesh. 58:14

Bordilip ketting,
 Toyunup ketting!
 U özini yaratqan Tengrini tashlap,
 Öz nijatining Qoram Téshini közge ilmidi.□
 16 Ular bolsa yat ilahlargha egiship Uning wapasi-
 zliqqa bolghan hesitini qozghidi,
 Yirginchlik ishlar bilen Uning ghezipini keltürdi.
 17 Ular Ige-Tengrisi emes jinlargha,
 Özi bilmeydighan ilahlargha,
 Ata-bowlirimu qorqmaydighan,
 Yéngi peyda bolup qalghan ilahlargha qurbanlıq
 qildi.
 18 Sen özüngni töreldürgen Qoram Tashni
 könglüngdin chiqarding,
 Séni apiride qilghan Tengrini untudung.
 19 Perwerdigar buni körüp,
 Oghul-qizlirining Uning achchiqini keltürginidin,
 ulardinizar bolup mundaq dédi: —
 20 «Men ulardin yüzümni yoshurimen,
 Ularning aqiwitini körüp baqay;
 Chünki ular iplas bir nesildur,
 Qelbide wapadarliqi yoq balillardur.
 21 Ige-tengrisi emesler bilen hesitimni keltürdi,
 Erzimes mebuldiri bilen qehrimni qozghidi;
 Shunga «héch xelq emes» bolghan bir xelq arqliq
 ularning hesitini qozghaymen,
 Nadan bir el arqliq ularning achchiqini

□ 32:15 «Yeshurun» — Israelning yene bir ismi – menisi «tik turidighan», «durus» dégenlik.

keltürimen.□ ■

22 Chünki Méning ghezipimdin bir ot tutashti;
U tehtisaraning téigiche köyüp baridu,
U yer bilen uning mehsulatini yep kétidu,
We taghlarning ullirinimu tutashturidu.■

23 Men ularning üstige balayi'apetlerni
döwileymen;

Ya-oqlirimni birni qoymay ulargha atimen.

24 Ular acharchiliqtin yégilep kétidu,
Tomuz issiq we wabanning neshterliri teripidin
yep kétildi;
Ulargha qarshi yirtquch haywanlarning chish-

lirini,

Topida ömiliğüchilerning zehirini ewetimen.

25 Tashqirida qilich ularni musibetke salidu,
Ichkiride wehime basidu;

U yigit bilen qizni,

Emchektiki bala bilen aq chachliqni hemmisini
yoqitidu.

26 Men: «Ularni chépiwétimen,

Insanlarning arisidin ularning namini öchürimen»
— deyttim,□

27 Biraq düshmenning mesxire qilishidin qorqtum;
Israilning reqibliri bu ishni xata chüshinip: —
Bu ish bizning qolimizning küchlüklükidin bol-
ghan bolsa kérek,

□ **32:21** «Shunga «héch xelq emes» bolghan bir xelq arqiliq...
Nadan bir el arqiliq ularning achchiqini keltürimen» — u
ulugh besharetning emelge ashurulushi toghruluq «Hosh.» 1:9, 2:32,
«Rim.» 10:19ni körüng. ■ **32:21** Rim. 10:19 ■ **32:22** Yer. 15:14
□ **32:26** «Ularni chépiwétimen» — yaki «Ularni tarqitimen», «Ularni
chéchiwétimen».

Perwerdigar buni héch qilmidi» démisun dep, *bu ishni qilmidim.*

²⁸ Israil nesihettin mehrum bolghan bir el,
Ularning héch eqil-pemi yoqtur.

²⁹ Ah, ular dana bolsidi!
Shundaq bolsa buni chüshinip,

Öz aqiwiti qandaq bolidighinini oylaytti!

³⁰ Eger ularning Qoram Téshi ularni sétiwetmigen
bolsa,

Perwerdigar ularni *düşhmenlirige* tashlap bermigen
bolsa,

Bir kishi qandaqmu ming kishini öz aldidin hey-
diyeleytti?,

Ikki kishi qandaqmu on ming kishini qachu-
ralaytti?

³¹ Chünki bashqilarining qoram téshi bolsa bizning
Qoram Téshimizdek emestur.

Buninggha düşhmenlirimiz özliri guwahliq bersun!

³² Chünki ularning üzüm téli Sodomning üzüm
télinin,

Gomorraning étizliqliridin chiqqandur;

Üzümliri zeherlik üzümlerdur,

Ularning herbir sapiqi achchiqtur,

³³ Sharabi bolsa ejdihalarning zehiridur,

Kobralarning ejellik zehiridur.

³⁴ *Perwerdigar:* «Bularning hemmisi Méningkide
saqlaqliq emesmu?

Öz xezinilirimde möhürlen'gen emesmu?

³⁵ Intiqam Méningkidur,

Yamanliqni qayturushmu shundaq,

Bular ular putlishidighan waqitqiche saqlaqliq
turidi,

Chünki ularning balayi'apetlik küni yéqinlashmaqta,
Ularning bésigha chüshidighan ishlar bolsa téz kéliwatidu. □ ■

36 Chünki Perwerdigar ularning küchi tügep ketkenlikini, ularning *aziyip*, hetta ajiz yaki méyiplerningmu qalmighinini körgende,
U Öz xelqining üstige höküm chiqiridu,

Öz bendilirige méhir-shepqt körsitudu. □ ■

37 U waqitta U mundaq deydu: «Qéni, ularning ilahliri?

Özige tayanch qilghan qoram téshi emdi qeyerdidur?

38 Ularning ötküzgen qurbanliqlirining yéghini yégen,

Ularning sharab hediyeliridiki sharabini ichkenerler qeyerge ketti?

Emdi ular ornidin turup silerge yardem bérip,

□ **32:35 «... Bular ular putlishidighan waqitqiche saqlaqliq turidu»** — bizningche mushu ayettiki «ular» Israillarni körsitudu. Bezi alimlar «Xudaning düşhmenliri (yat eller)ni körsitudu» dep qaraydu. Lékin Xuda intiqamliri bilen axirida Israilning eng ajiz peytide ularni qutquzidu («Yer.» 30-babni, ushbu babtiki 36-, 42-ayetni körung). ■ **32:35** Rim. 12:19; Ibr. 10:30; 1Pét. 2:23 □ **32:36 «...ularning azyip, hetta ajiz yaki méyiplerningmu qalmighinini körgende»** — bashqa birxil terjimi: «yaki kichik yaki chong bolsa, ularning azyip héchkimning qalmighinini körgende,...». **«Öz xelqi üstige höküm chiqiridu»** — öz ichige ikki terepni élishi kérek: (1) Xudaning xelqi uning terbiye jazalirini körgedin kéyin gunahlirini iqrar qilip, uning kechürümige tuyesser bolidu; (2) Xuda Öz xelqige rezillik qilghuchilargha özining qilghan rezillikini özige yanduridu. **«Öz bendilirige méhir-shepqt körsitudu»** — bashqa birxil terjimi: «Öz bendiliri toghruluq niyitidin yénidu». ■ **32:36** Qan. 32:36

panahinglar bolsun! □

39 Emdi Men Özüm, peqet Menla «Shu»durmen,
Manga hemrah héchqandaq ilahning yoqluqini
körüp bilinglar.

Men öltürüp tirildürimen,
Zeximlendürüp saqaytimen;
We héchkim Méning qolumdin qutquzal-
maydu. □ ■

40 Chünki Men qolumni asmanlargha kötürüp: —
«Ebedgiche hayatturmen» dep éytip,

41 Chaqnap turidighan qilichimni ittik qilimen,
Méning qolum adaletni qoral qilip tutidi,
Düshmenlirimdin intiqam alimen,
Medin nepretlen'güchilerning qilghanlirini
ulargha yandurimen!

42 Men ya oqlirimni qan ichküzüp mest qilimen,
Méning qilichim gösh yeysu,
Men ularni öltürülgenler bilen esirlerning qénini,
Düshmenning serdarlirining bashlirini yep-
ichidighan qilimen». ■

43 Ey eller, Uning xelqi bilen bille shadlininglar,
Chünki U Öz bendilirining qénining intiqamini
alidu,
Öz düshmenlirige qisas yanduridu,

□ **32:38** «Emdi ular ornidin turup silerge yardem bérip, panahinglar bolsun!» — Xuda mushu yerde Israil eslide tayan'ghan butlarni mesxire qilidu. □ **32:39** «Manga hemrah héchqandaq ilahning yoqluqini körüp bilinglar» — yaki «Medin bashqa héchqandaq ilah bolmaghanlıqını körüp bilinglar». ■ **32:39** Qan. 4:35; 1Sam. 2:6; Yesh. 45:5,18,22 ■ **32:42** Zeb. 7:12-13; 68:21-23; Yesh. 34:6; Ez. 21:9-11

Öz zémini bilen xelqi üçün kechürüm-kafaret keltürüp bérifu». ■

Musa ghezili toghrisida buyruq chüshüridu

44 Emdi Musa bilen Nunning oghli Yeshua kélép bu ghezelning barlıq sözlerini xelqning aldida oqup berdi. □ **45** Andin Musa bu hemme sözlerni barlıq Israil aldida axirlashturup **46** ulargha söz qılıp: «Men bugün otturanglarda silerni agahlandurup guwahlıq bergen bu barlıq sözlerge köngül bölünçlər; siler bularni baliliringlərgə tapılın: «Bu qanunning hemme sözlerigə emel qılışqa köngül qoyunglar» dep buyrushunglar kerek. **47** Chünki bu söz silerge munasiwetsiz, quruq söz emes, belki silerning hayatinglardur! Siler u zéminni igileşke Iordan deryasidin ötisiler; ötkəndin kéyin u zéminda bu söz arqılıq uzun özür körisiler» — dédi.

Musaning ölümi toghruluq buyruqlar

48 Yene shu küni Perwerdigar Musagha söz qılıp mundaq dédi: —

49 Sen ushbu Abarim téghigha, yeni Yérixoning utturidiki, Moabning zéminidiki Nébo téghigha chiqqin we shu yerde Men Israillargha öz teweliki bolush üçün béridighan Qanaan zéminini körgin. ■ **50** Andin akang Harun Hor téghida ölüp öz xelqlirige qoshulghandek, senmu chiqidighan shu tagħda ölüp xelqliringe

■ **32:43** Rim. 15:10 □ **32:44** «Nunning oghli Yeshua» — ibraniy tilida: «Nunning oghli Hoshiya» (Hoshiya Yeshuaning bashqa birxil atilishi). ■ **32:49** Chöl. 27:12

qoshulghin; ■ 51 chünki siler Zin chölidiki Meribah-Qadeshning sulirining yénigha barghanda, ikkinglar Israillarning arisida Manga wapasizliq körsitip, Israillarning arisida Méni «muqeddes» dep hörmetlimidinglar. ■ 52 Shunga sen Israillargha bérnidigan shu zéminni udulungda körisen, lékin uningha kirelmeysen.

33

Musa peyghember Israilgha dua qilip bext tilleydu

¹ Xudaning adimi bolghan Musaning ölümidin ilgiri Israillarni beriketleshke tiligen bext-tilekliri munular: —

² U mundaq dédi: —

«Perwerdigar Özi Sinay téghidin kélép,
Séirdin chiqip Israil üstige parlidi;
Paran téghidin peyda bolup chaqnidi,
U tümenligen muqeddeslerning otturisidin chiqip
keldi;
Ong qolidin Israilgha atalghan otluq bir qanun
chiqtı. ■

³ Derheqiqet, U xelqni söyidu;
Séning barlıq muqeddes bendiliring qolungdidur;

■ 32:50 Chöl. 27:13; 33:38 ■ 32:51 Chöl. 20:12 □ 33:2
«Séirdin Israillar chiqip üstige parlidi» — «Israillar» ibraniy tilida: «ular». «muqeddesler» — perishtilerni körsetse kérek. «... Israilgha atalghan» — ibraniy tilida: «..ulargha atalghan». «... ulargha atalghan otluq bir qanun chiqtı» — bashqa ikki xil terjimisi: «...ulargha (Israilgha) atalghan ot yalqunliri chiqtı» yaki «...ulargha (Israilgha) ýétekligüchi ot yalquliri chiqtı». ■ 33:2 Hab. 2:3, 4

Ularning herbiri ayighing aldida olturup,
Sözliringge muyesser bolidu.

⁴ Musa bizge bir qanun buyrup,
Buni Yaqupning jamaitige miras qilip berdi;

⁵ Xelqning serdarliri jem bolup,
Israilning qebiliiri bir yerge yighilghanda,
U Yeshurunning otturisida padishahdek boldi. □

Musaning qebililer üçhün tiligen xeyr-dualiri we bergen besharetliri

⁶ «Ruben bolsa, ademliri ölüp ketmey, hayat tursun;
Uning ademliri az bolmisun».

⁷ *Musaning Yehuda toghrisida tiligen bexti mundaq:* —

«Yehudaning awazini angilghaysen, i Perwerdigar;
Uni öz xelqige qobul qildurghaysen;
Uning qolliri ular üçhün küresh qilsun;
Emdi özini ezgüchilerge qarshi turushqa uningha medet bolghaysen». □

⁸ U Lawiy toghrisida mundaq dédi: —

«Séning urim we tummim tashliring Séning bu muqeddes bendengge tapshurulghan;

□ **33:5 «U Yeshurunning otturisida padishahdek boldi»** — mushu jümlidiki «U» Musani körsitidu, dep qaraymiz. Bezi alimlar Xudani körsitidu, dep qaraydu. □ **33:7 «Uni öz xelqige qobul qildurghaysen»** — ibraniy tilida sözmusöz «Uni öz xelqining arisigha kirgüzgeysen» déyilidu. Yehudaning kényki tarixigha qarighanda, bu besharet Musa peyghemberning Yehudaning nesli bolghan Dawutning padishahliqi, eng muhimmi Dawutning nesli Mesih toghruluq besharetlik duasi bolushi kérek. «U **qolliri ular üçhün küresh qilsun**» — buningda «ular» «öz xelqi»ni körsetse kérek. «**Uning qolliri ular üçhün küresh qilsun**» — buning bashqa birxil terjimisi: «Uning qolliri öz hajitudin chiqsun».

Sen uni Massahda siniding,
Meribahning sulirining yénida uning bilen ta-
lashting. □

⁹ U öz ata-anisi toghrisida: «Ularga yüz-xatire qil-
maymen», dep éytti,

Öz qérindashlirining héch yüzini qilmay,

Öz balilirinimu tonushni xalimay,

Belki Séning sözüngge emel qilip, ehdengni ching
tutti. □

¹⁰ Mana, *Lawiyalar* Yaqupqa hökümliringni uq-
turidu,

Ular Israilgha qanunungni ögitidu;

Ular dimighinggha xushbuyni sunidu,

Qurban'gahinggha pütün köydürme qur-
banlıqlarni keltüridu.

¹¹ I Perwerdigar, uning teelluqatini beriketligeysen,

Uning qollirining ejri Séni xush qilghudek bol-
ghay,

Uninggha qarshi chiqqanlar we uningdin
nepretlen'genler bolsa,

Ularni qopalmighudek halda bellirini
sundurghaysen!»

¹² U Binyamin toghrisida mundaq dédi: —

□ **33:8 «urim we tummim»** — toghruluq «Mis.» 28:30ni körüng.
Xuda Lawiylarni tallishining bir sewebi 32:25-29de körülidu; Xuda uni Öz xizmitide bolushqa tallighachqa, mushu yerde Xuda uni «Méning muqeddes bendem» dep ataydu. «Massah» — «Massah» dégen jayning menisi «sinash» («Mis.» 17:7ni körüng). «Meribah» — «Meribah» dégen jayning menisi «talash-tartish, küresh» («Chöl.» 20:13 we 24ni körüng). □ **33:9 «Öz qérindashlirining héch yüzini qilmay, ...belki Séning sözüngge emel qilip, ehdengni ching tutti»** — közde tutulghan weqeler «Mis.» 32:21-29de xatirilinidu.

«Perwerdigarning söygini bolsa,
 U Uning yénida bixeter makan qilidu,
 Perwerdigar saye bolup pütün kün uni saqlaydu,
 U uni mürisi otturisida makanlashturidu»
13 Yüsüp toghrisida u mundaq dédi: —
 «Uning zémini Perwerdigar teripidin beriketlik
 bolghay!

Asmanlarning ésil németliri bilen,
 Shebnem bilen,
 Yer tégidiki németliri bilen, □ ■

14 Kündin hasil bolidighan ésil mehsulatliri bilen,
 Aydin hasil bolidighan ésil németliri bilen,
15 Qedimki taghlarning aliy németliri bilen,
 Menggülük dönglerning ésil németliri bilen,
16 Yerning ésil németliri we uningha tolghan
 hemme mewjudatliri bilen,
 Azghanlıqta turghuchi Zatning shapaiti bilen
 beriketlensun!

Bularning hemmisi Yüsüpning beshigha,
 Yeni öz qérindashliridin ayrılhanning choqqisigha
 chüshsun. □ ■

17 Uning heywisi öz buqisining tunjisidektur;
 Uning münggüzliri yawa kalining
 münggüzliridektur,
 Ular bilen u el-yurtlarning hemmisini biraqla yer
 yüzining chetlirigiche üsidu.
 Mana Efraimning tümenligen ademliri,

□ **33:13** «yer tégi» — belkim yer astidiki sularni yaki déngiz teglirini körsitudu. ■ **33:13** Yar. 49:25 □ **33:16** «Azghanlıqta turghuchi Zat» — mushu zat Perwerdigarning Perishtisidur («Mis.» 3:2-6ni körün). ■ **33:16** Yar. 49:26

Manassehning minglighan ademliri shundaq bolidu». □

18 Zebulun toghrisida u mundaq dédi: —
 «Ey Zebulun, sen chiqqiningda shadlan'ghin;
 Ey sen Issakar, öz chédirliringda xush bolghin!
19 Mana ular xelqlerni taghqa chaqiridu,
 Shu yerde ular heqqaniyliqning qurbanliqlirini sunidu,
 Chünki ular déngizdiki mol döletlerni,
 Qumgha kömülgen góherlerni sümürüp ulargha
 tuyesser bolidu».

20 Gad toghrisida u mundaq dédi: —
 «Gadning zéminini kéngeytüküchige bext-beriket bolghay;
 Gad bolsa chishi shirdek olturaqlashti;
 U bilek hem bash térisini titma-titma qiliwétidu; □
21 Shu yerde u eng ésil nésiwini talliwaldi;
 Chünki shu yerdimu u höküm békitküchining ülüshi
 bolghan jay saqlaqliqtur;
 U xelqning serdarlıri bilen kélép,
 Israil bilen birge Perwerdigarning adaliti bilen

□ **33:17** «**Uning heywisi öz buqisining tunjisidektur**» —
 bashqa birxil terjimi: «uning buqisining tunjisi uningha
 sherep keltürsun». «**uning münggüzliri yawa kalining münggüzliridektur**» — yawa kala bolsa nesli qurughan intayin
 yoghan birxil kala idi. «...**Manassehning minglighan ademliri shundaq bolidu**» — toluq ayetning menisi: (1) bu ikki qebile
 Yüsüpnинг münggüzliridur; (2) yuqirida éytılghan bext-beriketler
 Yüsüpke xas bolup, bu ikki qebilining beshigha chüshidu. Biz
 ikkinchi menige mayilmiz. □ **33:20** «**Gad bolsa chishi shirdek olturaqlashti**» — yaki «Gad.... yétiwaldi». «**U bilek hem bash térisini titma-titma qiliwétidu**» — belkim Gadning düshminige
 qattiq zerbe bérídighanliqini körsitudu.

hökümlirini yürgüzdi». □

22 Dan toghrisida u mundaq dédi: —

«Dan bolsa yash bir shirdur;

U Bashandin taqlap ötidu». □

23 Naftali toghrisida u mundaq dédi: —

«Ey Naftali, iltipatqa toyun'ghansen,

Perwerdigar teripidin kelgen bext-beriketke tolup,

Meghrip bilen jenubni özüngge mülük qilip igileysen».

24 Ashir toghrisida u mundaq dédi: —

«Ashir oghullar bilen beriketlinidi;

U qérindashliri arisida iltipat körsun;

Puti maygha chilansun. □

25 Derwaza baldaqliring tömür bilen mistin bolidu;

Künliring qandaq bolsa, küchüngmu shuninggha muwapiq teng bolidu». □

26 «— Ey Yeshurun, Tengringdek bashqa héchkim yoqtur;

U sanga yardenme asmanlar üstige,

Zor heywisi bilen bulutlarning üstige minip kélidu. □ ■

□ **33:21** «**höküm békiküchi**» — (1) qanun bergüchi (Musa peyghemberning özi)ni; (2) Qanaan zéminini bölüp teqsim qilghuchi (Yeshua peyghember)ni körsitudu. □ **33:22** «**U Bashandin taqlap ötidu**» — bu sözler belkim «Hak.» 18:27-28de xatirilen'gen weqeni körsigidighan besharet bolushi mumkin. □ **33:24** «**Ashir.... puti maygha chilansun**» — kéyin, Ashir turghan jayda köp zeytun méyi ishlep chiqarghan. □ **33:25** «**Derwaza baldaqliring**» — yaki «Ayighingning boghquchiliri». □ **33:26** «**Ey Yeshurun, Tengringdek bashqa héchkim yoqtur**» — yaki «Ey Yeshurun, Tengridek bashqa héchkim yoqtur». ■ **33:26** Qan. 32:13; Yesh.

27 Ezeliy Xuda séning bashpanahingdur,
Astingda ebediy bilekler turidu.
U séning aldingdin düshmenni heydep: —
«Ularni halak qilghin!» dep *sanga* buyruyu.
28 Shuning bilen Israil ashlıq bilen yéngi sharab
mol bolghan bir zéminda turup,
Yalghuz aman-ésen makan tutidu,
Yaqupning buliqi oxshashla aman-ésen bolidu;
Uning asmanlirimu shebnem témitip turidu. □ ■
29 Bextliksen, i Israil!
Sendek Perwerdigarning Özi qutquzghan xelqtin
yene kim bar?
U bolsa séning medetkar qalqining,
Heywetlik qilichingdur!
Séning düshmenliring sanga zeipliship boysunidu;
Sen ularning égiz jaylirida dessep mangisen».

34

Musa peyghemberning ölümi

1 Andin Musa Moabning tüzlenglikliridin chiqip Nébo téghining üstige, yeni Yérixoning utturisidiki Pisgah téghining choqqisigha chiqtı. Shu yerde Perwerdigar uninggha pütkül zéminni körsetti;

□ **33:28 «... Israil ... mol bolghan bir zéminda turup, yalghuz aman-ésen makan tutidu»** — mushu jümlidiki «yalghuz» Xudadin bashqa héchqandaq panah yaki muhapizet kérek bolmaydu, dégenlikni körsitidu. «Yaqupning buliqi»: — (1) Israilning zéminidiki su menbelirini körsitishi mumkin; (2) Xuda ulargha bulaqtek rohiy hayatlıq menbesi bolup, özgermey mezmut turidighanlıqını körsitishi mumkin. Biz ikkinchi menisige mayilmiz. ■ **33:28** Yer. 23:6; 33:16; Zeb. 68:26

Giléadtin Dan'ghiche, ■ 2 pütkül Naftali bilen Efraim we Manassehning zéminini, Yehudaning pütkül zémini bilen qoshup meghribtiki déngizghiche, ■ 3 jenubtiki Negew zéminini, «Xorma shehiri» dep atalghan Yérixo wadisidiki tüzlenglikni Zoar shehirige qeder, hemmini uningha körsetti.

■ 4 Andin Perwerdigar uningha söz qilip: «Men qesem qilip: «Bu zéminni séning neslingge bérimen» dep Ibrahim, Ishaq we Yaqupqa wede qilghan zémin mana mushudur. Emdi sanga uni öz közüng bilen körüşke nésip qildim, lékin sen shu yerge ötüp kirelmeysen» dédi.■

■ 5 Andin Perwerdigarning éytqinidek, Perwerdigarning quli Musa shu yerde, yeni Moabning zéminida wapat boldi. ■ 6 U uni Moabning zéminidiki tagh jilghisida, Beyt-Péorning utturisida depne qildi; uning qebrisining qeyerde ikenlikini bugün'giche héchkim bilmeydu.

■ 7 Musa wapat bolghan waqitta bir yüz yigirme yashqa kirgenidi, lékin közliri héch torlashmighan we maghduridin héch ketcigenidi.

■ 8 Israillar Musa üçün Moabdiki tüzlenglikte ottuz kün'giche matem tutti. Shuning bilen Musa üçün matem tutup yighlaydighan künler tögigenidi.

■ 9 Musa qollirini uning üstige qoyghachqa, Nunning oghli Yeshua danaliq bergüchi Roh bilen tolghanidi. Shuning bilen Israillar uningha itaet qilip, Perwerdigarning Musagha buyrughinidek qildi.■

■ 10 Musadin kényin uningdek Perwerdigar bilen yüz

■ 34:1 Qan. 3:27 ■ 34:4 Yar. 12:7; 13:15; 15:18; 26:4; 28:13

■ 34:9 Chöl. 27:18

turane sözleshken ikkinchi bir peyghember Israil ichide chiqmidi; ¹¹ Perwerdigarning uni Misir zéminigha ewetishi bilen u shu yerde Pirewn'ge, uning xizmetkarliri we pütkül zéminidikiler aldida körsetken hemme möjizilik alamet we karametlerge, ¹² ayan qilin'ghan shu barliq ulugh qudretke we Musaning pütkül Israilning köz aldida körsetken barliq dehshetlik heywisige teng turghudek héchqandaq adem chiqmidi.□

□ **34:12 «... ayan qilin'ghan shu barliq ulugh qudretke...» —** ibraniy tilida «ayan qilin'ghan shu barliq ulugh qudretlik qolgha...».

**Muqeddes Kalam (latin yéziq)
The Holy Bible in the Uyghur language, written in
Latin script**

Copyright © 2010 Mukeddes Kalam - Uyghur Bible Translation Committee

Language: Uyghur tili (Uyghur)

This translation is made available to you under the terms of the Creative Commons Attribution Share-Alike license 4.0.

You have permission to share and redistribute this Bible translation in any format and to make reasonable revisions and adaptations of this translation, provided that:

You include the above copyright and source information.

If you make any changes to the text, you must indicate that you did so in a way that makes it clear that the original licensor is not necessarily endorsing your changes.

If you redistribute this text, you must distribute your contributions under the same license as the original.

Pictures included with Scriptures and other documents on this site are licensed just for use with those Scriptures and documents. For other uses, please contact the respective copyright owners.

Note that in addition to the rules above, revising and adapting God's Word involves a great responsibility to be true to God's Word. See Revelation 22:18-19.

2021-09-11

PDF generated using Haiola and XeLaTeX on 22 Feb 2024 from source files dated 31 Aug 2023

b6bd0959-14d2-5233-b340-6f210a8f13c5